

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

12 MART 1971 MUHTIRASI, 12 EYLÜL 1980 DARBESİ VE 28 ŞUBAT
SÜRECİNDE BİR POLİTİKACI OLARAK SÜLEYMAN DEMİREL'İN FARKLI
KONUM VE TEPKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan:

Merziye Akal

Danışman:

Prof. Dr. Abdulvahap Kara

İstanbul- 2013

Merziye AKAL tarafından hazırlanan **12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi ve 28 Şubat Sürecinde Bir Politikacı Olarak Süleyman Demirel'in Farklı Konum ve Tepkileri** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / ~~Oyçokluğuyla~~ Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 27 / 06 / 2013

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Abdulvahap KARA (Danışman)

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Halil BAL (İ.Ü.Öğr.Üy.)

Jüri Üyesi : Doç.Dr. Fatma ÜREKLİ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa no.</u>
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
TABLolar.....	XII
GİRİŞ.....	1
Süleyman Demirel'in Hayatı ve Siyasete Atılması	8

BİRİNCİ BÖLÜM

12 Mart 1971 Muhtırası

1.1. 27 Mayıs 1960 İhtilali ve Süleyman Demirel.....	22
1.2. Adalet Partisi'nin Kuruluşu ve Süleyman Demirel'in Parti Genel Başkanı Seçilme Süreci.....	31
1.3. 1965 Seçimleri ve Süleyman Demirel'in Başbakanlık Yılları.....	42
1.4. 12 Mart Muhtırası'na Giden Süreç.....	49
1.4.1. 1968 Olayları.....	50
1.4.2. 1969 Seçimleri.....	53
1.4.3. Kanlı Pazar.....	54

1.4.4. Eski DP'lilere Siyasal Haklarının İadesi Konusu.....	58
1.5. 12 Mart 1971 Muhtırası'nın Oluşma Süreci ve Muhtıra.....	63

İKİNCİ BÖLÜM

12 Eylül 1980 Darbesi

2.1. 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasındaki Gelişmeler [Nihat Erim Hükümetleri].....	70
2.2. Cumhurbaşkanlığı Seçimi.....	73
2.3. 1973 Seçimleri ve CHP-MSP Koalisyonu.....	75
2.4. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti.....	80
2.4.1. 1 Mayıs Olayları.....	84
2.5. 5 Haziran 1977 Seçimleri.....	85
2.6. II. Milliyetçi Cephe Hükümeti.....	88
2.6.1. Artan Anarşi Olayları ve Türkiye.....	93
2.7. 24 Ocak Kararları.....	96
2.8. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi.....	97
2.9. Süleyman Demirel'in Zincirbozan Günleri.....	104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

28 Şubat Süreci

3.1. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi Sonrasında Türkiye.....	106
3.2. 6 Kasım 1983 Seçimleri.....	108
3.3. Turgut Özal Dönemi.....	109
3.4. 28 Kasım 1987 Seçimleri	112
3.5. İkinci Özal Dönemi ve Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi.....	113
3.6. Körfez Krizi ve Türkiye.....	115
3.7. 20 Ekim 1991 Genel Seçimleri ve Sonuçları.....	117
3.8. Turgut Özal'ın Vefatı ve Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı.....	121
3.9. 24 Aralık 1995 Seçimleri ve Sonuçları.....	123
3.10. REFAHYOL Hükümeti ve 28 Şubat'a Giden Süreç.....	126
3.10.1. 28 Şubat Sürecine Giden Yolda Erbakan'ın Dış Ülkelere Yaptığı Geziler ve Bu Gezilerin Yankıları.....	127
3.10.2. Susurluk Skandalı.....	130
3.10.3. Batı Çalışma Grubu'nun Kuruluşu (BÇG).....	132
3.10.4. Kudüs Gecesi'nin Tertibi ve Tankların Sincan'dan Geçışı.....	134
3.11. 28 Şubat 1997 MGK Toplantısı ve Alınan Kararlar.....	136
3.12. 28 Şubat'ın Etkileri.....	143
3.13. Süleyman Demirel'in Demokrasi ve Yönetim Anlayışı.....	144

SONUÇ.....	147
EKLER.....	150
BİBLİYOGRAFYA.....	159
ÖZGEÇMİŞ.....	178

ÖNSÖZ

Çalışmamızda Süleyman Demirel'in hayatı esas alınarak Türkiye Cumhuriyeti tarihinde vuku bulmuş olan darbe oluşumları incelendi. Ayrıca çalışmamızda, darbelerin Süleyman Demirel üzerindeki etkileri ve siyasi hayatına yön veriş şekilleri gözlemlendi. Genel anlamıyla yakın dönem Türkiye Cumhuriyeti tarihi incelendiğinde Süleyman Demirel ve darbelerle ilgili birçok kaynak olduğu görülmektedir. Bu çeşitlilik çalışmamız esnasında bize zor anlar yaşattı. Çünkü kaynak fazlalığı ne yazık ki çalışmanın objektif olarak ele alınmasını güçleştiriyordu. Bizim de bu çalışmadaki amacımız dönemi objektif bir biçimde tahlil etmek olmuştur. Bu da dönem ve olaylarla ilgili olarak çeşitli kitap, makale, yüksek lisans ve doktora tezi, gazete gibi kaynakların derlenip toplanmasıyla objektif olarak ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmamız dört bölümden meydana gelmiştir. Bölümlere giriş yapılmadan önce Süleyman Demirel'in siyasi hayata girmeden önceki yaşamı incelenmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde 27 Mayıs 1960 İhtilali ve 12 Mart 1971 Muhtırası arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan siyasi gelişmelere değinilmiştir. İkinci bölümde, 12 Mart Muhtırası sonrasındaki siyasi hayat ve 12 Eylül 1980 Darbesi'ne giden süreç ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, 12 Eylül Darbesi'nden 28 Şubat MGK'sına kadar siyasi hayata damgasını vuran gelişmeler tespit edilmiştir. Çalışmamızın son bölümünü oluşturan dördüncü bölümde ise Süleyman Demirel'in demokrasi, laiklik konularındaki düşünceleri belirtilmiştir.

Çalışmamızın ortaya çıkmasında yüksek lisans derslerindeki özveri ve engin bilgileri ile daima yanımda olan hocalarım Prof. Dr. Gülçin ÇANDARLIOĞLU, Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL'a ve çalışmanın oluşturulmasında sabır ve inançla hiçbir zaman bilgi ve birikimlerini esirgemeyen danışmanın Prof. Dr. Abdulvahap KARA'ya sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca çalışmanın oluşturulma sürecinde güvenle yanımda olan bana olan inancını hiçbir zaman kaybetmeyen aileme teşekkür ederim.

Mayıs 2013

MERZİYE AKAL

ÖZET

Yaklaşık olarak kırk yıl Türkiye Cumhuriyeti siyasi hayatında etkin bir şekilde rol almış Süleyman Demirel kuşkusuz önemli bir yere sahip olmuştur. 1962 yılında Adalet Partisi'ne üye olmuş ve 1965 seçimleri ile tek başına iktidar olmuştur. Türk siyasetinin en genç başbakanı ve uzun yıllar başbakanlık görevinde bulunan ikinci siyasetçisi olmuştur. Özellikle 12 Mart ve 12 Eylül gibi askeri müdahalelere maruz kalarak siyasetten uzaklaşması beklenen Süleyman Demirel, hırsı ve inancı ile Türk siyasetinde etkin bir şekilde var olmayı başarmıştır. 1987 yılında siyaset yasağının kalkmasıyla Doğru Yol Partisi'nin Genel Başkanı olarak 1991 seçimlerinde DYP-SHP Koalisyonu ile yeniden başbakan olmuştur. 1993 yılında Turgut Özal'ın vefatı ile Cumhurbaşkanı seçilen Süleyman Demirel 16 Mayıs 2000 tarihinde görevinin sona ermesiyle aktif siyasi hayatına son vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Demirel, 12 Mart, 12 Eylül, Askeri, Cumhurbaşkanı

SUMMARY

Süleyman Demirel had a part in politics of Turkish republic approximately 40 years and surely he had an important position. In 1962 he became the member of justice political party and he came to power by yourself thanks to 1965 election. He became the second politician as the most youngest prime minister who was on duty long years. People were expected him retire from politics especially when he was exposed to military intervention which happened both 12 march and 12 september. On the contrary of those thoughts he succeeded to be in politics through his belief and ambition. When his political ban was removed in 1987 he became the general president of DYP and in 1991 he became again prime minister with the coalition of DYP-SHP. With the death of Turgut Özal, Süleyman Demirel elected as a president of the republic. On 16 may 2000 his active politics came to an end.

Key Words: Demirel, 12 March, 12 September, Military, President

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ANAP	Anavatan Partisi
ANAYOL	Anavatan ve Doğru Yol Partisi Koalisyonu
AP	Adalet Partisi
ASALA	Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia
BÇG	Batı Çalışma Grubu
BBP	Büyük Birlik Partisi
Bkz.	Bakınız
BP	Birlik Partisi
CENTO	Central Treaty Organization
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Çev.	Çeviren
DÇM	Dövize Çevrilebilir Mevduat
DEP	Demokrasi Partisi
DEV-GENÇ	Devrimci Gençlik
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DKK	Deniz Kuvvetleri Komutanlığı
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	Devlet Su İşleri
DSP	Demokratik Sol Parti
DTP	Demokrat Türkiye Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
EİEİ	Elektrik İşleri Etüd İdaresi
EMİNSU	Emekli İnkılap Subaylar Derneği
EOKA	Ethniki Organosis Kypriou Agonistan
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GATA	Gülhane Askeri Tıp Akademisi
GİK	Genel İdare Kurulu
GP	Güven Partisi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HKK	Hava Kuvvetleri Komutanlığı
HP	Halkçı Parti
HTK	Hür Teşebbüs Konseyi
Haz.	Hazırlayan
IDP	İslahatçı Demokrasi Partisi
IMF	International Monetary Fund
İP	İşçi Partisi
İSKİ	İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti

İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
KESK	Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülleri
KKK	Kara Kuvvetleri Komutanlığı
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MBK	Milli Birlik Komitesi
MC	Milliyetçi Cephe
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MGK	Milli Güvenlik Kurulu- Konseyi
MGSB	Milli Güvenlik Siyaset Belgesi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
MNP	Milli Nizam Partisi
MP	Millet Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
MTTB	Milli Türk Talebe Birliği
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NATO	North Atlantic Treaty Organization
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OHAL	Olağanüstü Hal
OYAK	Ordu Yardımlaşma Kurumu
PKK	Partiya Karkeren Kurdistan

REFAHYOL	Refah ve Doğru Yol Partisi Koalisyonu
RP	Refah Partisi
s.	Sayfa
SBP	Sosyalist Birlik Partisi
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SKB	Silahlı Kuvvetler Birliği
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
THKO	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THY	Türk Hava Yolları
TMT	Türk Mukavemet Teşkilatı
TTK	Türk Tarihi Kurumu
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜBA	Türkiye Bilimler Akademisi
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
YAŞ	Yüksek Askeri Şura
YDH	Yeni Demokrasi Hareketi
YDP	Yeniden Doğuş Partisi
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu
YP	Yeni Parti
YTP	Yeni Türkiye Partisi

TABLULAR

- Tablo 1: 15 Ekim 1961 Seçim Sonuçları
- Tablo 2: 10 Ekim 1965 Seçim Sonuçları
- Tablo 3: 1965 Seçim Sonuçları Sonrası I. Demirel Kabinesi
- Tablo 4: 12 Ekim 1969 Seçim Sonuçları
- Tablo 5: 1969 Seçim Sonrası II. Demirel Kabinesi
- Tablo 6: 14 Ekim 1973 Seçim Sonuçları
- Tablo 7: Birinci Milliyetçi Cephe Kabinesi
- Tablo 8: 5 Haziran 1977 Seçim Sonuçları
- Tablo 9: İkinci Milliyetçi Cephe Kabinesi
- Tablo 10: 6 Kasım 1983 Seçim Sonuçları
- Tablo 11: 29 Kasım 1987 Seçim Sonuçları
- Tablo 12: 20 Ekim 1991 Seçim Sonuçları
- Tablo 13: 1991 Seçim Sonuçları Sonrası DYP-SHP Kabinesi
- Tablo 14: 24 Aralık 1995 Seçim Sonuçları
- Tablo 15: 18 Nisan 1999 Seçim ve Sonuçları

GİRİŞ

Darbe kelime manası olarak, 'Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi' anlamına gelmektedir.¹ Devrim kelimesi ise 'bir ülkenin mevcut düzenin zor kullanılarak kökten değiştirmek ve yerine yeni bir sosyal düzen yerleştirmek' amacını taşımaktadır. Dilimizde Devrim ve İhtilal kelimeleri karıştırılmaktadır. İhtilal, devrimin bir evresini mevcut otoriteye karşı gelmeyi ifade ederken devrim, yerleşik toplumsal düzeni köklü, hızlı ve geniş kapsamlı olarak değiştirmek, yeniden biçimlendirmek gayesini taşımaktadır. Devrimi hükümet darbesinden farklı görmemiz gerekmektedir. Hükümet darbelerindeki yapılaş amacı sadece iktidardaki kişileri değiştirmektir. Devrim ise sosyal-politik yapının kökten değişmesini ifade etmektedir.² Ülkemizde uygulanmış bir diğer oluşuma baktığımızda Muhtıra ifadesi görülmektedir. Muhtıra sözcük anlamı ile 'herhangi bir şeyi hatırlatma, uyarma amacıyla yazılan yazı' anlamına gelmektedir. Aynı zamanda da 'andıç' ve 'günlük' anlamlarına da gelmektedir.³ Ülkemizde muhtıra ilk kez, 12 Mart 1971 Muhtırası ile verilmiştir. 12 Mart Muhtırası'nda ülkenin kardeş kavgasına sürüklendiği, anarşi ortamının yok edilemediği gibi hususlar yer almış ve TSK, sorunlar giderilmediği takdirde Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama görevini yerine getireceğini belirtmiştir.⁴

Osmanlı Devleti'nde uygulanmış darbelere baktığımız zaman, siyasi muhalefetin darbe kuvvetinin iki grubun elinde olduğu görülmüştür. Bu güçlerden ilki 'ilmiye' sınıfı diğeri ise Yeniçeri Ocağı'nın oluşturduğu ordu faktörü olmuştur.⁵ İlmiye

¹ <http://www.tdk.gov.tr>, Erişim Tarihi, 29.04.2013.; Yeşim Küreli, *1908-1914 Yılları Arasında Osmanlı'da Hükümet Darbeleri ve Sonuçları*, Gazi Üniversitesi, SBE TABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.1.

² Fatih Bahçivan, *27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalelerinin Türk Politik Hayatına Etkisi*, Kırıkkale Üniversitesi, SBE KYABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2005, s. 6.

³ <http://www.tdk.gov.tr>, Erişim Tarihi, 29.04.2013.

⁴ Ersal Yavi, *İhtilalci Subaylar*, Yazıcı Yayınevi, 3. Kitap, İzmir, 2005, s. 228.

⁵ Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2006, s. 16.

sınıfının en yüksek makamını temsil eden şeyhülislam, padişahın ‘şer-i şerif’e uygunluğunu denetlemesi ve gerekli gördüğü hususlarda padişahın hal’ine karar verecek bir makamda bulunmasından dolayı siyasi nüfuza sahip olmuştur.⁶ Bu sebeple Osmanlı Devleti’ndeki darbeciler, yaptıkları müdahaleyi meşrulaştırmak için ulema ile ittifak yapmak zorunda kalmıştır. Örneğin, II. Osman (Genç Osman), IV. Mehmed, II. Mustafa, III. Ahmed, III. Selim darbecilerin ulema ile kurdukları ittifak neticesinde yönetimi ve hayatlarını kaybetmişlerdir. Osmanlı Devleti’nin son dönemi padişahlarından Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid şeyhülislamın hal fetvası ile saltanatlarını kaybetmişlerdir.⁷ Osmanlı Tarihi’nde yeniçerilerin kazan kaldırarak isyan etmelerine 15. Yüzyıldan sonra rastlanmaya başlanmıştır. İlk yeniçeri ayaklanması Buçuktepe Vak’ası olmuş bu isyanın çıkmasında II. Murad’ın tahtını oğlu II. Mehmed’e bırakması etkili olmuştur.⁸

Yeniçerilerin etkili olduğu II. Osman, IV. Mehmed, II. Mustafa, III. Ahmed, III. Selim’in hal edildiği olaylar II. Mahmud’un 1826 tarihinde yeniçeri ocağını kaldırmasıyla son bulmuştu. Fakat devlete yapılacak darbe girişimleri burada noktalanmamış yeniçeri ocağının yerini gizli örgütlenmeler almıştır.⁹ Bu gizli örgütlenmelerin ilki 1859 yılı başlarında kurulmuştur. ‘Muhafaza-i Şeriat’ adını taşıyan bu örgüt Sultan Abdülmecid’i tahttan indirmeyi amaçlamıştır. Ancak hükümetin aldığı ihbar üzerine bu kişiler toplantı halindeyken yakalanmış ve tutuklanmışlardır.¹⁰ İlk defa bir hükümet darbesi ile Sultan Abdülaziz tahttan indirilmiştir. Bu darbe askerlerin de içinde bulunduğu komite tarafından organize edilmiştir. Sultan Abdülaziz’in hal’ini meşrulaştırmak için de yine şeyhülislamdan fetva alınmıştır. Şeyhülislamın verdiği fetvada padişahın din işlerini karıştırmasına ve devlet malını kendi nefsi için israf ettiğine işaret edilmiştir.¹¹ Osmanlı Devleti Tarihi’nde adından en çok söz ettiren padişahlardan birisi de kuşkusuz II.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1984, s. 141-142.

⁷ Yeşim Küreli, a.g.t., s. 2.

⁸ Yeşim Küreli, a.g.t., s. 2.

⁹ Gül Tuba Dağcı, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ordu Siyaset İlişkisi ve 27 Mayıs 1960 Darbesi*, İlgi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 13.

¹⁰ Yeşim Küreli, a.g.t., s. 9-10.

¹¹ Yılmaz Öztuna, *Bir Darbenin Anatomisi*, Babıalı Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 73.

Abdülhamid'tir. II. Abdülhamid, ordunun bütün denetim mekanizmalarını kontrolüne alması, ulemanın etkisini azaltmak için medreseleri ve dini kurumları baskı altında tutması sebebiyle Osmanlı Tarihi'nin en despot padişahı olarak anılmasına sebep olmuştur.¹² 1876'dan itibaren siyasete müdahale etme girişimleri yüksek rütbeli paşalardan askeri öğrencilere ve küçük rütbeli zabıtlara doğru kaymıştır. Yıldız Sarayı'nın sıkı gözetiminde olan paşalar statülerini ve rütbelerini korumak için II. Abdülhamid döneminde siyasi faaliyetlerden uzak kalmaya çalışmıştır.¹³ II. Abdülhamid dönemindeki hükümet darbeleri her zaman geniş yankılar bulmuştur. 1889 yılına kadar II. Abdülhamid'e karşı teşkilatlı bir muhalefet oluşmamıştır. Fakat 1889 yılında İstanbul Askeri Tıbbiyesi'nden Dr. Abdullah Cevdet, İshak Sukuti ve Arnavut asıllı İbrahim Temo'nun kuruculuğunu yaptığı İttihat ve Terakki Cemiyeti adında kurulan örgüt Abdülhamid ve yönetimine son vermeyi amaçlayan bir yapılanmayı teşkil etmiştir. Özellikle bu örgüt Balkanlar'da yoğun bir muhalefet hareketi yürütmüşlerdir.¹⁴ Gizli örgütlenmelerin yoğunlaştığı bu dönemde 1878 yılında Ali Suavi ve bir grup Rumeli muhaciri ile girişilen Çırağan Vak'ası'dır. Bu girişimde amaç II. Abdülhamid'i tahttan indirmek ve yeniden V. Murad'ı tahtta çıkarmaktır. Fakat darbe girişiminde bulunanlar yakalanmış ve Ali Suavi öldürülmüştür. II. Abdülhamid'e karşı yapılan bir başka darbe girişimi de 1896 yılında İttihad-ı Osmani Cemiyeti tarafından organize edilmiş bu girişim de önceden haber alındığı için darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹⁵

1900 yılından itibaren askeri okullarda yönetim aleyhine muhalefet gelişmiştir. Öğrenciler inkılabı ancak ordunun yapacağına inanmışlardır.¹⁶ 1903 senesinde ordunun da katılımıyla ciddi bir darbe planı hazırlanmıştır. Prens Sabahattin'in girişimleri ve İngilizlerin mali desteğiyle darbe planlanmıştır. Darbeyi gerçekleştirmek için Prens Sabahattin ve arkadaşları Trablusgarp valisi Recep

¹² İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 66.

¹³ Yeşim Küreli, a.g.t., s. 16.

¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa 1860-1908*, Cilt I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973, s. 232 adlı eserinde Ahmet Rıza adlı bir kişinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni Paris'te kurduğunu daha sonra İstanbul'da kurulan İttihad-i Osmani Cemiyeti ile birleştiğini belirtmiştir.; Yeşim Küreli, a.g.t., s. 18-19.

¹⁵ Yeşim Küreli, a.g.t., s. 13-14.

¹⁶ Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945, s. 224.

Paşa'yı ele geçirmişlerdir. Fakat Recep Paşa bu fikirden vazgeçince darbe girişimi neticesiz kalmıştır.¹⁷ 9 Haziran 1908'de İngiltere Kralı VII. Edward ve Rus Çarı II. Nicholas'ın Reval görüşmesinden sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti bu görüşmenin uyandırdığı korku ile büyük devletlerden önce Makedonya'da ıslahat hareketlerine girişmek istemiştir.¹⁸ İşte bu süregelen dönemde oluşturulan gizli örgütlenmeler ışığında 1908 yılında II. Abdülhamid II. Meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı aydını Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesiyle Osmanlı Devleti'nin kurtulacağına inanmıştır.¹⁹

Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemi olarak adlandırılan 1800lü yıllarda Osmanlı aydınları tarafından devleti ve kötü gidişatı düzeltmek için birtakım fikir akımları ortaya atılmıştır. Savaşlardan alınan yenilgiler, sınırların daralması ve azınlık isyanları sebebiyle bu akımların içinde en etkili olanı kuşkusuz Osmanlıcılık akımıydı. Bu akımla birlikte devletin dağılması önlenmeye ve azınlıkları devlete bağlama amacı güdülmüştür. Fakat Osmanlıcılık akımı Balkan Savaşları'ndan sonra etkisini tamamen kaybetmiş ve II. Abdülhamid'in savunuculuğunu yaptığı İslamcılık (Ümmetçilik) anlayışı ortaya atılmıştır. İslamcılık fikir akımı imparatorluk sınırları içerisinde tebaanın din birliğini savunurken bu akım I. Dünya Savaşı yıllarında Arapların İngiltere tarafında yer almasıyla etkisini kaybetmiştir. I. Dünya Savaşı yıllarında özellikle İTC liderleri tarafından ortaya atılan Türkçülük (Turancılık) anlayışı ise tam tamına Türk Birliği'ni savunmuş, fakat savaştan alınan yenilgiler, İTC liderlerinin yurt dışına kaçmaları bu fikrin sadece raflarda bir ideoloji olarak yer almasına yol açmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 1905 yılında Şam'a sürgün edilmiş ve sürgün edildikten sonra burada bir cemiyet kurma hazırlıklarına girişmiştir. Siyasetle uğraştığı için

¹⁷ Ernest E. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilalinin Doğuşu*, Çev. Nuran Yavuz, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2007, s. 108.; Gül Tuba Dağcı, a.g.e., s. 16.

¹⁸ Bkz. Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s. 20.

¹⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 47.

Tıbbiyeden kovulan Dr. Mustafa Cantekin ile tanışmıştır. Mustafa Kemal Şam'da Dr. Mustafa ve Müfit Özdeş ile birlikte 'Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurmuştur.²⁰ Fakat Mustafa Kemal Selanik'e geri döndüğü zaman kurmuş olduğu bu cemiyetin üyelerinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne kaydığını görmüş ve kendisi de 29 Ekim 1907'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştır.²¹ Fakat Mustafa Kemal cemiyet liderleriyle bir türlü anlaşamaz ve cemiyetle ilgili bazı fikirleri uyuşmaz. Mustafa Kemal beş maddeden oluşan düşüncelerini cemiyete bildirmiştir. Bu maddelerde ordunun siyasetten ayrılması gerekliliği, cemiyet üyelerinin mason olmaması gerektiği gibi hususlar üzerinde durulmuştur.²²

İTC, I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgiden sonra saygınlığını ve örgüt olarak varlığını yitirmeye başlamıştır. Fakat örgüt olarak varlığını yitirmiş olsa bile fikirleri, ona bağlı insanlar tarafından uzunca bir süre yaşamıştır. Milli Mücadele döneminde ise İTC'den boşalan örgüt yapısı Sivas Kongresi sonrası birleştirilen Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti ile doldurulmuştur.²³ Fakat Türkiye Cumhuriyeti döneminde İTC faaliyetleri diriltilmeye çalışılmış, Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle de bu faaliyetler yoğun bir şekilde hızlanmıştır. 1924 yılında çoğunluğu İttihatçılardan oluşan bir muhalefet partisi (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası) kurulmuş fakat yaşanan Şeyh Said İsyanı ve İTC mensuplarının bu oluşumlarda rol almaları sebebiyle İTC'deki faaliyetler tasfiye edilmeye başlanmıştır. Rejim Takrir-i Sükun Kanunu ile güvence altına alınmış ve Erkan-ı Harbiye Vekaleti'nin kaldırılarak Genelkurmay Başkanlığı'nın kurulmasıyla da Mustafa Kemal'in daha 1907'de katıldığı İTC'ye verdiği beş maddelik önerge yeni Türk devletinde şekillenmiş ve asker ile siyaset arasına girilmiştir. İTC'nin tamamen tasfiyesi ise, 1926 yılında İzmir'de Mustafa Kemal'e karşı yapılacak olan suikast sırasında yaşanmış ve İTC kökenli suçlular yakalanarak İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmışlardır.

²⁰ Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, Rafet Zaimler Yayınları, İstanbul, 1958, s. 79.

²¹ Osman Demirbaş, *İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Milli Mücadele*, İstanbul Üniversitesi, AİİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999, s. 38.

²² Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam 1881-1919*, Cilt I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 146.

²³ Osman Demirbaş, a.g.t., s. 126.

Günümüze kadar yaşanan hükümet darbesi eylemlerinde ekonomik durumun askerlerin politikaya müdahale etmesinde önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Ekonomik durumun yanı sıra halkın politik partiler, yayın organları, üniversiteler, sendikalar gibi kurumlardan beklentisinin artması müdahale etme olasılığını artırmaktadır.²⁴ Askeri darbeler ya tek bir komutan önderliğinde ya da bir grup subayın öncülüğünde veya askeri ast-üst ilişkileri korunarak emir komuta zinciri içerisinde yapılmaktadır. Silahlı kuvvetlerin sivil otoriteye müdahalesi daha çok ‘az gelişmiş’ veya ‘gelişmekte olan’ ülkelerde görülmektedir. Az gelişmişlik düzeyi askeri müdahale için şart değildir, fakat yapılacak olan müdahaleye uygun ortamı yaratmaktadır.²⁵ Askeri rejimlerde uygulanan üç model vardır. Birincisi, hükümetin bütün üyelerinin veya çok büyük bir kısmının askerlerden oluştuğu Askeri Model. İkincisi, asker ve sivillerden oluşan Karma Model. Üçüncüsü ise, karma bir hükümetin yanı sıra üyelerinin tamamının askerlerden oluşan bir konseyin bulunduğu Yürütme Model’idir. Türkiye Cumhuriyeti’nde yapılan üç darbenin (27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül) olduğu dönemlerde ortak bir özellik olarak dış ticaret açığı, yüksek enflasyon, dış borçlanmanın artışı, üretimin azalması gibi ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunların yanında ülkede şiddet, terör olayları da darbelerin yapılmasında etkili olmuştur.²⁶

Türkiye Cumhuriyeti’nde günümüze kadar yapılan darbelere baktığımız zaman askerin dayandığı bir düzenlemenin olmasından bahsetmek gerekir. 1935 tarihli 2771 sayılı kanunda belirttiği üzere: ‘*Ordunun vazifesi, Türk yurdunu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni korumak ve kollamaktır. Ordu, askerlik sanatını öğrenmek ve öğretmek ile vazifelidir. Bu vazifenin ifası için lazım gelen tesisler ve teşkiller kurulu ve tedbirler alınır*’ ordunun görevi belirtilmiştir. 1961 yılında çıkarılan 211 sayılı yasa ile de, TSK İç Hizmet Yasası ‘*Silahlı*

²⁴ Fatih Bahçivan, a.g.t., s. 10-11.

²⁵ Fatih Bahçivan, a.g.t., s. 12-13.

²⁶ Fatih Bahçivan, a.g.t., s. 27.

Kuvvetlerin vazifesi, Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamaktır' şeklindeki 35. Maddesi ordu için adeta yapacağı faaliyetlere meşruluk aracı olmuştur.²⁷ Ayrıca TSK'nın yapacağı eylemleri meşrulaştıran sadece 35. Madde değildi. 1961 Anayasası'nın 110. Maddesinde Silahlı Kuvvetler'in savaşa hazırlanmasından söz ederken, 1982 Anayasası da 117. Maddesinde bu ifadeyi 'yurt savunması'na dönüştürmüştür.²⁸

²⁷ Ahmet Cemil Ertunç, *Cumhuriyetin Tarihi*, Pınar Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2013, s. 419.

²⁸ Ahmet Cemil Ertunç, a.g.e., s. 420.

SÜLEYMAN DEMİREL'İN HAYATI ve SİYASETE ATILMASI

Dolaksızoğlu Süleyman Sami Gündoğdu, daha sonraki yılların 'Demirel'i olacak siyaset adamı 1 Kasım 1924 yılında Isparta'nın 20 Km²⁹ uzağındaki Atabey ilçesine bağlı Toros Dağları'nın çevrelediği bir ova olan³⁰ İslamköy'de dünyaya geldi.

Isparta'nın³¹ Atabey ilçesine bağlı İslamköy, Süleyman Sami'nin doğduğu yıllarda okuma yazma oranı çok yüksek ve beş özel medreseye sahip bir yerleşim yeri idi. Köyün geçim kaynağı tarım, hayvancılık ve ticaretti.³² İslamköy Türk tarihi içerisinde ayrı bir yerdedi. Bunun da sebebi bu yerleşim yerinden Osmanlı Devleti zamanında dört Sadrazam (günümüz Başbakanı) çıkmış olmasıydı. Kemankeş Ali Paşa (1570-1624), Halil Hamid Paşa (1736-1785), Seyid Ali Paşa (1770-1826) ve Hüseyin Avni Paşa (1820-1876) İslamköy'den çıkmış önemli devlet adamlarıydı.³³ İşte İslamköylü bu devlet adamlarının yanına Türkiye Cumhuriyeti Başbakan ve Cumhurbaşkanı olarak Süleyman Demirel de 1965'te yerini alacaktı. Süleyman Demirel, doğduğu büyüdüğü topraklar hakkında;

²⁹ Salim Koçak, *Demirel'de Bir Başka Boyut*, Gündem Ajan Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 19 ve Ergün Poyraz, *Çoban Sülû*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004, s. 13 adlı eserlerde Isparta-İslamköy arası mesafe 23 km; İrfan Ülkü- Ali Hasanov, *Süleyman Demirel*, Basım Yeri ve Yayınevi Belirtilmemiş, 1999, s. 37 adlı eserde ise mesafe 30 km olarak belirtilmiştir.

³⁰ Tekin Erer, *Lider Demirel*, Ceylan Matbaası, İstanbul, 1977, s. 11.

³¹ 'Isparta ilkçağlardan günümüze değin Hitit, Lidya, Pers, Roma hakimiyeti altında yaşamış ve Bizans'taki karışıklıklar sonucunda 1204 yılında Anadolu Selçuklularının eline geçmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla bölgeye Hamitoğulları gelmiş ve daha sonra 1391 yılında Osmanlı hakimiyeti ile tanışan Ispartalılar Kurtuluş Savaşı sırasında işgale uğramamış Anadolu kenti olmuştur. Isparta Osmanlı döneminde 'Hamit Sancağı' olarak adlandırılmış ve 'Hamitabad' adıyla Konya Vilayetine bağlanmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte 'Isparta' adıyla il olmuştur. Isparta adı Arap coğrafyacılarının eserlerinde 'Sabarta' olarak yer almaktadır.' Bkz. İrfan Ülkü- Ali Hasanov, a.g.e., s.35.; 'Latin kaynaklarında Isparta'nın adı ise 'Baris' olarak yer almaktadır.' Bkz. Hulusi Turgut, *Demirel'in Dünyası*, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1992, s.23.

³² Ayşegül Komsuoğlu, *Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 97-98.

³³ İrfan Ülkü- Ali Hasanov, a.g.e., s.36.; Hulusi Turgut, a.g.e., s. 17-22.

'Biz doğup büyüdüğümüz beldeye ne zaman gelmişiz kesinlikle bilmeyiz. Ancak etrafımıza baktığımız zaman Anadolu Medeniyetlerinin bütün izlerini görürüz. Grek, Roma arkasından Türk-İslam Medeniyetinin bütün eserleri bir aradadır. Biz eski medeniyetler üzerinde Anadolu'nun Türklere açılmasına takiben bu beldelere gelmişizdir. Ertokuş Bey'i biliriz. Yarın saatlik yürüyüş mesafesi içerisinde. Türbesi vardır, medresesi vardır. Üzerinde 1224 yılı tarihi bulunan kitabesi vardır. Selçuk beyidir. Sultan Keykubat'ın atabeylerindedir. Öyle tahmin ederiz. Onun için 2,5 km mesafedeki şimdiki adıyla Atabey'dir. Bizim doğup büyüdüğümüz bu bölgede Ertokuş Bey'in vurduğu mühür hala itibarını muhafaza eder...'³⁴

Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Isparta Mebusu (Milletvekili) olan Böcüzade Süleyman Sami Bey 1899 yılında yayınladığı 'Isparta Tarihi' adlı eserinde bölge halkını;

'Isparta halkı genellikle beyaz, buğday renkli ve kırmızı çehreli, gözleri kaşları ve saçları siyah ve düzdür. Ela ve mavi gözlüler az değildir. Arap saçlı, şehla bakışlı ve esmer çehreli kimseler pek az bulunur. Boyları ne uzun, ne kısa olup orta boyludurlar.. Ortalama yaşam süresi 60-80 yıl arasındadır.' şeklinde tarif etmiş ve Atabey ile ilgili de;

'Isparta'nın kuzeyinde bulunan eski Agros (Atabey), kuzeyinde bulunan Gelincik Dağı'na bitişik Karatepe ve Yaka adlarında iki küçük tepenin eteklerine yayılmış bir kasabadır. Atabey'de eskiden beri 13 mahalle olduğu, Atabey vakfiyesinden Hicri 669 (Miladi 1290) tarihinde düzenlenen defterde kayıtlıdır. Daha sonra bunlara 8 mahalle daha eklenmiştir... Rumların Isparta'ya göç etmesi üzerine, daha önce

³⁴ Nimet Arzık, *Demirel'in İçi- Dışı*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s. 28.

*mahalle olan İslamköy'e Müslüman ahali yerleştirilmiş ve burası köy haline getirilmiştir. İslamköyü, buğday ve afyon yetiştirir...*³⁵

Babası Hacı Yahya, annesi ise Ümmühan Hanım'dır. Annesi Ümmühan Hanım, Süleyman Sami'nin doğum tarihi ile ilgili sorulara '*Sülümanım, ayvalar sararıp, narlar kızarıırken doğdu*' diye cevap vermekteydi.³⁶ Babası Yahya Çavuş'a da '*Bir oğlun oldu*' müjdesi verildiğinde bir köşeye çekilip uzun uzun dua etmişti.³⁷ Süleyman Sami, ailenin ikinci çocuğu idi. İlk çocukları 1922 yılında dünyaya gelen Afife adlı bir kız çocuğu idi. Süleyman Sami'nin doğumunu 1926 yılında Şevket ve 1927 yılında da Hacı Ali'nin doğumu izlemiştir. Baba Hacı Yahya I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunun Çanakkale, Suriye cephelerinde ve Kurtuluş Savaşı'nda savaşmış bir çavuştu. Bu yüzden köyde 'Yahya Çavuş' olarak tanınmaktaydı. Yahya Çavuş'un babası Hafız Süleyman'dı. Süleyman Demirel;

'Medreselerden birinde benim dedem köy ulemasından Hafız Süleyman hiçbir çıkar gözetmeden hizmet vermişti. Dolaksızoğlu lakabıyla anılan dedem köyün yerleşiklerinden Ahmet Mülazım Efendi'nin oğluydu. Dedem geniş bir İslami kültüre sahip aydın sayılacak bir insandı. Ama babam onun tersine çiftçilik yapmaya başlamıştı. Babam üvey dedesinin adını taşır. Babamın dedesi Ahmet Mülazım Bey çok genç yaşta ölmüş. Benim dedem Hafız Süleyman Bey ise o zaman 1,5 yaşındaymış. Ninem o zaman başka bir adamla evlenmiş. Adı Yahya, lakabı Paşa ve işi demirci ustalığı. Babamın üvey dedesi daha sonra hacca gitmiş ve lakabı Hacı Paşa olmuş. Babam üvey dedesinin hem lakabını hem adını almış. 'Demirel' soyadının kaynağı da babamın üvey dedesinin sanatından gelir. İslamköy'de Hacıpaşalar adıyla anılan ailemiz Cumhuriyetle birlikte 'Gündoğdu' soyadını almış. Daha sonra bu soyadı Demirel olarak değiştirilmişti. Ben ilkokula başladığımda

³⁵ Böcüzade Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, Çev. Suat Zeren, Serenler Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 32-40.

³⁶ Aytekin Gezici, *İslamköy'den Türban Karşıtlığına Süleyman Demirel*, Akis Kitap, İstanbul, 2006, s. 12.

³⁷ İrfan Ülkü- Ali Hasanov, a.g.e., s. 33.

soyadım hala Gündoğdu idi.’ diyerek ailesi hakkında bilgiler vermiştir.³⁸ Soyadı kanunun olmadığı günlerde ‘Dolaksızoğlu Süleyman Sami’ olarak çağrılan Süleyman Demirel’e ‘Gündoğdu’ soyadını ise Başöğretmeni vermişti.³⁹

Süleyman Demirel babası Hacı Yahya için, *‘her işinde sağlamcıdır, bana ve kardeşlerime toprağı işlemeyi öğretti. Dağdan yakacak odun çalı kesmeyi, çift sürmeyi, ekin ekmeyi, orak biçmeyi, ağaç, gül, tütün, sebze dikmeyi, harman kaldırmayı, sulamayı, hayvan bakmayı öğretti. Ne olur ne olmaz toprak sizi aç bırakmaz’* dediğini ve annesi Ümmühan Hanım’ı da, *‘ Anam Hacı Umman (Ümmühan) mütevekkil, mütedeyyin, çalışkan, yorulmak nedir bilmeyen bir Anadolu kadınıydı. Güzeldi, eli yüzü temiz ve nurlu. Hepimizin çamaşırlarını elle diker, çoraplarımızı örerd. Ben üniversiteyi bitirinceye kadar anamın diktiği çamaşırları, ördüğü çorabı giydim ’* diyerek annesi hakkında da bilgiler vermiştir.⁴⁰

Süleyman Demirel, dedelerinin nereden geldiği ile ilgili sorulara; ‘Bizimkiler ben daha doğmadan üç yüz sene evvel gelip yerleşmişler oraya. Balkanlardan geldikleri söyleniyor.’ diye cevap vermiştir.⁴¹ Ahmet Kahraman, ‘İslamköylü Süleyman’ adlı eserinde Süleyman Demirel’in ailesinin kökeninin Arnavutluk olduğunu ve at eti yediklerini belirtmiştir.⁴²

İslamköylü Demirel ailesinde siyasetle ilgilenecek tek kişi Süleyman Demirel değildi. Babası Hacı Yahya da siyasetle ilgilenmiş ve 1955 ve 1963 yıllarında İslamköy Belediye Başkanlığı görevinde bulunmuştur. 1957 yılında ise görevi Süleyman Demirel’in eşi olacak olan Nazmiye Demirel’in babası Mesut Şener’e devretmiştir. Süleyman Demirel’in kardeşi Yahya Demirel de 1957-1960 yılları arasında DP Isparta İl Yönetim Kurulu Üyesi olmuştur. Bu üyelik 27 Mayıs 1960

³⁸ İrfan Ülkü- Ali Hasanov, a.g.e., s. 37; Hulusi Turgut, a.g.e., s. 31.

³⁹ Salim Koçak, a.g.e., s.18; Ergün Poyraz, a.g.e., s. 13.; Hulusi Turgut, a.g.e., s.63.

⁴⁰ Ahmet Kahraman, *İslamköylü Süleyman*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998, s.17.

⁴¹ Ergün Poyraz, a.g.e., s.14.

⁴² Ahmet Kahraman, a.g.e., s. 14.

darbesiyle sona ermiş, AP'nin kuruluşu ile de yine bir başka darbe olan 12 Eylül 1980 darbesine kadar devam etmiştir.⁴³

Süleyman Sami, kaburga kemikleri sayılacak kadar zayıf, beyaz tenli ve sarı saçlı bir çocuktur. Sessizliği, yalnız dolaşmayı sevmesi ve çekingenliği sebebiyle köydeki ilk lakabı 'garip oğlan' idi.⁴⁴

Süleyman Demirel çocukluk günlerinin yoksulluk içinde geçtiğini gelen kazancın aileyi günlük olarak ayakta tutabildiğini gelecek yıla aktarmak üzere bir kuruş bile biriktiremediğini söylemiştir.⁴⁵ Süleyman Demirel'in çocukluk yılları gerçekten de zorluk içinde geçmiştir. İki büyük savaştan harap ve bitap şekilde çıkan Anadolu halkı 1930lu yıllarda zor günler geçirmiştir. Yeni kurulan bir devlet ve eksiklikleri gün be gün göze çarpan sıkıntılar ülkeye pek çok şeyi başarma ve umut etme ihtiyacı hissettirmiştir. Demirel o yılları; *'1930lu yıllar, yani 30'la 40 arasındaki yıllar, Türkiye'nin en zor yıllarıydı. Köylü çok fakirdi, kasabalar çok küçüktü. Şehirler ise tamamen ilkel bir ekonomi yaşıyordu. 35li yıllarda, yani benim ortaokula başladığım yıllarda hem köylünün hem şehirlinin durumunda kapalı ekonomi hakimdi. Köylünün şehirden aldığı şey çok mahduttu. Zaten köylünün şehirden alabilme gücü de yoktu.. beni içinde bulunduğu muhitten çok ilerilere iten sebepler arasında, sebeplerin belki de başında o zamanki köylünün ve halkın şartları gelir. Çok zor şartlar altında yıllardır 1930lu yıllar... Türk köylüsünü fakir-u zaruret içinde boğulduğu yıllardır. Üstünde yok, başında yok.. Yani köylünün çoğunda içecek su yok... ışık hiçbir köyde yok...'* ifadeleri ile anlatmaktadır.⁴⁶

1934 yılında İslamköy'de yaşanan kuraklık bölge halkını derinden etkilemişti. Geçim kaynağı tarım olan bölgenin suya ihtiyacı vardı. İşte 1934 yılının kuraklık zamanında Güneybatı Anadolu'nun Toroslar yakınında Gelincik dağı ile Davraz dağı

⁴³ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 100.

⁴⁴ Ahmet Kahraman, a.g.e., 21.

⁴⁵ Ahmet Kahraman, a.g.e., s. 15.

⁴⁶ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s.102; İrfan Ülkü- Ali Hasanov, a.g.e., s.38-39.

arasında bir tepede köylüler yağmur duasına çıktı.⁴⁷ Bu köylüler arasında 10 yaşındaki Süleyman Sami de vardı. *'Bugün gibi hatırlıyorum'* dediği o günleri Süleyman Demirel; *'İşte o gün bugün kuruyan başağın arkasında gidiyorum. Kuruyan başak Türk köylüsünün ümididir. Tane dolmadan kurumuşsa solmuş demektir. Çaresizliğe terk edilmiş işaretidir. Medeniyetçilik mücadelesine beni iten köylünün o kış çektiği ıstıraptır'* sözleri ile o günlerde çekilen sıkıntıyı adeta gözler önüne sermektedir.⁴⁸

Süleyman Sami, 11 Kasım 1930 yılında ilkokula başladı. 11-340 sayı numarası ile ilkokula kaydı yapıldı ve '57 Süleyman Gündoğdu Efendi' olarak da okul numarası verildi.⁴⁹ Süleyman Sami, İslamköy'deki ilkokula gitti. İlkokul öğretmeni Atabeyli Sadık Doğan'dı. Demirel ilkokul yıllarını; *'Ben altı ahır, üstü okul olarak kullanılan bir kerpiç binada iki sınıfın üç sınıfın bir arada bulunduğu odalarda okuyarak geldim. Öğretmenlerim sadece yazıyı değil, sadece hesabı coğrafyayı değil, Türk milletine mensup olmanın şuurunu, gururunu iyi insan, iyi vatandaş olmanın gereğini de bize öğrettiler.'* şeklinde⁵⁰, ve *'İlkokula 7 yaşında⁵¹ başladım. İslamköy'de üç tane öğretmeni olan ilkokul vardı. Benim ilkokula başladığım zaman eski yazı yeni kalkmıştı. İki yıldan beri, yeni yazı okunuyordu. 4 ile 5. Sınıfta okuyan çocuklar eski yazı biliyorlardı. 5. Sınıfta 50'ye yakın öğrenci vardı. Kız, erkek birlikte okuyordu. O dönemde köylü hem kız çocuklarını hem de erkek çocuklarının tümünü okula gönderecek durumda değildi. Okulda üç öğretmenimiz vardı. Birinci sınıfta öğretmenim Nuri Tütüncü idi. Ben, okuma-yazmayı bu öğretmenimden öğrendim. Köyde, ikinci- üçüncü sınıfı bir öğretmen dört ve beşinci sınıfı da başka bir öğretmen okuturdu. Okuduğumuz okul kerpiç bir bina idi. Altı boş üstünde ise üç oda vardı. Bunları sınıf olarak kullanırdık. Alttaki boşluğa köylü, hayvan kapatırdı. Yani alttaki hayvanlar bağırsırken üstte de çocuklar cıvı cıvı okumaya çalışırdı.. Beşinci sınıfa geçince, yeni bir binaya taşındık. Bu binayı köylü kendi imkanlarıyla,*

⁴⁷ Füzuran Tekil, *Türk Demokrasisi İçinde Süleyman Demirel*, Göktürk Yayınları, İstanbul, 1976, s. 25.

⁴⁸ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 102-103.

⁴⁹ Ergin Konuksever, *Çoban Sülü*, Dura Of Set Basımevi, İstanbul, 1969, s. 27.

⁵⁰ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 103.; Tekin Erer, a.g.e., s. 11.

⁵¹ Bkz. Aytekin Gezici, a.g.e., 6 Yaşında olarak belirtmiştir. s. 12.

kendisi yapmıştı. Ben beşinci sınıfta Cemal Tosun hocadan okuyarak mezun oldum. Mezun olduğum zaman öğretmenler, babama ‘Sen bu çocuğu okut’ dediler.’ ifadeleriyle anlatmıştır.⁵²

Çocuk Süleyman köydeki adıyla ‘Sülü’ okulu çok sevmiş okul çıkışlarında eve geldiği zaman büyük bir heyecanla o gün işlenen konuları yüksek sesle tekrar edip, ödevlerini yine bağıra bağıra defterine not ediyordu.⁵³ Süleyman Sami, beş yıllık ilkokul öğrenciliği sırasında sadece bir gün devamsızlık yapmış, 68 öğrenci içinden de ilkokulu birincilikle bitirmişti.⁵⁴ Süleyman Demirel, ilkokulu kendi köyünde bitirdi. Fakat köyünde ortaokul yoktu. En yakın ortaokul Isparta’da yani 20 km uzaklıktaki şehir merkezindeydi. Baba Hacı Yahya Süleyman’ı okutmakta kararlı idi. Bütün hazırlıklar yapıldı ve baba- oğul 30 Ağustos 1935 günü, dört saat sürecek olan Isparta’nın yolunu tuttular.⁵⁵ Okulların açılmasına birkaç gün kala bir ev kiraladılar. Bu evin banyosu ve tuvaleti yoktu.⁵⁶ Süleyman Demirel 1935 yılında ilkokuldan mezun olduğunda diploması hazır olmadığından ilkokul öğretmeni Sadık Doğan’ın mektubu ile ortaokula kayıt olmuştu:

‘Ortaokul Direktörü (Müdürü) Bay Hilmi

Isparta

Sayın öğretmenim,

Bu kağıdı veren çocuk, talebemizdir. Çok da çalışkandır. Şehadetnameler (diplomalar) tasdikten gelmediği için şehadetnamesini veremedim. Çok umuyorum ki benim yüzümü kara çıkarmayacağı gibi sizi herhalde memnun bırakacaktır.

Bu talebemizin okula kaydı için gerek olan işin yapılmasını siz sayın öğretmen ve direktöründen diler saygılarımı da sunarım.

⁵² Hulusi Turgut, a.g.e., s. 40.

⁵³ Ahmet Kahraman, a.g.e., s. 24.

⁵⁴ Ergin Konuksever, a.g.e., s. 12-51.

⁵⁵ Hayrettin Bulut, *Demirel’in Hikayesi 32 Kısım Tekmili Birden*, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1991, s.

7.

⁵⁶ Ahmet Kahraman, a.g.e., s. 26.

23.8.1935

İslamköy Okulu Başöğretmeni

*Atabeyli Sadık Doğan*⁵⁷

Süleyman Demirel, ortaokula 238 okul numarasıyla kayıt olmuş ve okul defterine adı, ‘Dolaksızoğlu Süleyman Sami Demirel’ olarak yazılmıştı.⁵⁸ Demirel, okula kaydedilmesini; ‘*O yıllarda unutamadığım hatıra ise ortaokula kaydolmamdı. Babam bir merkebe ben bir merkebe binerek ortaokula kayıt için Isparta’nın yolunu tuttuk. Okula kayıt için 6 adet vesikalık fotoğraf, 15 kuruşluk damga pulu, iyi hal kağıdı ve nüfus hüviyet cüzdanı gerekliydi. Bunların masrafı 55 kuruş tutuyordu. O günlerde 55 kuruş köylüye servet gibi geliyordu. Babam o sıkıntılı döneme rağmen 55 kuruşu buldu ve beni ortaokula kaydettirdi.*’ ifadeleriyle o günkü ruh halini dile getirmiştir.⁵⁹

Süleyman Demirel, ortaokulu C Şubesinde okudu. O dönemde A Şubesine memur çocukları, B Şubesine esnaf ve orta halli ailelerin çocukları, C Şubesine ise köylü ailelerin çocukları gidiyordu.⁶⁰ Hilmi Dilmen adlı okul müdürü Süleyman Demirel’i ortaokul yıllarında etkileyen önemli bir isimdi. Avrupa ve milliyetçilik düşünceleri ile onu ilk defa tanıştıran kişi Hilmi Dilmen olmuştur.⁶¹ Demirel, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Fen Bilgisi ve Hesap derslerinden 10 alıyor, resim, yabancı dil ve beden eğitimi derslerinde pek başarılı olamıyordu.⁶² Müzik dersinden ise 3 alıyordu. Bu arada Maarif Vekaleti’nin (Milli Eğitim Bakanlığı) yapmış olduğu parasız yatılı sınavını kazanmış ve liseyi Muğla’da okumaya hak kazanmıştı. Bu sınav için Demirel yıllar sonra; ‘*Ben köye başarısız dönemezdim. Ailem tırnağı ile sağladığını bana yolluyordu. Sorumluluk duygum çoktu. Koyver gitsin diyen bir adam değilim. Hiç demedim ömrümde. İçimde dünyayı kucaklayıp kaldırmayı öğrenmiştim. Geri*

⁵⁷ Hulusi Turgut, a.g.e., s. 47-48.; Ergin Konuksever, a.g.e., s. 27.

⁵⁸ Ergin Konuksever, a.g.e., s. 55.

⁵⁹ Hulusi Turgut, a.g.e., s. 41.

⁶⁰ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 104.; Hulusi Turgut, a.g.e., s. 41.; Ahmet Kahraman, a.g.e., s. 29.

⁶¹ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 105.

⁶² Hayrettin Bulut, a.g.e., s. 7.

çekilip yeniden meselenin üstüne varmayı bilirim. Kararlılığımdan yitirmem.’ sözleri ile o günleri anlatmıştır.⁶³ Eğitim Bakanlığı’nın yapmış olduğu parasız yatılı okuma sınavını Süleyman Demirel ile birlikte üç arkadaşı daha kazanmıştı. Bu dört arkadaş demiryolu ile Aydın’a gidecek ve oradan da karayolu ile Muğla’ya ulaşacaklardı. 25.11.1937 tarihinde 491 sayılı tasdikname ile Afyon Lisesine giden Demirel lise mezuniyetini Afyon Lisesinden alacaktır.⁶⁴ Lise hayatı boyunca yazları köyüne giden Demirel, köyde babası ve kardeşleriyle birlikte çalışmaktaydı. Ayrıca lise eğitimi II. Dünya Savaşı yıllarına rastlayan Süleyman Demirel tatillerinin belirli dönemlerinde mecburi askerlik eğitimi görmüştür.⁶⁵

Süleyman Demirel liseyi bitirdikten sonra 1941 yılında ‘Yüksek Mühendis Mektebi’ne başlamıştır. Bu okul 1945 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi adını alacaktı. Demirel’in eğitim hayatı Isparta’da başlamış Muğla ve Afyon’da devam etmiş ve nihayetinde yüksek eğitim olan üniversite ile İstanbul’da neticelenmiştir. Süleyman Demirel, Mühendis Mektebi’ne Makine Fakültesi’nde başlamış fakat daha sonra İnşaat Fakültesi’ne geçmiştir.⁶⁶ Süleyman Demirel’e üniversite eğitimi yıllarında ‘elektronik beyin’ lakabı takılmıştı.⁶⁷ Gümüşsuyu’nda bulunan okulun pansiyonunda kalan Demirel, üniversite eğitimi boyunca beş yüz metre ötedeki Beyoğlu’na dahi gitmemiş, derslerine çok çalışmıştır. Aynı zamanda kariyeri açısından onu önemli bir konuma getirecek olan dil eğitimine de önem vermiş haftada üç gün Berlitz dil kursuna gitmiştir. Bunu; *‘İngilizce bilirdim okulu bitirirken. Aslında liselerde İngilizce öğrenmek mümkün değildi. Üniversitede de mümkün değildi; ama bir yerden sonra çağın gelişine baktım. Lisan çok büyük bir pencere olacaktı.*’ sözleri ile dil eğitimine verdiği önemi belirtmiştir.⁶⁸

⁶³ Nimet Arzık, a.g.e., s. 51.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s.105.

⁶⁴ Ergin Konuksever, a.g.e., s. 55.

⁶⁵ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 106.; Hulusi Turgut, a.g.e., s. 71.

⁶⁶ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 106.

⁶⁷ Hayrettin Bulut, a.g.e., s. 7.

⁶⁸ Hulusi Turgut, *Güniz Sokak*, ABC Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 31.

İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği'nin yayınlamış olduğu yıllıkta arkadaşları Süleyman Demirel'i; *'Daimi ve metodik çalışmasıyla ve iyi işleyen kafası ile herkese yardıma koşmayı adeta kendisine vazife addetmesi ile Süleyman makine şubesinin inşaat şubesine muazzam bir hediyesidir. Kağıt oyunu oynamayan nadir talebelerdendir. İnşaat etüdüne heykelinin yapılması düşünülmektedir. En sıkışık zamanlarda bile Berlitz derslerini ihmal etmeyişiinin manası son zamanlarda anlaşılmağa başlanmıştır.'* tabirleriyle anlatmışlardır.⁶⁹

Süleyman Demirel'in mezuniyet yılı olması gereken 1948 yılında son sınıflara 'Hararet Makineleri' adlı bir ders konulmuş ve Teknik Üniversite'nin son sınıf öğrencileri bu dersi topluca boykot etmişlerdi. Süleyman Demirel de bu boykot eden öğrenci topluluğu içerisinde yer alıyordu. Prof. Fikret Narter'in verdiği bu derse girmeyen öğrenciler 1948'deki mezuniyetlerini 1949 yılının Şubat ayında alacaklardı.⁷⁰

Üniversite eğitimi sırasında Demirel'in hayatında önemli olacak olan olay, İslamcı ve Türkçü gruplar ile kurmuş olduğu ilişkiler ve Necmettin Erbakan, Turgut ve Korkut Özal gibi isimlerle tanışmış olması olacaktı.⁷¹ Ayrıca üniversite yıllarında Demirel; *'Ben bilhassa gençliğimde yani üniversite yıllarında ve sonrasında mühendisliğin ilk zamanlarında, hemen hemen Türkçede ve başka lisanlarda klasik sayılabilecek romanların, kitapların büyük kısmını okudum. İngiliz edebiyatından, Fransız, Alman, Rus ve Amerikan edebiyatlarından, Türk edebiyatından, Osmanlı edebiyatından pek çok şey okudum.'* diyerek okumayı sevdiğini belirtmiştir.⁷²

Süleyman Demirel 1949 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nden mezun oldu. Mezun olmadan önce akrabası olan Kebire ve Mesut Şener'in kızları Nazmiye Şener

⁶⁹ Tekin Erer, a.g.e., s. 19.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 107.

⁷⁰ Hulusi Turgut, *Demirel'in Dünyası...*, s. 83.

⁷¹ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 108.

⁷² Celal Kazdağlı, *Demirel'in Liderlik Sırları*, Beyaz Yayınları, İstanbul, 1999, s. 156.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 108.

ile 1948 yılında evlendi. Süleyman Demirel, liseyi bitirdiği zaman ailesi Demirel'in başını bağıyor ve Nazmiye Şener ile nişanlıyorlardı. Üniversite eğitimi boyunca yazları Süleyman Demirel köye geldiği zaman görüşüyorlar, hasret gideriyorlardı. Baba Yahya Çavuş dünürü Mesut Şener ile konuşup anlaşmış ve 12 Aralık 1948'de Süleyman ile Nazmiye'yi evlendirmeye karar vermişlerdi. İstanbul'da eğitim gören kardeş Şevket Demirel ise dersleri aksamasın diye düğünden haberdar edilmemişti. Takvimler 9 Aralık 1948'i gösterdiğinde İslamköy'de düğün başlamıştı. Fakat damat Süleyman Demirel ortalarda yoktu. Demirel o dönemde hala Burdur'da başında bulunduğu inşaat çalışmalarındaydı. 11 Aralık günü Süleyman Demirel köyden arkadaşı Hacı Ahmet Ağa'yı görünce haberi alıyor ve babasının isteğiyle köye getiriliyordu. Ayşegül Komsuoğlu, *'Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel'* adlı eserinde Süleyman Demirel'in düğüne üçüncü gün katılmasını ailenin muhafazakarlığından ileri geldiğini kaleme almıştır.⁷³ Süleyman Demirel evliliğini şöyle anlatıyordu: *'12 Aralık 1948'de, İslamköy'de evlendim. Eşim yakınımıdır. Biz, büyük bir aileyiz. Esasen akrabalık münasebetlerimiz yanında, sıkı dostluk münasebetlerimiz de vardır... Köy düğünü ile evlendim. Düğünü, anam, babam oranın adetlerine göre yaptılar. Ben Burdur'da Hükümet Konağı inşaatını yapmakla meşguldüm. Oranın mühendisiydim. Henüz mühendis diploması almamıştık ama, bir ay sonra diploma aldık.. Bizim köy düğünü üç gün olur. Düğün perşembe günü başlar, pazar günü gelin çıkar. Ben cumartesi günü köye geldim. Perşembe ve Cuma günü yapılan düğünde yoktum. Her şey hazırды. Oranın adetlerine göre yapılmış bir düğündü. Ve tamamen köylü- kentli, eş-dost o civardaki insanlar davetli oluyor düğüne.'*⁷⁴

Süleyman Demirel'in düğününde o bölgeye özgü olan 'ahenk' adı verilen mahalli eğlenceler düzenlenmişti. Bu şenliklerde sadece kadınlar eğleniyordu. Köyün erkekleri ise düğünü yemeklerde kutluyorlardı. Ahenk adı verilen bu eğlencelerde tef çalınıyor, erkek gözcülerin koruması altında kadınlar eğleniyorlardı. Köy

⁷³ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 109.

⁷⁴ İrfan Ülkü- Ali Hasanov, a.g.e., s. 56.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 109.; Hulusi Turgut, *Demirel'in Dünyası...*, s. 92-94.

meydanındaki ahenk programı bittikten sonra ise eğlenceler kız evinde devam ediyordu.

Süleyman Demirel'in mühendislik çalışmalarına baktığımız zaman, ilk faaliyetlerinin 1946 yılının yaz aylarında Isparta Devlet Hastanesi'nin inşaatında olduğu görülmektedir. Daha sonra 1948 yılında üniversiteden mezun olmadan önce Ekrem Demirtaş ve Nuri Hamamcı'nın ortak müteahhitlik firmasına başvurup görev istemişti. Burdur'un Bucak ilçesinde Hükümet Konağı inşaatını üstlenmiş olan müteahhitler, Süleyman Demirel'e görev vermişler ve onu şantiye şefi yapmışlardı. Demirel, Burdur'da sekiz ay çalışmış, 1949'un Şubat ayında 'Hararet Makineleri' adlı dersin sınavını vermek için İstanbul'a gitmiştir. Sınavı başarıyla veren Süleyman Demirel 1949 yılında *Yüksek Mühendis* diplomasını almıştır. Diplomayı aldıktan sonra üçüncü işi olacak olan bugünkü adı İSKİ olan İstanbul Sular İdaresi'nde ilk defa Mühendis olarak Terkos- Kağıthane isale borusunun güzergahını yerleştirme işinde görev almıştır. İstanbul'daki görevinde iki buçuk ay çalışan Demirel, 1949 yılının Nisan ayında Ankara'ya gelerek mecburi hizmetini tamamlamak, parasız yatılılık borcuna karşı devletin göstereceği yerde çalışmak üzere Maarif Vekaleti'ne (Milli Eğitim Bakanlığı) başvuru yapmıştır.⁷⁵

Milli Eğitim Bakanlığı'na yapmış olduğu başvuru ile Süleyman Demirel, Elektrik İşleri Etüd İdaresi'nde (EİEİ) Proje mühendisi olarak işe başlamıştır. Sarıyer Barajı'nın yol projeleri üzerinde bir süre çalıştıktan sonra Gediz havzasının düzenlemesi ile ilgili bir projede görevlendirilmiştir. Bu proje ABD ile ortak bir projedir ve buradaki çalışmaları sonrasında Demirel, enerji ve sulama konularında eğitim görmek üzere ABD'ye gönderilmiştir. ABD'de 'Bureau of Reclamation' adlı birimde bir sene eğitim aldıktan sonra Türkiye'ye dönmüştür. Burada önemli olan bir husus da Süleyman Demirel'in Amerika'ya giden ilk Türk mühendis olmasıdır.⁷⁶ Amerika'ya gitmesinde iyi İngilizce bilmesi ve proje dahilinde Amerikalı mühendisler ile kurmuş olduğu ilişkiler etkin rol oynamıştır.

⁷⁵ Hulusi Turgut, a.g.e., s. 101-103.

⁷⁶ Tekin Erer, a.g.e., s. 14.

Süleyman Demirel, Türkiye’de 14 Mayıs 1950 seçimleri yapılırken ABD’deydi. Bu seçimler ve ülkenin durumu için; *‘1950, Türkiye’nin üstündeki örtüyü kaldırmıştır. Nihayet 1949-1950, o örtünün altından çıkan biz, yani ‘Bir şey isteyebilir miyiz?’, ‘Bir şey diyebilir miyiz?’, ‘Şu ihtiyacımız var diyebilir miyiz?’* diyen topluluklar sözleri ile anlatmaktadır.⁷⁷

ABD dönüşü Seyhan Barajı projesinde çalışmaya başlayan Demirel, Adana’ya göreve giderken eşi Nazmiye Hanım’ı da yanında götürmüştür. Cemalpaşa Mahallesi’nde bir ailenin evinin bir odasını kiralamışlardır.⁷⁸ Adana’daki görevinden sonra tekrar Ankara’ya giden Demirel, ‘Seyhan Bürosu’ adlı ve Demirköprü, Kemer ve Hirfanlı barajlarının yapımından sorumlu dairenin başına getirilmiştir. Ankara’da Kavaklıdere’de küçük bir ev tutan çift, bir yıl sonra Kurtuluş semtine yerleşmişlerdir. Bu dönemde çifti maddi zorluğun yanı sıra Nazmiye Hanım’ın sağlık sorunları da bir hayli üzüyor ve zorluklarla geçen bir on ay yaşanmıştı.

1954 yılında ABD Başkanı Eisenhower adına yapılmış olan ‘Eisenhower Exchange Fellowships’ isimli burs ile Süleyman Demirel bu kez yanına eşini de alarak ABD’ye gidiyordu.⁷⁹ Hulusi Turgut, *‘Demirel’in Dünyası’* adlı eserinde Süleyman Demirel’in ikinci ABD ziyaretinde ‘Yukarı Mezopotamya’yı yeniden diriltecek olan GAP’ı (Güneydoğu Anadolu Projesi) düşündüğünü, bu projenin ikinci ABD ziyaretinin ürünü olduğunu belirtmiştir.⁸⁰ ABD dönüşü Demirel, 1955 yılında Devlet Su İşleri Genel Müdür’ü olmuştur. Demirel, devlet kürsüsünde ilk konuşmasını 1956 yılında yapar. 1956 Nisan’ında Seyhan Barajı’nın açılışında dönemin Başbakan’ı Adnan Menderes sözü Süleyman Demirel’e bırakır. Demirel konuşmasında; *‘Konuştuğum kürsünün arkasında Bayar, Menderes, önümde dağ taş insan... Karşıdan da güneş gözüme doğru yürüyordu. Önce titrediğimi, sallandığımı*

⁷⁷ Süleyman Demirel, *21. Yüzyılın Yol Haritası: Demokrasi ve Kalkınma*, ABC Yayınları, Ankara, 2003, s. 124.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 110.

⁷⁸ Hulusi Turgut, a.g.e., s.111.

⁷⁹ AYTEKİN GEZİCİ, a.g.e., s. 13.

⁸⁰ Hulusi Turgut, a.g.e., s. 121.

hissettim. Ama bu çabuk geçti. Sanki o heyecanı hiç yaşamamıştım. Konuşmam bitti. Tek ben konuştum o gün. Alan birden boşaldı. Ben bir kayanın üstüne oturdum. Uzun uzun oradan barajı ve Seyhan'ı izledim. ' sözlerini sarf etmiştir.⁸¹

1960 yılında Amerikan Morrison Kunudsen şirketinin Türkiye temsilcisi olmuştur. Siyaset meydanlarında 'Morrison Süleyman' olarak anılmasının sebebi de bu olmuştur. Süleyman Demirel, DSİ Genel Müdür'ü olarak İspanya'da bulunmakta iken 27 Mayıs'ta Türkiye'de askerler yönetime el koymuş, DP iktidarı yönetimden uzaklaştırılmış, yöneticileri de tutuklanmışlardır. Demirel de Türkiye'ye döndüğü zaman görevinden istifa eder ve DP bürokrati olarak bir takım soruşturmalara maruz kalır. 27 Mayıs 1960 darbesi, Süleyman Demirel'in ertelenen askerliğini bir sorun olarak ortaya çıkarmıştır. Demirel, yedek subay olarak görev yapan Turgut Özal ile Ankara Ordonat Okulu'nda askerliği sırasında karşılaşmıştır.⁸²

Süleyman Demirel, 1962 yılında terhis olur ve müteahhitlik yapmaya başlar.⁸³ Aynı zamanda 1962-1964 yılları arasında serbest müşavir- mühendis olarak çalışan Demirel, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) su mühendisliği konusunda dersler vermiştir.⁸⁴

⁸¹ Hulusi Turgut, *Görüntüler I*, ABC Yayınları, İstanbul, 2000, s. 210.

⁸² Abdulvahap Kara, *Turgut Özal ve Türk Dünyası Türkiye- Türk Cumhuriyetleri İlişkileri 1983-1993*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 12.

⁸³ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 116.

⁸⁴ Aytekin Gezici, a.g.e., s. 14.

BİRİNCİ BÖLÜM

12 MART 1971 MUHTIRASI

1.1. 27 Mayıs 1960 İhtilali ve Süleyman Demirel

27 Mayıs 1960 İhtilali Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yapılan ilk askeri darbeydi. Geneli itibariyle ise Türkiye tarihinde yerini ikinci darbe olarak almıştı. 27 Mayıs'ın önemi aslında sonuçları kadar, darbeye giden süreç ve darbenin neden gerçekleştiği ile alakalı idi.

Türkiye Cumhuriyeti genç ve yeni bir oluşumdu. En zor dönemini yani emperyalist güçlere karşı Kurtuluş Savaşı'nı vermiş ve yeni toparlanmakta, ayağa kalkmakta olan bir ülkeydi. Savaş sonrasında ülkede seferberlik ilan edilmişçesine herkes var gücünle çabalamış, inkılaplar gerçekleşmiş ve Türkiye Devleti dünya düzeni içerisinde yerini almaya başlamıştı. Fakat Mustafa Kemal Atatürk'ün erken ölümü devlet yönetiminde bazı aksaklıklara sebep olmuştu. Bunun da üstüne 1930lu yılların sonlarına doğru dünyayı yeni bir savaş tehdidi sarmıştı. Nazi Almanya'sı ve Faşist İtalya, dünyayı 1930lu yılların başından itibaren tehdit etmeye başlamışlardı.⁸⁵ Türkiye Cumhuriyeti Devleti kendi savaşını vermiş olduğundan, savaşın tam anlamıyla neyi ifade ettiğini ve nelere mal olduğunu biliyordu. Bu sebeple –biraz da Atatürk'ün vasiyeti üzerine- yeni bir savaşta yer almayacağını ve tarafsız kalacağını ifade etmişti.⁸⁶ Bazı araştırmacılar Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nda taraf olduğunu ve Müttefik Devletler'in yanında yer aldığını belirtmişlerdir. Sevda Mutlu, '*Devlet Adamı Kimliği İle İsmet İnönü'nün Düşünce Ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi*'

⁸⁵ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 233.; Temuçin Faik Ertan, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s. 261-273.

⁸⁶ Mücahit Özçelik, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 29, Ankara, 2010, s. 255.

adlı doktora tezinde İsmet İnönü'nün II. Dünya Savaşı yıllarında tarafsızlık politikası ve denge politikası izlemediğini belirtmiş ve savaşın gidişine ve yönüne göre bir politika takip ettiğini vurgulamıştır. Mutlu'ya göre İsmet İnönü, İngiltere ve Fransa ile üçlü bir ittifak yapmış ve bu durumda da savaşın seyri boyunca tarafsız kalmamıştır.⁸⁷ Fakat bizim kanaatimizce Türkiye böyle bir ittifakta olmamış aksine her iki blokla da görüşmelerini sürdürmüştür.⁸⁸ Aslında Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği politika 'tarafsızlık' değil de tam manasıyla 'savaş dışı' kalma durumu olmuştur.⁸⁹ Bunun yanında da savaşan devletler Türkiye'yi sürekli böyle bir kaosun içine çekmeye çalışmışlardır. Almanya'nın talepleri, İngiltere ve Sovyet Rusya'nın çabaları bir yere kadar sonuçsuz kalmıştır.⁹⁰

İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye açısından en önemli sonucu savaşın bitiminden itibaren yaşanan gelişmeler olmuştur. Savaşın bitimine yakın Sovyetler'in Türkiye'den Kars, Ardahan ve Batum'u ve Boğazlarda üs istemeleri gibi sebepler Türkiye'yi yeni oluşmakta olan Sovyet tehdidine karşı Batı Bloğuna itmiştir.⁹¹ Batı bloğuna yaklaşmakta olan Türkiye'yi ise yeni bir heyecan bekliyordu. O da: Çok partili hayata geçişi. Savaş bitmiş ve demokrasi galip gelmişti. Demokrasi tam manasıyla, '*esas olan bütün özgürlüklerin, bütün insan haklarının, mal ve can güvenliğinin, beden dokunulmazlığı başta olmak üzere diğer özgürlüklerin sağlanması, ciddi temin edilmesi*'' ni ifade etmekteydi.⁹² Türkiye ise hala tek parti ile yönetilmekte, ülkede CHP egemenliğine dayanan bir sistem yaşanmakta idi. İşte bu durum karşısında İsmet İnönü'nün çabaları sonucunda Türkiye çok partili düzene

⁸⁷ Sevdâ Mutlu, '*Devlet Adamı Kimliği İle İsmet İnönü'nün Düşünce Ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi*', Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas, 2007, s. 217-226.

⁸⁸ Andrew Mango, *Türkiye ve Türkler*, Çev. Füsün Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 39.

⁸⁹ Süleyman Seydi, *1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika*, 12. Bölüm, *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi*, Savaş Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2010, s. 270.

⁹⁰ N. İlder Ertuğrul, *Cumhuriyet Tarihi El Kitabı*, Odtü Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2009, s. 66-71.; İbrahim Sertkaya, *Adnan Menderes*, Yağmur Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s. 45.; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 498.; Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s. 253.

⁹¹ Necdet Ekinci, *Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997, s. 221.

⁹² Ahmet Mumcu, *Atatürk'ten Sonra Demokratikleşmede Ortaya Çıkan Aksaklıklar*, Atatürk Araştırma Merkezi, *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 2010, s. 87.

geçmiştir.⁹³ Aslında İsmet İnönü, Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olduğunda 2 Mart 1939 tarihinde İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada rejimi demokratikleştirme niyetinde olduğunu ifade etmişti.⁹⁴ Fakat İkinci Dünya Savaşı bunu engellemiş ülke iç meselelerle uğraşmak ve tarafsızlığını korumak durumunda kalmıştır. Türkiye'yi Batı Bloğuna iten sebep Sovyet Tehdidi'nin yanı sıra ABD'den gelecek maddi yardımlardı. 1947 yılında Başkan Truman ile aynı adı taşıyan yardım kararı alınmış, ardından da Marshall Planı çerçevesinde ABD'den Türkiye'ye destek sağlanmıştır.⁹⁵ Bununla birlikte Türkiye 1949'da Avrupa Konseyi üyesi olmuştur.⁹⁶

1945 yılına gelindiğinde de demokratikleşme yolunda ilk denemeler Nuri Demirağ ile gerçekleşmiş ve 18 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur.⁹⁷ Emre Kongar'a göre Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçişi hem iç hem de dış gelişmelerin sonucu olmuştur.⁹⁸ Aynı zamanda Cumhuriyet yönetiminin Batı tipi bir toplum yapısı yaratmayı amaçlamasından dolayı da demokratikleşme gerçekleştirilmişti.⁹⁹ 1945 Haziran ayında Meclis'te Çiftçiye Topraklandırma Kanunu tartışılmış ve 'Dörtler' olarak bilinen Celal Bayar, Adnan

⁹³ Kemal H. Karpat, *Türk Siyasal Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 67-68.; Hasan Burak Oğuz, *1945 Yılı Basımında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Ve Türk Devrimi*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 55.

⁹⁴ Metin Heper, *Türkiye'nin Siyasal Hayatı Tarihsel, Kurumsal ve Karşılaştırılmalı Açından*, Çev. Kadriye Göksel, Doğan Kitap, İstanbul, 2011, s. 177.; Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 17.; Hanife Kuru, *Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1996, s. 4.

⁹⁵ Bilgehan Bülbül, *Marhall Planı ve Türkiye'de Uygulanışı 1948-57*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2006, s. 16.; İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 37.; Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Soner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 304.; Çağrı Erhan, *Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, s. 283.

⁹⁶ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 312.

⁹⁷ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Çeviren ve Yayına Hazırlayan Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 231.; Seçil Karal Akgün, *27 Mayıs Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa*, Odtü Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 6.; N. İlder Ertuğrul, a.g.e., s. 72. ; Erdal İnönü, *Anılar ve Düşünceler II*, Yorum Kitapları, İstanbul, 1998, s. 170.

⁹⁸ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, 30. Basım, İstanbul, 2002, s. 144.

⁹⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam: İsmet İnönü II*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2010, s. 424.

Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü bu yasayı eleştirmişlerdi.¹⁰⁰ 12 Haziran'da yayınladıkları bir önerge ile bu eleştirilerini yazıya dökmüşlerdi. Dörtler'in içinde yer alan Hikmet Bayur ise son anda vazgeçerek önergeye imza atmamıştır.¹⁰¹ Bu olayların üzerine Fuad Köprülü ve Adnan Menderes CHP'den ihraç edilmiş ve Refik Koraltan ve Bayar'ın istifaları¹⁰² ile de 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kurulmuştur.¹⁰³ Partinin başkanlığını da Celal Bayar üstlenmiştir.¹⁰⁴ 1946 yılı içerisinde İçişleri Bakanlığı'ndan 13 parti kuruluş için izin almıştır. Bu partiler; Türkiye Sosyalist Partisi, Liberal Demokrat Parti, Sosyal Adalet Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, Türkiye İşçi ve Köylü Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi gibi partiler yer almaktaydı.¹⁰⁵

İsmet İnönü 1946 yılında seçimleri bir yıl öne çekerek –muhalafetin hazırlanmasına engel olmak amacıyla- tekrar iktidara egemen olmuştur. 1946 seçimlerine¹⁰⁶ Celal Bayar tarafından itiraz edilmiş, hileli, sopalı¹⁰⁷ seçim yapıldığı iddiasıyla hükümet suçlanmıştır.¹⁰⁸ Çünkü bu seçim sisteminde açık oy- kapalı tasnif geçerli idi.¹⁰⁹ 1946 seçimlerinde yapılan usulsüzlükler askerleri de rahatsız etmişti.¹¹⁰

¹⁰⁰ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-60)*, Phonenix Yayınevi, Ankara, 2008, s. 65.; Süleyman İnan, *Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950)*, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayımlanmış Doktora Tezi, Isparta, 2002, s. 51-85.

¹⁰¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 167.; Seçil Karal Akgün, a.g.e., s. 7.

¹⁰² Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2008, s. 47.

¹⁰³ Necdet Ekinci, a.g.e., s. 306.; Emre Kongar, a.g.e., s. 146.; N. İlter Ertuğrul, a.g.e., s. 75.; Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Cumhuriyet Yayınları, 2. Cilt, İstanbul, 1997, s. 117.

¹⁰⁴ Mehmet Ali Birand-Can Dünder-Bülent Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, s. 26.; Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 90-95.; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam II*, s. 442-445.; Temuçin Faik Ertan, a.g.e., s. 272.

¹⁰⁵ Cezmi Eraslan, *Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s. 536.; Çağatay Benhür, *1945-1946 Yıllarında Türkiye'de Politik Gelişmelere Genel Bakış*, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Konya, 2008, s.33.

¹⁰⁶ Bkz. Necdet Ekinci, a.g.e., s. 327. 1946 Seçimleri'nde DP 66 milletvekili, CHP ise 395 milletvekili kazanmıştır.

¹⁰⁷ N. İlter Ertuğrul, a.g.e. s. 76.

¹⁰⁸ Necdet Ekinci, a.g.e., s. 327.

¹⁰⁹ İlber Ortaylı, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2010, s. 93.

¹¹⁰ Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1985, s.49.; Sadi Koçaş, *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar*, Cilt 1,May Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 204-205.

İlber Ortaylı'ya göre DP, CHP'nin çocuğu idi.¹¹¹ 1947 yılında partiler arası çekişmelerin artmasıyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 12 Temmuz 1947 günü vermiş olduğu bildiriyle her iki partiye de eşit yaklaşacağını sinyallerini vermiş ve demokrasinin temelini daha da sağlamlaştırma yolunda bir adım atmıştır.¹¹² Dört yıl muhalefetliğin ardından 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP 408 milletvekili, CHP ise 69 milletvekili çıkarmışlar ve Demokrat Parti iktidar olmuştur.¹¹³ Oyların yüzdeleri ise, DP % 55 CHP ise %41 idi.¹¹⁴ 1954 yılında 'dini esaslara dayanan ve gayesini saklayan bir cemiyet' oluşu sebebiyle kapatılacak olan Millet Partisi¹¹⁵ 1, Bağımsızlar da 1950 seçimlerinde 9 milletvekilliği kazanmışlardı. 22 Mayıs 1950'de Celal Bayar 387 oyla Türkiye Cumhuriyeti'nin 3. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹¹⁶ Halk 'Demirkırat' adını verdiği yeni iktidar partisinin hürriyet ve düzen getireceğinden umutluydu.¹¹⁷

1950 seçimlerine CHP il sınırlarını esas alan ekseriyet sistemi ile gitmiştir. Bir adayın iki yerden gösterildiği sistemden İsmet İnönü, Ankara'da kaybedip Meclis'e Malatya'dan seçilmiştir. Bu sistem 1960 darbesine kadar gitmiştir.¹¹⁸ On yıllık Demokrat Parti döneminde, ekili alanlar 14 milyon hektardan 23 milyona, traktör sayısı 2 binden 42 bine ve kullanılan gübre miktarı 42 bin tondan 107 bin tona yükselmiş, çelik takviyeli yolların uzunluğu 2 binden 7 bin kilometreye çıkarak ülkeye 14 baraj, 15 elektrik santrali ve 20 liman inşa edilmişti. 1950-1953 yılları

¹¹¹ İlber Ortaylı, a.g.e., s. 99.

¹¹² Bkz. **Ulus**, 12 Temmuz 1947.; Temuçin Faik Ertan, a.g.e., s. 272.; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2011, s. 130.

¹¹³ Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantiği ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976, s. 176.; Seçil Karal Akgün, a.g.e., s. 8.; Ercüment Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s. 10.; Tuncer Baykara, *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Akademi Kitabevi, 6. Baskı, İzmir, 1999, s. 128.; Cem Eroğlu, *Demokrat Parti ve İdeolojisi*, İmge Yayınevi, Ankara, 1990, s. 55.

¹¹⁴ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye Tarihi*, s. 120.; Andrew Mango, a.g.e., s. 56'da oy yüzdelerini DP %53, CHP ise %40 olarak vermiştir.

¹¹⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul, 1952, s. 711-733. Feroz-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 115.

¹¹⁶ İbrahim Sertkaya, a.g.e., s. 85.; Ali Fuad Başgil, a.g.e., s. 66.

¹¹⁷ Enver Ziya Karal, *27 Mayıs İnkılabının Sebepleri ve Oluşumu*, MEB Yayınları, İstanbul, 1960, s.6.

¹¹⁸ İlber Ortaylı, a.g.e., s. 100.

arasında yılda %13lük bir ekonomik büyüme yaşanmıştı.¹¹⁹ Bunların yanında 1952 yılında Kore'ye asker gönderilmesi kararı alınmış¹²⁰ ve aynı yıl NATO'ya üye olunmuştur. Türkiye'nin NATO'ya üye olması Sovyetler'in tepkisini çekmiş ve Sovyetler Türkiye'ye nota vermiştir.¹²¹ Demokrat Parti iktidarı Türkiye'yi NATO'ya müdahil yapmak için Amerikan Üslerinin Türk topraklarında kurulmasına razı olmuştur.¹²² Halk Evleri ve Köy Enstitüleri kapatılmış, 6-7 Eylül olayları¹²³ olarak bilinen Rumlara karşı olaylarda hükümetin acemiliği ve yönetimi eleştirilmiş ve özellikle 1954 seçimlerinde %57lik oy alımıyla muhalefet partisi olan CHP'ye karşı daha da sert bir tutum takınılmıştır.¹²⁴ 1959 yılındaki ekonomik sıkıntıyla birlikte DP'nin durumu daha da vahim bir hal almış, CHP iktidarı baskı rejimi kurmakla suçlarken, DP de muhalefeti 'ihtilal' çığırkanlığı yapmakla suçlamıştı.¹²⁵

27 Mayıs 1960 İhtilali, bir anda olup gelişen bir olay değildi. İhtilal hazırlıkları daha 1954 yılında hatta 1950 yılında başlamıştı.¹²⁶ DP 14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara geldiği zaman dönemin bazı subayları İsmet İnönü'ye gelip isterse seçimleri ve sonucunu kabul etmeyeceklerini ve yine kendisini yönetimde görmek istediklerini belirtmişlerdi.¹²⁷ Ancak tam manasıyla örgütlenme 1954 yılında Tuzla Piyade Okulu'nda¹²⁸ Topçu Yüzbaşı Dünder Seyhan ile Yüzbaşı Orhan Kabibay arasında kurulmuştu.¹²⁹ Numan Esin anılarında 1958 yılında Muzaffer Özdağ ve Ahmet Er ile birlikte ilk ihtilal örgütlenmesini kendilerinin kurduğunu, Alparslan Türkeş'in de

¹¹⁹ Andrew Mango, a.g.e., s. 58.; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu...*, s. 141.

¹²⁰ **Son Posta**, 26 Temmuz 1950.

¹²¹ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK, Ankara, 1991, s. 308-309.

¹²² Mehmet Gönübol-Haluk Ülman, *Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945-1965)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, s. 159.

¹²³ **Yeni İstanbul**, 7 Eylül 1955.

¹²⁴ Andrew Mango, a.g.e., 60.; Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 260.

¹²⁵ Sedef Bulut, *27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılmayan Demokrat Parti Mirası*, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs, 2009, Sayı:19, s.78-79.

¹²⁶ Ümit Özdağ, '1950'de genç subaylar arasında ihtilalci örgütlerin kurulması için Faruk Ateşdağlı isimli subayın çalışmalarında bulunduğu, 1952'de Harb Okulunda kurulan örgütün 1960'da ihtilale kadar varlığını diğer gruplarla birleşerek koruduğunu bilmekteyiz' demektedir. Bkz. Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu- Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, 1997, s. 53.

¹²⁷ Kemal. H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze...*, s. 235.

¹²⁸ Cüneyt Akalın, *27 Mayıs Bir Devrimdir 50. Yılında 27 Mayıs*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s. 20.

¹²⁹ İbrahim Sertkaya, a.g.e., s. 207.; Dünder Seyhan, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, s. 55.

1959 yılında ihtilal fikrini kendilerine açtığını belirtmiştir.¹³⁰ 1950-1960 yılları arasında özellikle 1959 ve 1960 yılında olaylar artık geri dönüşü olmayan bir yola girmekteydi. Askerler en ufak bir ışık beklercesine adeta pusuda bekliyorlardı. DP tarafı da bir o kadar tetikte ve sürekli kötü gidişten muhalefet partisini suçlu bulmaktaydı.¹³¹ Belki bu suçlamalarda haklılık payı vardı; çünkü askerler eski bir asker olan İsmet İnönü'ye çok saygı duyuyorlar onun söylediklerini emir kabul ediyorlardı. Darbe günü yaklaştıkça DP'nin hiddeti daha da artıyordu¹³² ve Meclis'te Tahkikat Komisyonu kurulması kararlaştırılıyordu. 18 Nisan'da Meclis'te bu karar alınırken İsmet İnönü: *'Bir idare insan haklarını tanımaz ve baskı rejimi kurarsa o memlekette ihtilal kaçınılmaz olur. Bu yolda devam ederseniz, sizi ben bile kurtaramam.'* konuşması yapmış ve bu sözleri yaşanan olayları özetler nitelikteydi.¹³³ Ana muhalefet partisi olan CHP hakkında kapatma kararı alınıyor zaten sert olan hava daha da sertleşiyordu.¹³⁴ Bunların yanında İsmet İnönü ve CHP'ye karşı 1952 yılında İzmir, Manisa, Akhisar ve Balıkesir; 1954'te Mersin; 1959'da Topkapı ve 1960 yılında Yeşilhisar, Konya, Çanakkale olaylarının yaşanması, CHP'ye karşı Vatan Cephesi'nin kurulması artık sona gelindiğini hissettiriyordu.¹³⁵

Yukarıda açıklamasında bulunduğumuz konularda olduğu gibi 27 Mayıs 1960 İhtilali bir anda olup gelişen bir hadise değildi.¹³⁶ İhtilal birçok kez düşünülmüş, ihtilal komiteleri kurulmuş ve nihayetinde 1960 yılında yaşanan öğrenci-üniversite olayları ile halk içerisinde de darbe isteği artmıştı.¹³⁷ Nisan ayı ile birlikte *'Ordu*

¹³⁰ Numan Esin, *Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları*, Doğan Kitapçılık, 2005, s. 98.

¹³¹ Süleyman Yeşilyurt, *İnönü ve İhtilalcilerin Gizli Görüşmeleri*, Kültür- Sanat Yayınları, Ankara, 2006, s. 102.

¹³² Salih Acarel, *Akide Şekeri Harekatı 27 Mayıs ve Sonrası Notları*, İğüs Yayınları, İstanbul, 2007, s. 37.

¹³³ N. İter Ertuğrul, a.g.e., s. 96.; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam III*, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 2011, s.400.

¹³⁴ Cüneyt Akalın, a.g.e., s. 25.

¹³⁵ Sina Akşin, *Türkiye'nin Yakın...*, s. 128-140.; N. İter Ertuğrul, a.g.e., s. 95-98.; Cüneyt Akalın, a.g.e., s. 24-43.; İdris Gürsoy, *Darbenin Şahitleri*, Kaynak Yayınları, İzmir, 2011, s. 9-89.

¹³⁶ Serdar Şen, *Cumhuriyet Kültürünün Oluşum Sürecinde Bir İdeolojik Aygıt Olarak Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*, Nokta Kitap, İstanbul, 2005, s. 119-121.

¹³⁷ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, 2. Cilt, İstanbul, 1963, s. 401.; Nadir Nadi, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Sinan Yayınları, İstanbul, 1971, s. 58.

Gençlik El Ele ve *Ordu Millet El Ele* gibi sloganlar halkın dilinde söylenir olmuştur.¹³⁸ İhtilal yapılmasında önemli bir husus da askerlerin maddi olarak zor durumda olmaları, maaşlarının geçimlerine yetmemesiydi.¹³⁹ 1960 yılında Savunma Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu bildiriye; *'... Bu arada aylık 250 TL (25 Dolar) maaşı olan yetmiş beş yaşında emekli generaller geçinebilmek için tercüme yapmak, emekli albaylar çay ve ekmekle beslenmek zorunda kaldı. Son olarak maaşımızın yarısına yakınını kiraya verir olduk. Kesinlikle yeni nesiller ve vatan müdafaası için iyi örnek değiliz.'* gibi ifadeler yer almaktaydı.¹⁴⁰ Yapılan bir araştırmaya göre 1958-1975 yılları arasında 50 civarında ülkede, başarılı veya başarısız 101'den fazla darbe teşebbüsünde bulunulmuştur.¹⁴¹

Darbe sonrası Orgeneral Cemal Gürsel Komite'nin başı seçilmiş ve Türkiye'yi bundan sonra bir askeri yönetim bekliyor olacaktı. 27 Mayıs darbesinden bir gün sonra SSCB lideri N. Kruşçev Org. Cemal Gürsel'e bir mektup göndererek Türkiye'nin tarafsızlık politikası izlemesi doğrultusundaki temennilerini belirtmiştir.¹⁴² Milli Birlik Komitesi, DPT'yi (Devlet Planlama Teşkilatı), Anayasa Mahkemesi'ni kurmuş ve 1924 Anayasası kaldırılarak 1961 Anayasası'nı¹⁴³ oluşturmuşlardır. Beş binden fazla subay-general zorunlu olarak emekli edilmiş ve askeri yönetimle 147 öğretim üyesi üniversitelerden uzaklaştırılmıştır.¹⁴⁴ Ayrıca ihtilali yapanlar radyodan yaptıkları ilk duyuruda NATO ve CENTO'ya bağlı olduklarını bildirmişlerdir.¹⁴⁵ Tutuklanan DP milletvekilleri Yassıda Mahkemeleri'nde yargılanmış yaklaşık on dokuz suçtan yargılanan 14 kişi idama

¹³⁸ Tefrik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s. 86.; Ayşe Demiralp, *Süleyman Demirel Dönemi Eğitim ve Kültür Politikaları*, SDÜ SBE TABD, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2005, s. 15.

¹³⁹ Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 320-323.

¹⁴⁰ *Cumhuriyet*, 7 Ağustos 1960.; Kemal H. Karpat, a.g.e., s.321.

¹⁴¹ O. Metin Öztürk, *Ordu ve Politika*, Gündoğan Yayınları, Ankara, s. 30.

¹⁴² Faruk Sönmezoglu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 128.

¹⁴³ Türkiye Çalışmaları Grubu, *50. Yıldönümünde 27 Mayıs'ı Hatırla(t)mak*, Ankara, 2010, s. 12.; Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 175.

¹⁴⁴ Walter F. Weiker, *1960 Türk İhtilali*, Çev. Mete Ergin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 74.; Türkiye Büyük Millet Meclisi Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu, Kasım 2012, s. 274.; Gül Tuba Dağcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ordu Siyaset İlişkisi ve 27 Mayıs 1960 Darbesi*, İlgi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 29.

¹⁴⁵ Celalettin Güngör, *27 Mayıs ve Partileşme Sorunu*, Nurol Matbaacılık, Ankara, 1992, s. 17.

mahkum olmuştur.¹⁴⁶ Bu kararlar sonrasında Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan 16 Eylül 1961’de, Adnan Menderes de 17 Eylül 1961’de idam edilmişlerdir.¹⁴⁷ Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar da yaşından dolayı idam cezası yerine hapis cezasına mahkum olmuştur. Askeri darbeden bir yıl sonra 1961’de Ordu Yardımlaşma Kurumu’nun (OYAK) kurulması askeriyenin iş ve sanayi alanına doğrudan katılmasını sağlamıştır. OYAK’ın belirtilmiş amacı, kredi ve başka olanaklar sağlayarak kendi üyelerinin refahını artırmaktır. OYAK vergiden muaf olduğu için bu yapılanma askerlerle devlet arasında haksız rekabete yol açmıştır. Yaklaşık 80 bin subayın katılımıyla OYAK önemli bir sermaye birikimi sağlamış ve bazı alanlara yatırımlar yapmıştır.¹⁴⁸

DP iktidarının yaşandığı 1950-1960 yılları arasında, çalışmamızın konusunu teşkil eden Süleyman Demirel, DSİ genel müdürlüğü yapmaktaydı. 27 Mayıs darbesinin olduğu günlerde Süleyman Demirel DSİ genel müdürü olarak İspanya’da toplantı yapmaktaydı. Demirel 27 Mayıs İhtilali sonrasında kendi isteği ile görevinden istifa etmiştir. Süleyman Demirel eğer 27 Mayıs askeri darbesi olmasaydı siyasete atılmayacağını ve öğrencilik yıllarında dahi siyaseti düşünmediğini belirtmiştir. 1960 darbesi Demirel’in içinde bir şeyleri kırmış, kalbi ezilmiştir.¹⁴⁹ 1960 darbesi Süleyman Demirel’in ertelemiş olduğu askerliğini gündeme getirmiş ve siyaset sahnesinde paylaşımları yaşayacağı Turgut Özal ile Ankara Ordonat Okulu’nda karşılaşmışlardır.¹⁵⁰ Askerliği sonrasında da Süleyman Demirel, 1962 yılında terhis olur ve müteahhitlik yapmaya başlar aynı zamanda 1962-1964 yılları arasında serbest müşavir-mühendis olarak çalışmakta ve ODTÜ’de Su Mühendisliği konularında ders vermekteydi.¹⁵¹

¹⁴⁶ Rasim Ekşi, *Yassıada Çığlığı*, Kızıl Elma Yayınları, İstanbul, 2005, s. 69-71.

¹⁴⁷ Cüneyt Akalın, a.g.e., s. 96.; Temuçin Faik Ertan, a.g.e., s. 280.; Tevfik Çavdar, a.g.e., 97.

¹⁴⁸ Feroz Ahmad, *Modern...*, s. 157.

¹⁴⁹ Tanju Cılızoğlu, *Zincirbozan’dan Bugüne Demokrasi Mücadelesinde Demirel*, Matay Ltd. Şti., 1. Basım, 1988, s. 3-10.

¹⁵⁰ Abdulvahap Kara, a.g.e., s. 12.

¹⁵¹ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 116.; Aytekin Gezici, a.g.e., s. 14.

1.2. Adalet Partisi'nin Kuruluşu ve Süleyman Demirel'in Parti Genel Başkanı Seçilme Süreci

Adalet Partisi, 11 Şubat 1961'de kurulmuştur. Partinin kurucusu ve genel başkanı eski bir asker olan Ragıp Gümüşpala'dır.¹⁵² Demokrat Parti, 27 Mayıs İhtilali ile devrilmiş, Trabzonlu bir avukat olan Cemal Özbeyli'nin¹⁵³ açmış olduğu dava ile de Ankara 5. Asliye Hukuk Mahkemesi'nce kapatılmıştır.¹⁵⁴ Darbe ile yönetime gelen MBK, 13 Ocak 1961'de almış oldukları kararlar siyasi faaliyetleri serbest bırakmıştır.¹⁵⁵ Siyasi faaliyetlerin serbest bırakılmasını İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu'nun imzasını taşıyan şu tebliğ ile bildiriliyordu; , '1- yeni kurulacak partilerin 4.7.1960 tarihli ve 8 sayılı kanun hükümlerine göre il ve ilçelerde merkez teşkilatı kurmaları siyasi faaliyet addedilmez. 2- eski ve yeni kurulacak partiler tüzüklerini 6 sayılı kanunun 4. Maddesine göre bir ay içerisinde ilgili makamlara vermeye mecburdur. 3- 8 sayılı kanun hükümlerine göre yapılacak tüzük tadilleri sırasında propaganda faaliyetlerinde bulunmak yasaktır.'¹⁵⁶

Ragıp Gümüşpala siyasi faaliyetlerin serbest bırakılmasının ardından 6 Şubatta, 'Gayemiz siyasette sıcak politikayı takip etmek, vatandaşlar arasında yaratılan münafereti kaldırmak, vatandaşı birer kardeş olarak birleştirmektir. Ve bu da memleketin yükselmesi için 28 milyonun birliğine yönelecek bir politika olacaktır. İktidar partisine karşı mütalaalarımız tenkit şeklinde değil fikir ve kanaatlerimizi ifade etmek şeklinde olacaktır. Partimizin istikameti irticaya karşı mücadele olduğu kadar komünizme de taviz vermemektir. İnkılaplara bağlı olarak memleketçilik, milliyetçilik anlayışı içerisinde istikametimizi tayin edeceğiz.' demecini vermiştir. 11

¹⁵² M. Serhan Yücel, *Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2005)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006, s. 38.

¹⁵³ Cüneyt Arcayürek, *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar (1960-1965)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 190.

¹⁵⁴ Firuzan Hüsrev Tökin, *Türk Tarihinde Siyasal Partiler ve Siyasal Düşüncenin Gelişmesi*, Elif Yayınları, İstanbul, 1965, s. 105.; Alparslan Türkeş, *27 Mayıs ve Gerçekler*, Dokuz Işık Yayınları, İstanbul, 1977, s. 153.

¹⁵⁵ Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 46.

¹⁵⁶ Sadettin Bilgiç, a.g.e., s. 47.

Şubat'ta kurulan AP'yi 13 Şubat'ta YTP takip etmiştir.¹⁵⁷ 11 Şubat'ta AP ile birlikte kuruluş müracaatında bulunan diğer partiler; Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi, Çalışma Partisi, Memleketçi Parti, Türk İşçi ve Çiftçi Partisi ve de Mutedil Liberal Parti idi. 13 Şubat 1961 günü ise YTP ile aynı müracaatta bulunan partiler; Düstur Partisi, Güven Partisi, Millete Hizmet Partisi ve daha TİP olan İşçi Partisi olmuştur.¹⁵⁸

9 Temmuz 1961'de yapılan Anayasa oylamasında 6.348.191 EVET, 3.934.370 HAYIR oyu çıkmıştır. 4 Eylül 1961'de de Kanun ile Kurucu Meclis lağvedilmiştir.¹⁵⁹ AP, anayasa referandumunda '*Hayırda hayır vardır*' sloganıyla anayasaya karşı propaganda yapmıştır.¹⁶⁰ Merkez sağda partileşmeye bakıldığı zaman DP'nin devamı olarak kurulmuş olan ilk parti AP'dir. Adalet Partisi'nin '*Adalet*' ismini alması kimilerine göre DP tabanına mesaj vermek için yapılmıştı. 16 Eylül'de idam edilen Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu, 17 Eylül'de idam edilen Adnan Menderes'in idamları AP'yi karıştırmıştı. İdamlar konusunda hiçbir şey yapılmadığı gerekçesiyle AP teşkilatı Gümüşpala'yı suçlamışlardı.

AP'nin kuruluş çalışmaları 3 Şubat 1961'de İstanbul İpek Palas Oteli'nde başlamıştır. AP kurucuları 3 DP'li, 4 Köylü Partili ve 4 asker kökenli toplam 11 kişiden oluşuyordu.¹⁶¹ Oysaki 8 Eylül 1960'ta Ankara'da yapılan bir toplantıda DP'nin devamı olan bir parti kurulması ve genel başkanının Ragıp Gümüşpala olması kararlaştırılmıştı.¹⁶² AP, resmen kurulmadan önce adı '*Türkiye Adalet Partisi*' idi. Yani TAP. Fakat 11 Şubat günü kurulduğunda Adalet Partisi adı ile

¹⁵⁷ Hüseyin Çavuşoğlu, *Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 12, Sayı 22, 2009, Balıkesir, s. 166.; Erdoğan Teziç, *100 Soruda Siyasi Partiler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 300.

¹⁵⁸ Fikret Şahoğlu, *AP'nin İç Yüzü*, Ersel Kollektif Şirketi Matbaası, Basım Yeri Belirtilmemiş, 1965, s. 52-53.; Sadettin Bilgiç, a.g.e., s. 50.

¹⁵⁹ Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Liberte Yayınları, Ankara, 2001, s. 79.; Temuçin Faik Ertan, a.g.e., s. 280.

¹⁶⁰ Hüseyin Çavuşoğlu, a.g.e., s. 166.; Tefik Çavdar, a.g.e., s. 107-120.

¹⁶¹ Mehmet Yorgancıoğlu, *Politikanın İbret Dolu Seyir Defteri*, Dönence Yayınları, İstanbul, 2000, s. 45-93.; Hüseyin Çavuşoğlu, a.g.e., s. 167.

¹⁶² Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, Büke Yayınları, İstanbul, 2006, 33-34.; Hüseyin Çavuşoğlu, a.g.e., s. 168.

kurulmuştur.¹⁶³ 'Adalet Partisi' adını İzmir grubu bulmuştu. Partinin ilk amblemi peştahta üzerine açılmış bir kitap ve üzerinde güneşten ibaretti. Seçim Kanunu'nda değişiklik yapılarak müşterek oy pusulasına geçilince seçmenlerin daha kolay tanıyabilmeleri için amblem olarak 'Kırat' kabul edildi.¹⁶⁴ AP'nin genel başkanlık teklifi Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy ve Ali Fuat Başgil'e teklif edilmişti fakat bu isimler bu teklifi kabul etmemişlerdir.¹⁶⁵ 2 Ağustos 1960'ta emekli edilen Ragıp Gümüşpala¹⁶⁶ İzmir'e yerleşip parti kurma çalışmalarına başlamıştır. Askeri kesim AP'nin başında Ragıp Gümüşpala olduğu için memnundu, AP de Gümüşpala'yı askere karşı bir sigorta olarak görmekteydi.¹⁶⁷ AP'nin kurucuları, Ragıp Gümüşpala, Necmi Ökten, Şinasi Osma ve Köylü Partisi'nden katılan Tahsin Demiray, Ethem Menemencioğlu, Muhtar Yazır'dan oluşan bir kadroydu.¹⁶⁸ AP'nin tüzük ve programını hazırlayan heyet ise, Muhtar Yazır, Saim Sarıgöllü, Mehmet Yorgancıoğlu, Hüsrev Kubat, İhsan Ünal ve Şinasi Osma'dan oluşmaktaydı.¹⁶⁹ Şinasi Osma, Necmi Ökten, Rauf Kıray, Mehmet Ali Aytaş, Orhan Süersan ve Tekin Arıburun gibi kişiler emekli olan asker grubundaydı. Ahmet Gürkan, Cavit Oral, Seyfi Kurtbek, Ahmet Topaloğlu, Neriman Ağaoğlu, Melahat Gedik ve Erol Aksal gibi kişiler ise eski DP'lilerdi.¹⁷⁰ Adalet Partisi'nde parti üyelerinden yıllık 1200 Lira ve yönetmelikle belirlenen özel aidat olarak 5000 Lira alınması AP tüzüğünün 101. Maddesinde belirtilmiştir.¹⁷¹ AP kurulduğu zaman İstanbul ve İzmir ve diğer bazı il- ilçelerde kuruluşta önemli görev alan kişilere baskılar yapılmış ve bazı kişiler de tutuklanmıştı.¹⁷² 2 Ekim 1962 tarihinde ise AP'nin Necatibey Caddesindeki Genel

¹⁶³ Fikret Şahoğlu, a.g.e, s. 53.

¹⁶⁴ Sadettin Bilgiç, a.g.e., s. 50-51.;

¹⁶⁵ Tanel Demirel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 32.; Örsan Öymen, *Bir İhtilal Daha Var 1908-1980*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, s. 324.; Hüseyin Çavuşoğlu, a.g.e., s. 167.

¹⁶⁶ Erdoğan Teziç, a.g.e., 300.; Ragıp Gümüşpala 27 Mayıs 1960 Darbesi sırasında 3. Ordu Komutanı idi. Bkz. Arsev Bektaş, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP ve AP (1961-1980)*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 149.

¹⁶⁷ Feroz Ahmad, *Modern...*, s. 149-165.; Süleyman Coşkun, *Türkiye'de Politika (1920-1995)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 316.; Hüseyin Çavuşoğlu, a.g.e., s. 167.

¹⁶⁸ Fikret Şahoğlu, a.g.e., s. 53.

¹⁶⁹ Fikret Şahoğlu, a.g.e., s. 54.

¹⁷⁰ Arsev Bektaş, a.g.e., s.150.; Bkz. **Milliyet** ve **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1961.

¹⁷¹ Arsev Bektaş, a.g.e., s. 135.; *Adalet Partisi Tüzük 1976*, Doğu Matbaası, Ankara, 1976.

¹⁷² Ümit Cizre Sakalhoğlu, *AP- Ordu İlişkileri: Bir İnkilap Anatomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 50.; Sadettin Bilgiç, a.g.e., s. 46.; Fikret Şahoğlu, a.g.e., s. 54.

Merkez Binası saldırıya uğradı.¹⁷³ Genel Merkez Binası 24 Mayıs 1963 günü de CHP gençlik kollarının organize ettiği gösteride üniversiteli gençler tarafından taşlanmıştır. Bazı kaynaklarda Süleyman Demirel'in bu saldırı sonrasında şapkasını alıp binanın arka kapısından kaçtığı belirtilmiştir.¹⁷⁴ Demirel bu olaydan sonra siyasetten çekilmiş¹⁷⁵ bu 'Şapkasını alıp, gitti' suçlaması onun 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbelerinde de *yönetimi bıraktı kaçtı* suçlamaları ile hedef gösterilmesine sebep olacaktı.¹⁷⁶

Şahoğlu'na göre, AP, Atatürk devrimlerinin, sosyal devlet fikrinin, işçi sınıfının, anayasanın, fikir hürriyetinin ve bağımsız dış politikanın karşısındadır.¹⁷⁷ 13 Şubat 1961'de kurulmuş olan YTP'nin kuruluşunda Cemal Gürsel'in etkisinin olduğu ve YTP'nin Cemal Gürsel tarafından desteklenmesiyle bazı iş çevrelerinin de YTP'ye yaklaştığı bilinmektedir.¹⁷⁸ Aynı zamanda devrilen DP tabanının da YTP'yi benimseyeceği ve destekleyeceği düşünülmekteydi. Adnan Menderes'i savunan avukatlardan Talat Asal, Burhan ve Orhan Apaydın ve oğlu Yüksel Menderes YTP'yi seçen kişiler olmuştu. Aynı zamanda Hüsametdin Cindoruk, Cemal Ersoy, Ekrem Korkut, Ertuğrul Akça gibi kişilikler de YTP'de yer almışlardı.¹⁷⁹ Arsev Bektaş'a göre, AP ile DP arasında birçok benzerlik bulunmaktaydı. Her iki parti de asker-bürokrat seçkinlerin toplumu sosyo-politik kontrolleri altında tutma eğilimlerine karşı çıkan genel protesto hareketleri yönündeki tavrı paylaşıyordu. Aynı zamanda DP'yi desteklemiş olan sosyal sınıflar AP'yi de desteklemişlerdi. Zengin toprak sahipleri, varlıklı kapitalistler büyük ölçüde AP'nin peşinden gitmişti.¹⁸⁰ Ayrıca 27 Mayıs darbesinden sonra emekli edilen askerlerin oluşturduğu

¹⁷³ Sadettin Bilgiç, a.g.e., s. 99.

¹⁷⁴ Ergün Poyraz, a.g.e., s. 44.

¹⁷⁵ Mehmet Turgut, *Siyasetten Portreler*, Doğan Kitapçılık Yayınları, İstanbul, 2001, s. 183-184.

¹⁷⁶ Hulusi Turgut, *Demirel'in Dünyası...*, s. 201.

¹⁷⁷ Fikret Şahoğlu, a.g.e., s. 81-82.

¹⁷⁸ Kurtul Altuğ, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1991, s. 209-210.; Hüseyin Çavuşoğlu, a.g.e., s. 168.

¹⁷⁹ Hüseyin Çavuşoğlu, a.g.e., s. 168.; Örsan Öymen, a.g.e., s. 325-326.

¹⁸⁰ Arsev Bektaş, a.g.e., s. 34-35.

EMİNSULAR grubu da AP'yi desteklemişler fakat etkin bir kitle hareketi oluşturamamışlardır.¹⁸¹

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra MBK içinde 5 ayrı grup oluşmuştu: Türkeş Grubu, Küçük-Madanoğlu Grubu, Okan-Köksal Grubu, Ataklı ile Havacıların önderlik ettiği grup ve komite için özel yeri olan Orhan Kabibay grubu.¹⁸² Siyasi faaliyetler kısa bir süre sonra devam ettirildi ve 15 Ekim 1961 tarihinde seçimler yapıldı. 15 Ekim seçimleri sonuçları:

Tablo 1
15 Ekim 1961 Seçim Sonuçları¹⁸³

Parti	Oy Oranı (%)	Milletvekili
CHP	36,74	173
AP	34,80	158
CKMP	13,96	54
YTP	13,73	65
Bağımsız	0,81	-

26 Ekim'de toplanan Meclis, Cemal Gürsel'i Cumhurbaşkanı seçti. Cumhurbaşkanı Gürsel, seçim sonuçlarına göre de CHP lideri İsmet İnönü'yü

¹⁸¹ Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 73.

¹⁸² Kurtuluş Kayalı, a.g.e., s. 75.

¹⁸³ http://belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=4, Erişim Tarihi, 19 Ocak 2013.; Sadettin Bilgiç, *Türkiye'de Seçimler ve Seçim Kanunları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 9.; Süleyman Yeşilyurt, *Türkiye'nin Başbakanları*, Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2006, s. 258-259.

Başbakan olarak görevlendirdi.¹⁸⁴ 20 Kasım 1961 tarihinde de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk koalisyon hükümeti olan CHP-AP Koalisyon Hükümeti kuruldu.

1961 seçim sonuçlarını darbe eğilimli subaylar beğenmemiştir. Bu subaylar 27 Mayıs'la gelen askeri yönetimin devamını istemişlerdir. Müdahale etme girişiminde bulunmuşlardır. SKB, 21 Ekim 1961'de döneme damgasını vuran '21 Ekim Protokolü'nü imzalamıştır. Bu protokole göre bütün siyasi partiler yasaklanacak, seçim sonuçları geçersiz sayılacak ve yeni bir darbe yapılacaktı. 25 Ekim'de TBMM açılmadan önce bu kararlar uygulanacaktı.¹⁸⁵

1965 seçimleri ile AP tek başına iktidar olana kadar, ülke gündeminde birçok konu yer almıştı. Bunlardan birisi Talat Aydemir ve arkadaşlarının girişiminde bulunduğu 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihli darbeler olmuştur. Bu darbeler askeri kesim tarafından desteklenmemiş ve İsmet İnönü'nün soğukkanlılığı ile bu girişimler bertaraf edilmiştir. Darbe girişimleri sebebiyle de İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde sıkıyönetim ilan edildi. Ankara ve İstanbul'daki sıkıyönetim 14 ay, İzmir'deki ise 5 ay sürdü.¹⁸⁶ Talat Aydemir ve arkadaşı Fethi Gürcan Mamak Cezaevi'nde kaldı¹⁸⁷ ve Talat Aydemir 21 Mayıs darbe girişimi sonrası affedilmedi ve 5 Temmuz 1964'te idam edildi.¹⁸⁸ 1965 seçimlerine kadar İsmet İnönü başkanlığında üç koalisyon hükümeti kuruldu. İlki CHP-AP arasında, ikincisi CHP-YTP-CKP ve Bağımsızlar arasında (25 Haziran 1962) üçüncü hükümet ise CHP ve Bağımsızlar arasında kuruldu; YTP de hükümeti dışarıdan destekledi. Kıbrıs konusunda tarihte 'Johnson Mektubu' olarak yer alan mektup İnönü'ye üçüncü koalisyon hükümeti sırasında gönderildi. Mektubun içeriğine baktığımız zaman 1964 yılında tekrardan başlayan Kıbrıs'ta Rumların silahlanmaya başlaması sorunu karşısında İsmet İnönü hükümeti Kıbrıs'a çıkarma kararı almıştır. Dönemin

¹⁸⁴ Zafer Üskül, *Siyaset ve Asker Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları*, Afa Yayınları, İstanbul, 1989, s. 95.; Mümtaz Soysal, *Anayasaya Giriş*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 197.

¹⁸⁵ Serdar Köse, *Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE TABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2010, s. 24-25.

¹⁸⁶ Zafer Üskül, a.g.e., s. 108-113.

¹⁸⁷ Oral Çalışlar, *Mamak Askeri Cezaevi Anılar (1971-1980)*, Everest Yayınları, İstanbul, 2010, s. 6.

¹⁸⁸ Emre Kongar, *21. Yüzyılda...*, s. 162-163.

ABD Başkanı Lyndon B. Johnson, İsmet İnönü'ye Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemeye yönelik 5 Haziran 1964'te bir mektup göndermiştir.¹⁸⁹ Kaba bir üslupla yazılmış olan mektuba İsmet İnönü'nün de cevabı aynı şekilde ve Türkiye'nin haklarını korur nitelikte olmuştur. 13 Haziran'da gönderilen mektupta İnönü, ABD Başkanı Johnson'a '*Yeni bir dünya kurulur ve Türkiye bu dünyada yerini bulur*' diyerek karşılığını vermiştir.¹⁹⁰ Bu mektup Türkiye-ABD ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuş, milliyetçi kesim bu mektubu gurur kırıcı bir davranış olarak nitelendirirken sol kesim de bu mektubu ülke dış politikasının ipotek altında olduğunun göstergesi olarak kabul etmiştir.¹⁹¹ Kıbrıs ancak 1975'de Kıbrıs Türk Federe Devleti, 1983'te de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) hürriyetine kavuşacaktı.¹⁹²

Kasım 1962'de toplanan Kongre ile Genel başkan: Ragıp Gümüşpala, Teşkilat Başkanı: Süleyman Demirel, Seçim İşleri Başkanı: Sadettin Bilgiç, Propaganda Başkanı: Ertuğrul Akça, Genel Sekreter: Orhan Süersan, Genel Muhasip: Vedat Ali Özkan. Üyeler: Seyfi Kurtbek, Faruk Sükan, Cavit Önder, Mehmet Turgut, Kadri Eroğan, Mehmet Ali Aytaş, Reşat Özarda, Ahmet İhsan Kırımlı, Gökhan Evliyaoğlu, Tahsin Demiray, Saim Sarıgöllü, Tekin Arıburun, Ethem Kılıçoğlu, Enver Kaplan, Cihat Bilgehan, İlhami Ertem, Cahit Okurer ve Ömer Eken olmuşlardır. Süleyman Demirel, 1962 yılında AP'ye kaydını yaptırmıştır. Partiye girdikten sonra Genel İdare Kurulu üyesi olmuştur. İşte bu kongreden sonra Süleyman Demirel'in Mason olduğu iddiaları ortaya atılmış ve '*Masonluk, dinsizliktir. Demirel de mason olduğuna göre, böyle bir Genel Başkan adayına yanılıp da oy vermeyiniz...*' yazılı broşürler elden ele dolaştırılmış bunlara karşılık Süleyman Demirel, '*Ben mason değilim. Ben her sabah evinde kahvaltıya, Kur'an okunmadan oturmayan bir ailedenim...*' şeklindeki sözlerle ve Mason Locası'ndan aldığı belge ile Mason üyeliğinin olmadığını belirtmiştir.¹⁹³ Fakat daha sonraları Demirel'in, Ankara Bilgi

¹⁸⁹ Bkz. **Hürriyet**, 5 Haziran 1964.

¹⁹⁰ Fikret Şahoğlu, a.g.e., s. 74-75.; Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., 72.

¹⁹¹ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 73.

¹⁹² Rauf R. Denктаş, *Kıbrıs Elli Yılın Hikayesi*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 447-460.

¹⁹³ Hulusi Turgut, *Demirel'in...*, s. 235-236.

Locası'na 27.10.1954 tarihli başvurusu ile 43 numaralı üye olarak kayıtlı olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁹⁴ 1963 yılında Demirel'in hayatında önemli bir gelişme yaşanmıştır. Süleyman Demirel'e Zeki Rıza Sporel'in evinde, Kasım ayında yapılacak mahalli seçimler için İstanbul Belediye Başkanlığı adaylığı teklif edilmiştir. Fakat Demirel bu teklifi kabul etmemiş, seçim sonucunda da AP % 45.8 oy almıştır.¹⁹⁵

AP içerisinde en önemli ayrım 'İlımlılar' ve 'Aşırılar' olarak adlandırılmış iki grubun oluşması olmuştur. Yeni politikaya atılanlar ve eski DP'liler 'İlımlılar', İslamcı-milliyetçi grup ise 'Aşırılar' grubunu oluşturmaktaydı.¹⁹⁶ AP'nin kurucusu Ragıp Gümüşpala'nın 6 Haziran 1964'te ani ölümü üzerine Isparta Milletvekili olan Sadettin Bilgiç, Kongreye kadar Başkan Vekilliği'ni üstlenmiştir. Genel Başkanlık için Süleyman Demirel, İhsan Sabri Çağlayangil, Seyfi Kurtcebe, Ali Fuat Başgil ve Tekin Arıburun'un isimleri geçmekteydi. Parti içerisinde en etkili isim Sadettin Bilgiç'ti.¹⁹⁷ Kongrede muhafazakar kanat Bilgiç'i, entelektüeller ve yeniler ise Süleyman Demirel'i desteklemiştir. 27-29 Kasım 1964 tarihleri arasında düzenlenen kongre sonucunda Süleyman Demirel 1072 oy ile Genel Başkanlığa seçilmiştir. Rakiplerinden Sadettin Bilgiç 552¹⁹⁸, Tekin Arıburun ise 39 oy almışlardı. Oyların 4'ünü Ali Fuat Başgil almış ve 2 oy da boş çıkmıştır.¹⁹⁹ Orhan Erkanlı kaleme almış olduğu '*Anılar Sorunlar ve Sorumlular*' adlı eserinde Süleyman Demirel'in Genel Başkan seçilmesinde hizmetlerinin olduğunu ve kongre sonrasında beraber Ankara'da yemek yediklerini belirtmiştir.²⁰⁰ Ayrıca Süleyman Demirel'in Genel Başkanlığı kazanmasında, burslu olarak gittiği ABD'de Amerikan Başkanı ile yan yana çekilmiş fotoğrafının olması ve Demirel adı daha duyulmamışken Hürriyet

¹⁹⁴ Ergün Poyraz, a.g.e., s. 47.

¹⁹⁵ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 126-127.; Hulusi Turgut, *Demirel'in...*, s. 203.

¹⁹⁶ Arsev Bektaş, a.g.e., s. 151.

¹⁹⁷ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 127.

¹⁹⁸ Ayşegül Komsuoğlu, Sadettin Bilgiç'in oy sayısını 522 olarak belirtmiştir. Bkz. Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 137.

¹⁹⁹ **Son Havadis, Milliyet** ve **Hürriyet** 30 Kasım 1964.; Tekin Erer, *Lider Demirel...*, s. 20.; Emre Kongar, *21. Yüzyılda...*, s. 164.

²⁰⁰ Orhan Erkanlı, *Anılar Sorunlar ve Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul, 1973, s. 358.

gazetesinin sürekli Demirel'i öven haberler yapması etkili olmuştur.²⁰¹ Genel Başkanlık yarışında adaylardan Sadettin Bilgiç, ırkçı ve İslamcı çevrelerin tuttuğu Atatürk ilkelerine ters düşen bir adam olarak tanıtılmıştır.²⁰² Süleyman Demirel, AP Genel Başkanlığı'na adaylığını koyuş nedenlerini Ankara İl Kongresi konuşmasında: *'Refahın temeli huzurdur. Gerek huzur, gerek refah ancak demokratik düzen içinde mümkündür... Huzurun şartları var. Mazinin bütün yaralarını tam olarak sarmak lazımdır... Birlik ve beraberlik ruhunu yaratmak gerekmektedir... Tanzimatın üzerinden 125 sene geçti. Türk vatandaşı bugün hala temel insan hakları bakımından huzur içinde değil, bir endişe ve korku içinde bulunmaktadır. Temel insan hakları, vatandaşın haysiyetini emniyet altına alan haklardır... Fikirlere, siyasi kanaatlara, inançlara, coğrafi duruma göre hiçbir tefrik yapılmadan saygılı olmak lazımdır.'*²⁰³ ifadesini ve *'... Benim kararında Türkiye'nin sulh ve refah memleketi olması için hizmet şuuru hakim olacaktır. Ben Türkiye idealinin adamıyım.'* şeklindeki ifadelerle düşüncelerini açıklamıştır.²⁰⁴ Aynı zamanda Demirel, kongrede delegelere *'adaylığımı niye koyuyorum'* başlıklı bir broşür dağıtmıştır. Bu broşürde Demirel, *'Adalet Partisi mensupları ve delegelerimiz, kendilerine lazım olan kimseyi seçerken bir takım hissi ve esastan ari kıstasları değil, akli selim ve sağduyu ölçülerini kullanacaklardır... Ben Türk halkının temel hakları ve refah davası hal oluncaya kadar Türk milletinin emir ve hizmetindeyim... Benim için şahıslar değil dava esastır... Ben meşaleyi tutma nöbetine talip bulunuyorum. Bu nöbeti ve emaneti her zaman kararınızla daha iyi taşıyacak onlarla devre amade olacağım.'*²⁰⁵ Sadettin Bilgiç fazla sağda olduğu için bazı kişilerce desteklenmemiş Bilgiç'e karşı, Demirel desteklenmiştir. Bu sebeple birçok kişi Anadolu'yu dolaşarak Demirel lehinde propaganda yapmıştır.²⁰⁶ Süleyman Demirel'in AP Genel Başkanı seçilmesinin arifesinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, *'Eğer Demirel AP'nin başına gelebilirse bütün dertleri hallederiz. O başkan olsun diye ben çok çalışıyorum...*

²⁰¹ Ergün Poyraz, a.g.e., s. 46.; **Hürriyet**, 5-7-26-27 Kasım 1964.

²⁰² Ahmet Kahraman, *Devr-i Süleyman*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 51.

²⁰³ Ümit Cizre Sakallıoğlu, a.g.e., s. 33.

²⁰⁴ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 130.

²⁰⁵ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 130.; Özdemir Kalpakçıoğlu, *İkinci Cumhuriyet'in Üç Başbakanı ve Olaylar*, Nüve Matbaası, Ankara, 1969, s. 104.

²⁰⁶ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 131.; Cüneyt Arcayürek, *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984, s. 336.

Aydın adam, yobazlığa yüz vermez, Demokratlara alet olmaz. Dünya görmüş... Amerika'da tahsil etmiş. Demirel'in Atatürkçülüğü'nden hiç şüphe etmiyorum.' dendiği söylenmektedir.²⁰⁷ Kongre sonucunda Süleyman Demirel'in AP Genel Başkanı seçilmesinin ardından da *'iyi yetişmiş, mazisi pak, karakteri sağlam vatanperver bir şahsiyet'* olduğunu belirtmiştir. AP heyetini de *'rejimin teminatı'* olarak görmüştür.²⁰⁸ Demirel kongre sonucunda genel başkan seçildiğinde; *'Bana çok şerefli bir vazife tevdi ettiniz. Şükranlarımı arz ederim. Sizin sevginize layık olmaya çalışacağım. Çetin meselelerimizi halledeceğime kaniim. AP demokratik düzenin bekçisidir. Teminatıdır. En ufak bir kırgınlığınız varsa, partimizin tesanüdü bakımından bir kaya gibi sağlam olmamız lazımdır. Muhalefette ve iktidarda şiarımız Türkiye'nin daha aydın, daha nurlu ufuklara gitmesi olacaktır. Türk devletinin bütün müesseselerini ve vatandaşları selamlarım'* ifadeleriyle duygularını belirtmiştir.²⁰⁹

Süleyman Demirel'in kongredeki listesi şu şekilde idi: Ahmet Topaloğlu, Mehmet Turgut, Abdülhalim Aras, Reşat Zaloğlu, Celal Ertuğ, İbrahim Hakkı Tekinel, İhsan Kırmırlı, Nizamettin Erkmen, İsmet Sezgin, Faruk Sükan, Aydın Yalçın, Talat Asal, Ata Topaloğlu, Ferhat Nuri Yıldırım, Tahsin Demiray, Yusuf Demirdağ, İhsan Ataöv, Mehdi Mihçioğlu, Ömer Eken, Sadık Perinçek ve Sadi Pehlivanoglu.²¹⁰ Kongreden sonra Demirel, 'Aşırılar' grubunun liderliğini yüklenen Sadettin Bilgiç'i diskalifiye etmiş ve Bilgiç Merkez Temsilciler Meclisi'nde yapılan başkan yardımcılığı ve teşkilat başkanlığı seçimlerini kaybetmiş, yerine 'İlımlılar'dan Osman Turan seçilmiştir.²¹¹

Süleyman Demirel'in dolayısıyla AP'nin diğer partileri etkilemesiyle İnönü Hükümeti'nin 1965 yılı bütçe oylaması 197 'evet' oyuna karşılık 225 'hayır' oyu ile Meclis tarafından reddedildi.²¹² Bunun üzerine İsmet İnönü istifa etti ve yeni

²⁰⁷ Cihad Baban, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s. 265-266.

²⁰⁸ **Cumhuriyet**, 2 Aralık 1964.; Serdar Köse, a.g.t., s. 33.

²⁰⁹ Hanife Kuru, a.g.m., s. 61.

²¹⁰ Hanife Kuru, a.g.m., s. 61.

²¹¹ Arsev Bektaş, a.g.e., s. 155.; **Milliyet**, 21-22 Aralık 1964.

²¹² Hulusi Turgut, *Demirel'in...*, s. 244.; **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1965.

hükümet AP-CKMP-MP ve YTP'nin katılımı ile bağımsız senatör Suat Hayri Ürgüplü tarafından kuruldu. Aslında İsmet İnönü'den sonra en yüksek oyu alan kişi olarak Süleyman Demirel'in hükümeti kurmakla görevlendirilmesi bekleniyordu. Fakat Süleyman Demirel milletvekili değildi. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından önce Kontenjan Senatörü yapılacak ve sonra da hükümeti kurmakla görevlendirilecekti. Fakat Süleyman Demirel bunu kabul etmedi '*Seçilmeden Meclis'e girmem*' dedi. Bunun üzerine Senatör Suat Hayri Ürgüplü adında karar kılındı.²¹³ 4 Mart 1965'te Ürgüplü Hükümeti 231 Kabul, 200 red ve 1 çekimser (Yakup Kadri Karaosmanoğlu) oyla güvenoyu aldı.²¹⁴ Muhalefet partilerinin birleşerek kurdukları dördüncü koalisyonla ilgili protokol imzalandı. Protokolde Atatürk ilkelerine, Anayasa ve 27 Mayıs'a gölge düşürülmeyeceğine, din istismarının önleneyeceğine, ordunun hiçbir siyasi faaliyete müdahalede bulunmayacağına ve sağ-sol cereyanlarla mücadele edileceğine dair maddeler yer almaktaydı.²¹⁵ 5 Şubat- 10 Ekim 1965 tarihleri arasında yönetimde bulunan Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti, 10 Ekim seçimlerine kadar ülke sorunlarına etkin bir biçimde değinmedi. Ürgüplü Hükümeti'nin yaptığı işlev Süleyman Demirel'i siyasete alıştırmak olmuştu. Süleyman Demirel Ürgüplü Hükümeti'nin Başbakan Yardımcısı idi ve bu sayede politikaya ısınma turlarını rahat bir şekilde gerçekleştirmişti.²¹⁶ Ayrıca Başbakan Yardımcılığı yaptığı dönemde sulama ve elektrik projelerini başlatma imkanı bulmuştur. 1965 seçimlerine giderken de projelerinden biri olan Keban Barajı projesi seçim bildirgesindeki vaatlerden biri olmuştur.²¹⁷

²¹³ Hulusi Turgut, a.g.e., s. 245.

²¹⁴ Ferit Erden Boray, *Öncesi ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi*, Kum Saati Yayınları, 5. Cilt, İstanbul, 2010, s. 240.

²¹⁵ Hanife Kuru, a.g.m., s. 67.

²¹⁶ Emre Kongar, *21. Yüzyılda...*, s. 164.

²¹⁷ Hulusi Turgut, *GAP ve Demirel*, ABC Basın Ajansı, Ankara, 2000, s. 89.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 140.

1.3. 1965 Seçimleri ve Süleyman Demirel'in Başbakanlık Yılları

Süleyman Demirel, 1965 seçimlerine AP Genel Başkanı olarak girmiştir. Demirel, seçim çalışmalarını DP'nin 1954 ve 1957 seçimlerinde yapmış olduğu gibi Erzurum'da açmıştır.²¹⁸ 1965 seçimlerinden önce AP içerisinde Süleyman Demirel'e karşı bir huzursuzluk oluşmuştur. AP meclis grubuna '4'lü' önerge diye adlandırılan bir önerge sunulmuştur. Önergeyi, Gökhan Evliyaoğlu, İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, Tahsin Demiray ve Reşat Özarda vermiştir. Neticede ise Gökhan Evliyaoğlu ve İsmail Hakkı Yılanlıoğlu istifa etmiştir.²¹⁹

AP 1965 seçimlerine, '*Çileye Paydos*', '*Halkı Seven Halka Yakın Olur*', '*Herkese İş Herkese Refah*', '*Hürriyet İçinde Kalkınmanın Teminatı AP*' ve '*Adalet, Şefkat, AP*' sloganları ile katılmıştır.²²⁰ AP'nin 1965 seçim beyannamesinde; '*Demokratik Anayasamızın getirdiği hürriyet meselelerini yaşatmak ve geliştirmek, iktidarda veya muhalefette hareketlerimize rehber olacak en kutsal ödevler arasındadır*' ifadeleri yer almaktadır.²²¹ AP'nin seçim kampanyasında Milli Türk Talebe Birliği, Türkiye Yüksek Öğrenim Gençliği, Atatürkçüler Derneği, Teknik Okul Genç Akıncılar Derneği, Komünizmle Mücadele Derneği, Türkiye Milliyetçi Gençlik Derneği, Türkiye Öğretmenler Derneği, Türkiye Odalar Birliği ve İstanbul Ticaret Odası beyanları ile destek vermiştir.²²² 450 milletvekilliğine sahip Meclis'te %71 katılım oranıyla²²³ 1965 seçimleri sonucunda;

²¹⁸ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 142.; **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1965.

²¹⁹ Arsev Bektaş, a.g.e., s. 156.; **Milliyet**, 22 Mayıs 1965.

²²⁰ Hanife Kuru, a.g.m., s. 73.

²²¹ Ümit Cizre Sakallıoğlu, a.g.e., s. 32.

²²² Hanife Kuru, a.g.m., s.74-75.; **Milliyet**, 14.09.1965.

²²³ Hulusi Turgut, *Demirel'in...*, s. 256.

Tablo 2
10 Ekim 1965 Seçim Sonuçları²²⁴

Parti	Oy Oranı (%)	Milletvekili
AP	52,9	240
CHP	28,7	134
MP	6,3	31
YTP	3,7	19
TİP	3	14
CMKP	2,2	11

Kongar bu başarının ardında, AP'nin eski DP'nin uzantısı olması ve 27 Mayıs eyleminde ve sonrasında CHP'nin sorumlu tutulmuş olmasının yol açmış olduğunu belirtmektedir.²²⁵ 1965 seçimleri ile Cumhuriyet tarihinde ilk defa Sosyalist olan bir parti (TİP) Meclis'e girmiştir.²²⁶ 1961 Anayasası'nın özgürlükçü ruhu ile sol gruplar, düşünceler artmış ve bunu değerlendirmek isteyen CHP, 1965 seçimlerine '*Ortanı Solu*' sloganıyla girmiştir. Seçimin galibi Süleyman Demirel, 24 Ekim günü Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne çıkarak Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'den Başbakanlık görevini almıştır.²²⁷ 1965 Seçimleri sonrasında Birinci Demirel Hükümeti;

²²⁴ http://belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=5, Erişim Tarihi, 20 Şubat 2013.; Arsev Bektaş, a.g.e., s. 35.; Zeki Hacıbrahimoğlu, *Seçim Sistemleri ve Siyasi Partiler*, Bilge Oğuz Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 43-44.; Metin Heper, *Türkiye'nin Siyasal Hayatı...*, Doğan Kitap, İstanbul, 2011, s. 196.

²²⁵ Emre Kongar, *21. Yüzyılda...*, s. 165.

²²⁶ Hulusi Turgut, *Demirel'in...*, s. 257.

²²⁷ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 143.

Tablo 3

1965 Seçim Sonuçları Sonrası I. Demirel Kabinesi²²⁸

Süleyman Demirel	Başbakan
Cihat Bilgehan	Devlet Bakanı
Refet Sezgin	Devlet Bakanı
Kamil Ocak	Devlet Bakanı
Fuat Alişan	Devlet Bakanı
Seyfi Öztürk	Ulaştırma Bakanı
Ahmet Topaloğlu	Milli Savunma Bakanı
İhsan Sabri Çağlayangil	Dışişleri Bakanı
Faruk Sükan	İçişleri Bakanı
Hasan Dinçer	Adalet Bakanı
İhsan Gürsan	Maliye Bakanı
Orhan Dengiz	Milli Eğitim Bakanı
Etem Erdiñ	Bayındırlık Bakanı
Macit Zeren	Ticaret Bakanı
Edip Somunoğlu	Sağlık Bakanı
İbrahim Tekin	Gümrük ve Tekel Bakanı
Bahri Dağdaş	Tarım Bakanı
Ali Naili Erdem	Çalışma Bakanı
Mehmet Turgut	Sanayi Bakanı
İbrahim Deriner	Enerji Bakanı

²²⁸ Sadettin Bilgiç, a.g.e., s. 151.

Nihat Kürşat	Turizm ve Tanıtma Bakanı
Haldun Menteşeoğlu	İmar ve İskan Bakanı
Sabit Osman Avcı	Köy İşleri Bakanı

Demirel seçim sonrasında: ‘... 24 Ekim günü beni coşkuyla alkışlayan arkadaşlarımdan, 27 Ekim’de Kabine’yi ilan ettiğimizde Millet Meclisi’nde bir tek alkış çıkmadı. Ve meclis kubbesinin üstüme yıkıldığını hissettim. Bütün kaynar sular tepemden aşağı döküldü. Ben nihayet fevkalade büyük iddialarla bu işin içinde geldim. Ne seçim kendiliğinden kazanılır ne parti kendiliğinden parti olur. Bunlar beşeri şeylerdir. Aradan üç beş gün geçti. Hükümet programını okuduk. O gün de yine 24 Ekim’deki coşkuyla arkadaşlarım beni kucakladılar’ ifadeleri ile yaşanan gerginliği dile getirmiştir.²²⁹ Süleyman Demirel’in ilan ettiği hükümet listesi 27 Ekim’de Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından onaylandı. Fakat parti içerisinde bu kabineye eleştiriler giderek artmış ve Sadettin Bilgiç’in başını çektiği muhalif grup kabineye kırmızı oy verebileceklerini söylemişlerdir.²³⁰ Demirel Hükümeti, CHP, MP ve TİP’in 172 oyu ile ‘kırmızı oy’ almıştır. CKMP’nin 10 üyesi ise ‘yeşil oy’ vererek çekimser kalmışlardır.²³¹ AP’nin 1965 seçimleri ile elde ettiği başarı siyasal istikrarının zeminini hazırlamıştır.²³² Aynı zamanda bu başarı, 27 Mayıs’ın öngördüğü isteklerin, dengelerin dışında bir olaydı.²³³

Demirel Hükümeti, yeni bir seçim sistemi, basın suçlarının affı, özel sektörün ve yabancı sermayenin desteklenmesi gibi hususların gerçekleştirileceğini taahhüt ederek işe başlamıştı. Bu dönemde Demirel Hükümeti, Anayasa’nın yürütme organı

²²⁹ Hulusi Turgut, *Güniz Sokak*, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 75-76.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 144.

²³⁰ Özdemir Kalpakçioğlu, a.g.e., s. 20-21.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 145.

²³¹ Bkz. **Akşam**, 12 Kasım 1965.

²³² İsmet Sezgin, *Buhran Dönemi Bütçeleri ve AP*, Doğu Matbaası, Ankara, 1973, s. 91.

²³³ Ali Haydar Soysüren, *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri*, Marmara Üniversitesi TAE AİİTABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 36.

üzerine koyduğu sınırlandırmalardan ve Anayasa'nın lüks olmasından yakınmıştır.²³⁴ Subaylara yüksek maaş ve lojman tahsisine imkan sağlayacak tasarımı Meclise getirerek ordu ile arasını sıcak tutmayı tercih etmiştir.²³⁵ 1965 yılında hastalığı iyice artmış olan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tedavi görmek için ABD Başkanı Johnson'un gönderdiği özel uçakla ABD'ye gitmiştir. Walter Reed Askeri Hastanesi'nde tedavi altına alınan Gürsel'in sağlık durumu kötüye gidince Türkiye'de yeni bir Cumhurbaşkanı bulma sorunu oluştu.²³⁶ Bu süreç içerisinde Cumhurbaşkanlığı'na İbrahim Şevki Atasagun vekalet etmiştir. AP-CHP ittifakı ile Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral Cevdet Sunay isminde mutabık kalınmış ve Cevdet Sunay, görevinden istifa ederek kontenjan senatörlüğüne atanmış ve 28 Mart 1966'da Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 532 kişinin katıldığı oylamada Cevdet Sunay 461²³⁷ oy almıştır.²³⁸ Yıllar sonra verdiği bir demeçte Süleyman Demirel, Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi konusunda; *'Ordunun içindeki ve dışındaki cunta hareketlerine karşı, onları bilen bir kişi diye Cevdet Sunay'ı seçtik'* demiştir.²³⁹ Ayrıca, *'1966'da güç bizim elimizde. Biz kimi istersek Cumhurbaşkanı seçerdik, ama 1966'nın çok önemli bir özelliği vardır... Bizim yaraları sarma, bizim kitlemizle o günkü ihtilalcileri barıştırmak, kucaklaştırmak gibi görevimiz vardı. Merhum Sunay'a ben gidip teklifte buldum.'* diyerek dönemin özelliğine dikkat çekmiştir.²⁴⁰ Cumhurbaşkanlığına adaylığını koyan Alparslan Türkeş ise 11 oy, eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise 5 oy²⁴¹ almış, 47 oy da boş çıkmıştır.²⁴² Fincancıoğlu'na göre Demirel'in Cevdet Sunay'ı desteklemesi, ordu ile yakınlaşma ve askerlerin üzerinde kontrol kurma çabasının bir ürünüdür.²⁴³

²³⁴ Emre Kongar, *Tarihimize Yüzleşmek*, Remzi Kitabevi, 91. Basım, İstanbul, 2011, s. 199.; Emre Kongar, *21. Yüzyılda...*, s. 166.

²³⁵ Kollektif, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s. 587-588.

²³⁶ Hulusi Turgut, *Demirel'in...*, s. 283.

²³⁷ Hanife Kuru, a.g.m., s.83'te Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı oylamasında oy sayısının 477 olduğunu belirtmiştir.

²³⁸ Ferit Erden Boray, a.g.e., s. 248. ; **Yeni İstanbul**, 29 Mart 1966.

²³⁹ Hulusi Turgut, *Demirel'in...*, s. 287.; Fikret Bila, *'Sunay'ı Cuntalar Karşı Getirdim'*, **Milliyet** 21 Temmuz 1989.

²⁴⁰ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dur 12 Eylül 1980*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990, s.465.

²⁴¹ Ferit Erden Boray, a.g.e., s. 248.

²⁴² Sadettin Bilgiç, a.g.e., s. 158.

²⁴³ Yurdakul Fincancıoğlu, *Demirel Demokrasinin Duraklama Yılları*, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, s. 29.

Süleyman Demirel Başbakanlık yıllarında mühendislik günlerinden beri düşlediği projeleri hayata geçirmeye başlamıştır. 1966'da uzun yıllardır proje olarak duran Keban Barajı'nın temelleri atılmıştır. Keban Barajı'nın inşaatı ile Demirel'in 'Barajlar Kralı' unvanı güçlenecekti. 1968 yılının bütçe görüşmelerinde CHP'nin İkinci Beş yıllık planın doğuya hiçbir şey götürmediği iddialarına, '*Siz gidin oralarda ortanın solunu anlatın, Türk köylüsü size çeşmeyi, buğdayı, yolu, mektebi gösterecektir.*' cevabını vermiş ve bu cevap Süleyman Demirel'in siyasete bakışını anlatmaktadır.²⁴⁴ Demirel'in faaliyetleri arasında tartışma yaratan diğer bir gelişme Boğaz Köprüsü'nün gerekliliği üzerine olmuştur. Muhalefet köprünün Türkiye için lüks olduğunu vurgulamış ve Demirel de '*Çevreyolu ve Boğaziçi Köprüsü lüks değildir. Bunu yapmayın, onu yapmayın. Peki Türkiye'yi nasıl büyüteceğiz? Artan nüfusa nasıl iş vereceğiz?*' diyerek tepkisini ortaya koymaktadır. Süleyman Demirel'in hayallerini, faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi için mali kaynağa ihtiyaç vardı. Demirel bu kaynağın bulunmasında SSCB'den 1966'da 200 milyon dolar kredi almıştır. Yıllar sonra Demirel, SSCB'den alınan kredi için '*Türkiye, ilk fabrikalarını Sovyetler Birliği'nin yardımıyla yapmıştır. 1945'ten 1965 yılına kadar bu münasebetler soğuktur. Türkiye'nin, rejimi komünizme karşı savunmak her şart altında kendi işidir. 1967 yılında Sovyetler Birliği ile yapmış olduğumuz bir anlaşma gereğince İskenderun Demir-Çelik tesisleri, Aliğa Petrol Rafinerisi, Seydişehir Alüminyum Tesisleri, Bandırma Asit Sülfirik Fabrikası, Artvin Yonga Levha Fabrikası tesislerinin Sovyet kredisi ile yapımını kararlaştırdı. Benim için Türkiye'nin üretimini artırması, ekonomik bakımdan güç kazanması, zenginleşmesi asıldır. Nereden iyi şartlarda kredi bulduysak kullandık. Hedef Türkiye'yi yokluktan, sefaletten kurtarmaktı. Mesele bir an önce Türkiye'yi yapmaktı.*' demektedir.²⁴⁵ 1966 yılının Kasım ayında AP'nin Üçüncü Büyük Kongresi yapılmıştır. Kongrede genel idare kurulu üyelikleri için Sadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel iki ayrı liste ile seçime gitmişlerdir. Süleyman Demirel'in karşısında Genel Başkan adayı Kadri Erdoğan'dır. Seçim sonucunda Süleyman Demirel 1239, Kadri Erdoğan ise 175 oy

²⁴⁴ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 147.

²⁴⁵ Hulusi Turgut, *Görüntüler I*, s. 382.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s.148.; Hulusi Turgut, *Demirel'in...*, s. 333-334.

almıştır.²⁴⁶ Süleyman Demirel kongre sonucunda yeniden AP Genel Başkanı seçilmiştir. AP'nin IV. Büyük Kongresi ise 1 Aralık 1968'de yapılır ve Süleyman Demirel kongre tarafından tekrar genel başkan olarak seçilir. Bu kongre döneminde basında Demirel'in Nurcu olduğu ve Nur Cemaatinin desteğine sahip olduğuna ilişkin haberler yer almıştır.²⁴⁷ 1968'deki IV. Büyük Kongre'de eski DP'lilere siyasal hakların iadesi konusu gündeme gelmiş ve 14 Mayıs 1969'da AP, CHP'nin de desteğiyle anayasa değişikliğini meclisten geçirmiştir. Fakat Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a yasa geçerse tüm kuvvet komutanlarının ve kendisinin istifa edeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Sunay askeri kesimden yana olmuş ve Demirel AP'li senatörlerin tasarıyı reddetmelerini sağlamak zorunda kalmıştır. Eski DP'lilere siyasal haklarının iadesi ise ancak 16 Haziran 1974 tarihinde yasallaşmıştır.²⁴⁸

1961 Anayasası'nın özgürlükçü ruhundan yararlanan bir tek CHP değildi. Dönemin sağ ve sol partileri küçük çaplı grup örgütleri yaratmış veya oluşturulan bu tip örgütlenmeleri desteklemişlerdir. Bu örgütlenmeler zamanla büyümüş ve somut şiddet olaylarına dönüşmüştür.²⁴⁹ 6 Mayıs 1967'de Türkiye İşçi Partisi'nin Kayseri'deki şubesi saldırıya uğramış, 20 Şubat 1968'de partinin milletvekilleri Meclis'te APlı milletvekilleri tarafından dövülmüştür.²⁵⁰ 1968 yılı boyunca dincigerici grupların toplu namazlar şiddet olaylarının tırmanmasına yol açmış ve 1963-1968 yılları arasında komünizmle mücadele derneklerinin sayıları on beş kat artmıştır.²⁵¹ 1967 yılı CHP için bir dönüm noktası olmuş, 1965 seçimlerinden sonra 'Ortanın Solu' tartışmaları artmıştır. CHP içinde bu görüşü benimsemeyen 33 kişi 30 Nisan 1967'de CHP'den ayrılmış ve 12 Mayıs'ta da 'Güven Partisi'ni kurmuşlardır. Yeni kurulan Güven Partisi'nin başına Turhan Feyzioğlu getirilmiştir.

²⁴⁶ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 150.

²⁴⁷ Bkz. **Akşam** ve **Son Havadis**, 2 Aralık 1968.

²⁴⁸ Ümit Cizre Sakallıoğlu, a.g.e., s. 80.

²⁴⁹ Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Siyasal Cinayetler*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 370.

²⁵⁰ Emre Kongar, *21. Yüzyılda...*, s. 167.

²⁵¹ Emre Kongar, *21. Yüzyılda...*, s. 167.; Ahmet Yücekök, *Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı*, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1971, s. 151.

1965-1971 tarihleri arasında ülkede ve dünyada önemli gelişmeler yaşanmıştı. Bu dönemde Başbakan olarak iktidarda bulunan Süleyman Demirel, dünya devletleri ile iyi geçinme politikası izlemiş ve Doğu-Batı demeden tüm ülkelerle işbirliğinin yollarını aramıştı. Süleyman Demirel bu konu ile ilgili olarak; *'Türkiye'nin, Batı ülkeleri ile müşterekliği vardır. Ve bu müşterek, demokrasidir. Türkiye Batı'nın çeşitli müesseselerine devlet olarak üyedir... Bu husus, II. Dünya Harbi sonrasında, Doğu Bloku ile aramızda ilişkilerin uzun süre soğuk kalmasına neden olmuştur... Biz, değişen devrin icaplarına uyarak, komşumuz Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerle siyasi, iktisadi ilişkileri geliştirerek etrafımızda bir barış çemberi kurmaya komşulukları iyi komşuluğa çevirmeye gayret sarf etmişizdir...'* sözlerini söylemiştir.²⁵² Süleyman Demirel'in ilk iktidar yıllarında Kıbrıs sorunu ortaya çıkmıştır. 1967 yılının Ekim ve Kasım aylarında olaylar had safhaya ulaşmış, Denктаş'ın tutuklanması, Rumların Geçitkale ve Boğazköy baskınlarında 29 Türk'ü öldürmeleri bardağı taşıran son damla olmuştur. Bunun üzerine Demirel Hükümeti Kıbrıs'a müdahale kararı almıştır. TBMM'de yapılan oylamayla 1 Hayır oyuna karşılık 431 oyla müdahale kararı onaylanmıştır. Demirel Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural ile görüşerek durumu bildirmiş ve hazırlıkların yapılmasını söylemiştir. Fakat tüm hazırlıkların yapılmasına, *suyun debisinin derinliğinin ölçülmesine* rağmen çıkarma gemisi, helikopter, paraşüt olmamasından dolayı müdahale gerçekleştirilememiştir.²⁵³

1.4. 12 Mart 1971 Muhtırası'na Giden Süreç

12 Mart 1971 Muhtırası'na giden süreç olarak tanımladığımız bu dönemde, özellikle 1965 sonrasında yaşanmaya başlanan olaylar zinciri örneklemeleriyle 1968 öğrenci olayları olarak adlandırılan süreç, 1969 yılının Kanlı Pazar'ı ve siyaset

²⁵² Hulusi Turgut, *Demirel'in...*, s. 305.

²⁵³ Turgut Yılmaz Güven, *Demirel'li Yıllar 1964-11 Eylül 1980*, Emel Matbaacılık, Ankara, Basım Tarihi Belirtilmemiş, s. 6-7.

sahnesinde önemli tartışmalara yol açan eski DP'lilerin affı gibi olayların etkisi olduğu düşünülmektedir. Süleyman Demirel'in Başbakanlık yıllarında işçi grevlerine askerler müdahale etmeye başlamış ve üniversite gençliği arasında sağ-sol olayları yaşanmaya başlanmıştır.

1966 yılında Kimya Fakültesi öğrencilerinin ülkedeki ilaç emperyalizmini eleştiren bildirimleri kısa sürede sağ-sol çatışmasının yaşanmasına sebep oldu ve 20 Mart 1966'da Taksim meydanında olaylar cereyan etti. Sağ görüşlüler hükümetten komünizm ile ilgili soruşturma yapmasını isterken sol görüşlüler de İstanbul'a gelen 6. Filoya karşı gösteriler yapmıştır.²⁵⁴ Bu dönemde Demirel Hükümeti'nin sol görüşlü olarak bilinen kişileri işte çıkarma eylemleri muhalefet partisi lideri İsmet İnönü tarafından eleştirilmiş, ve İnönü; *'irtica da komünizm kadar tehlikelidir'* şeklinde bir uyarıda bulunmuştur. Genelkurmay Başkanlığı da bu dönemde komünizmle mücadele metotlarının askeri okullarda ders olarak okutulmasını kararlaştırmıştı.

1.4.1. 1968 Olayları

1968 yılında önce Fransa daha sonra Avrupa ülkelerinde ve ABD'de olmak üzere üniversite gençliği düzen aleyhinde ayaklandılar.²⁵⁵ Bu olayların etkisi kısa sürede Türkiye'ye de yansdı. Fakat diğer ülkelerde olaylar kısa zamanda neticelenirken Türkiye'de öyle olmamış ve '1968 Ruhı' olarak adlandırılan bu evre yerleşip kalmıştır. Aynı zamanda bu gösteriler kısa bir süre sonra sol grupların odağı haline gelmiştir.²⁵⁶ 1968 yılında yaşanmaya başlanan olaylar İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirler olmak üzere tüm ülkeyi kapsamaya başlamıştı. Olayları başlatanlar, sınav yönetmeliğinde değişiklik yapılması, mezunlar için iş olanaklarının sağlanması, bazı derslerde var olan Latince zorunluluğunun kaldırılması gibi

²⁵⁴ Kollektif, a.g.e, s. 589.; **Cumhuriyet**, 20-23 Mart 1966.

²⁵⁵ Ali Çimen, *Tarihi Değiştiren Olaylar*, Timaş Yayınları, 14. Baskı, İstanbul, 2012, s. 212-219.

²⁵⁶ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi...*, s. 267.

konularda düzenlemeler isteyerek sorunların giderek büyümesini sağlamışlardır. Üniversite öğrencileri İstanbul, Ankara, İzmir’de üniversite hastaneleri kurulmasını, öğrencilere daha fazla burs verilmesini talep ettiler. Bu olayların bu denli artması ve ülkeyi etkisi altına alması ABD’nin Vietnam’ı işgal edip savaş yapılmasıyla doğru orantılı idi. Anlaşılacağı üzere 1968 yılı çok partili düzenin çığırından çıkmaya başladığı bir yıl olmuştur.²⁵⁷

Öğrenci olayları Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nde başlamış ve zamanla diğer üniversitelere de yayılmıştır. Başlangıçta olaylar yukarıda değinildiği gibi üniversite koşullarının iyileştirilmesi, eğitim sisteminde reform yapılması ile ilgiliydi. Bu sebeple mahalli idareler de olayları üniversitelerin iç meseleleri olarak görmekte müdahale etmeyeceklerini belirtmekteydi. Bu dönemde başörtüsü takmakta ısrar ettiği için okuldan atılmak istendiği zannedilen bir öğrenci için Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri boykota başladılar. Böyle bir ortamda CMKP sözcüsü, partili gençler her bakımdan dinamik ve son derece etkili hale getirmek üzere yetiştireceklerini ilan etti. Bu beyan basında komando yetiştirmek şeklinde algılanmıştır. 1968 yılı eylemlerinde ‘petrolün millileştirilmesi’, ‘toprak reformu’, ‘NATO’ya hayır’, ‘montaj sanayiye hayır’, ‘ortak pazara hayır’, ‘milli sanayi ve ağır sanayi oluşturulması gerekir’ gibi sloganlar kullanılmıştır.²⁵⁸ Yine bu dönemde üniversitelerde faaliyet gösteren örgütlenmeler ise; MTTB, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı, Türkiye Milli Talebe Federasyonu, Ülkü Ocakları, Fikir Kulüpleri Federasyonu (daha sonra DEV-GENÇ olarak değiştirildi), Türkiye Kur’an Kursları Kurma Koruma ve İdame Ettirme Cemiyetleri, Genç Kuvay-ı Milliye Derneği, Türkiye Din Adamları Yardımlaşma Dernekleri Federasyonu.²⁵⁹ Türköne’ye göre ’68 Kuşağı’ iki evreden oluşmaktaydı. İlk evre 1968’de başlayıp Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının 1972 yılında ölmesiyle biter. İkinci evre ise, 1974

²⁵⁷ Ali Haydar Soysüren, a.g.m., s. 43.

²⁵⁸ Hulki Cevizoğlu, *Kod Adı: 68 68’lilerin Dünü Bugünü*, Ceviz Kabuğu Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2009, s. 23.

²⁵⁹ Serdar Köse, a.g.t., s. 93.

CHP-MSP Koalisyonu döneminde çıkarılan AF Yasası ile başlamakta ve 12 Eylül 1980 Darbesi ile son bulmaktaydı.²⁶⁰

1968 öğrenci hareketlerinden rahatsız olan bir delegeye Başbakan Süleyman Demirel'in verdiği, '*Yollar yürümekle aşınmaz*' açıklaması tartışma yaratacak ve Demirel'in bu sözü literatürümüzde vecize olarak yerini alacaktı. 15 Temmuz 1968'de²⁶¹ 6. Filonun İstanbul'a gelmesi aleyhine Devrimci öğrenciler olarak adlandırılan gruplar tarafından gösteriler yapıldı. Polis ile göstericiler arasında çatışmalar çıktı. İTÜ öğrenci yurdu polisler tarafından basıldı ve 53 öğrenci ile 4 polis yaralandı.²⁶² Amerika aleyhine yapılan bu gösterilerde Başbakan Süleyman Demirel, polisi korur nitelikte açıklamalar yaptı. 6. Filonun İzmir'e gelmesiyle de sağ-sol gruplar arasında çatışmalar yaşandı. Amerikan Büyükelçisi Komner'in ODTÜ'yü ziyaretinde arabası yakıldı ve yaşanan bu olaylar sebebiyle de ODTÜ tatil edildi. Muhalefet partisi CHP, bir diğer muhalefet partilerinden olan CKMP'yi komando kampları kurmakla ve hükümeti yaşanan tüm olayları durduramamakla suçladı. Başbakan Demirel, yapmış olduğu basın toplantısında üniversite olaylarının Türk-Amerikan dostluğunu zayıflatmak isteyen azınlık bir öğrenci grubu tarafından meydana getirildiğini söylemiştir. Komünizmle Mücadele Dernekleri ile sağcı öğrencilerin denetiminde bulunan MTTB'nin gençlere, öğretmenlere, işçilere, aydınlara, yazarlara, genç subaylara karşı eylem birliği içinde olmaları ve bazı AP'lilerin bu derneklere para yardımında bulunmaları ortamı iyice gerginleştirmiştir.²⁶³

1968 sonrası eylemlerin, anarşinin son bulmamasının yanında ekonomik durum da hiç iç açıcı değildi. 9 Ağustos 1970'te gerçekleştirilen devalüasyonla 1 ABD Doları 9 TL iken 15 TL olmuştur. Bu aynı zamanda % 66 oranında bir devalüasyon

²⁶⁰ Mümtaz'er Türköne, *Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil 68 Kuşağı*, Nesil Yayıncılık, İstanbul, 2011, 17. Baskı, s. 18.

²⁶¹ Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 370.

²⁶² Hanife Kuru, a.g.m., s.98.

²⁶³ Hikmet Çetinkaya, *Sancılı Yıllar (1965-1971)*, İstanbul, 1986, s. 33.; Hanife Kuru, a.g.m., s. 99.

anlamına geliyordu.²⁶⁴ Ekonominin giderek sanayileşmesi toplumsal dönüşümlere de yansımıştır. 1960'ların sonunda iki siyasal grup şekillenmiştir. Birincisi sınıf bilinci artmış olan işçi sınıfıydı. Bu grup 1967'de siyaset dışı Türk-İş'ten (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) ayrılarak kurulan DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) idi. İkinci grup ise sanayi burjuvazisi olan TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği) idi.²⁶⁵

1.4.2. 1969 Seçimleri

1969 yılının Şubat ayında Genelkurmay Başkanı Cemal Tural, devlet dairelerini kuruluşları gezmeye başlamış ve halkın görebileceği yerlerde gösterişli teftişlerde bulunmuştur. Bu olaylar Demirel ile Tural'ın görüşmelerine sebep olmuştur. Cemal Tural'ın istifa söylemleri 'darbe' söylentilerinin doğmasına sebep olmuştur. MİT de Başbakan'a sunduğu bir raporda Cemal Tural'ın ihtilalle yönetime el koyma hazırlığı içinde olduğunu belirtmiştir.²⁶⁶ Süleyman Demirel de bu konu üzerinde; '*Ordu, mektep ve camiyi rahat bırakın*' sözlerini söylemiştir.²⁶⁷ 11 Mart 1969'da Başbakan Süleyman Demirel ile Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görüşmesinde Demirel, Tural'ın emekliliğini istemiştir. Aynı günün akşamında Cemal Tural'ın tavrı olumsuz olunca Süleyman Demirel Bakanlar Kurulu'nu toplamıştır. Bakanlar Kurulu'nda Süleyman Demirel, Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın Yüksek Askeri Şura'ya alınması yönündeki kararnameyi yedi dakika içerisinde hazırlayıp Cumhurbaşkanı'nın imzasına yollamıştır. Bu gelişmeler üzerine de Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç olmuştur.²⁶⁸ Cemal Tural'ın emekli edilmesinde Demirel, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'dan destek görmüştür.²⁶⁹ Oysaki Süleyman Demirel,

²⁶⁴ Anıl Demir, *28 Şubat'tan 27 Nisan'a Ordu-Siyaset İlişkisi: Hürriyet Gazetesi İncelemesi*, Marmara Üniversitesi SBE RTSABD, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 24.

²⁶⁵ Feroz Ahmad, *Modern...*, s. 161.

²⁶⁶ Hulusi Turgut, *Demirel'in...*, s. 368.

²⁶⁷ Hanife Kuru, a.g.m., s. 86.

²⁶⁸ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 151-152.

²⁶⁹ Cüneyt Arcayürek, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965-1971)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 93.

Genelkurmay Başkanı'nın Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Refik Yılmaz'ın olmasını istemişti. Genelkurmay Başkanı Cemal Tural ile Demirel arasındaki problemler 1967 yılında başlamıştı denilebilir. 23 Ocak 1967 günü Milliyet gazetesinde Cemal Tural'ın 'Emirname'si yayınlanmıştı. Emirnamede, komünistlerin Türkiye'yi bir ihtilalle ele geçirmeye çalıştığını belirterek dikkatli olunmasını istiyordu. Ayrıca emirnamenin her ayın ilk cuması kışlalarda askere okutulacağı da belirtilmekteydi.²⁷⁰

1.4.2.1. Kanlı Pazar

1969 yılının Şubat ayı başka bir önemli olaya gebe kalmıştır. 16 Şubat günü 76 gençlik örgütü Taksim Meydanı'nda ABD'nin 6. Filosuna karşı gösteriler düzenlenmiştir. Gösteriye 'Emperyalizme Karşı Mustafa Kemal Yürüyüşü' adı verilmişti. TİP, DİSK ve Öğrenci Dernekleri düzenleyiciliğini yapmıştır.²⁷¹ Gösteri için valilikten izin alınmıştı. Fakat gösteriden önceki günlerde Komünizmle Mücadele Derneği halkı tepki göstermeye davet etmiş, bir diğer grupta sol örgütlenmelere karşı gösteri günü taşlarla, sopalarla Taksim Meydanı'nda beklemeye koyulmuştur. Beyazıt Meydanı'nda toplanan gençlik örgütleri Sultanahmet, Eminönü, Sirkeci güzergahlarından geçerek Taksim'e ulaşmıştır. Karşı görüşlü gruplar Taksim Meydanı'nda karşılaşmış ve her iki grup arasında çatışmalar yaşanmıştır. Çıkan çatışmalarda Ali Turgut Aytaç ve Duran Erdoğan isimli gençler bıçaklanarak öldürülmüşlerdir. Yaklaşık 100 kişi de yaralanmıştır. Tarihimize 'Kanlı Pazar' olarak geçen bu olaylar sebebiyle Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve ODTÜ kapatılmıştır.²⁷² Türköne'ye göre, 16 Şubat 1969 (Kanlı Pazar) günü, iki kişinin

²⁷⁰ Hulusi Turgut, *Demirel'in...*, s. 362-368.

²⁷¹ Ahmet Kahraman, *İslamköylü...*, s. 161.

²⁷² Hanife Kuru, a.g.m., s. 98.; **Hürriyet**, 17 Şubat 1969.

öldüğü onlarca kişinin yaralandığı hadise gerçekten bir derin devlet provokasyonudur. Polis saldırıları durdurmak için önlem almamıştır.²⁷³

1969 seçimleri öncesinde önemli bir olay cereyan etmiş ve Necmettin Erbakan, Demirel'in muhalefetine rağmen Ticaret ve Sanayi Odalar Birliği genel başkanlığı için adaylığını koymuş ve seçimi tüm muhalefete rağmen kazanmıştır. Fakat iktidar bu seçimi geçerli saymayacak Necmettin Erbakan ise direnecek, hatta odasının kapısını kilitleyip odasından dışarı çıkmayacaktı. Daha sonraları Necmettin Erbakan'ın AP'den aday olma girişimleri Genel İdare Kurulu (GİK) tarafından veto edilmiştir. Erbakan seçimlerde Konya'dan bağımsız aday olarak seçimi kazanmıştır. Bu gelişmeler üzerine muhafazakar bir çizgide olan, küçük ve orta sermayenin temsilcisi olarak parti örgütlenmesine başlamıştır. 26 Ocak 1970'de de Milli Nizam Partisi'ni kurmuştur.²⁷⁴

Ülkede böylesine sert rüzgarların estiği bir ortamda 1969 seçimlerine gidilmiştir. AP'nin 1969'daki seçim kampanyasını genel başkan yardımcısı İsmail Hakkı Tekinel yürütmüştür. Seçim kampanyasında AP, '*Vatan ve Hürriyet İçin Refah Yolunda El Ele Verelim*', '*Kır'at Murattır*', '*AP Senin Eserindir, Eserine Sahip Çık*' ve '*İdarede Reform*' gibi sloganları kullanmıştır. 1969 seçimleri süresince MHP (CMKP'nin genel kongresi sonrasında bu isim ile değiştirilmişti) ülkenin geri kalmışlığından şikayet etmiş, GP uluslar arası komünizm şebekesinin Türkiye'deki manevralarına son verilmesini istemiştir. YTP de, CHP'yi silahlı kuvvetleri sömürmekle ve AP'yi eski demokratlara ihanet etmekle suçlamıştır.²⁷⁵ Seçim kampanyası döneminde muhalefet partisi CHP'nin Genel Sekreteri Bülent Ecevit köyleri kalkındırmak konusunda '*toprak işleyen su kullananın*' sloganını kullanmıştır.²⁷⁶ AP 1969 seçimlerine giderken 'anayasa ıslahı' teklifi hazırlamıştır. Bu teklifte yürütmenin

²⁷³ Mümtaz'er Türköne, a.g.e., s. 89.

²⁷⁴ Kollektif, a.g.e., s. 597.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 155-156.

²⁷⁵ Hanife Kuru, a.g.m., 105-107.

²⁷⁶ Kollektif, a.g.e., s. 596.

daha etkili hale getirilmesi, hükümete kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verilmesi, tabi senatörlük müessesesinin kaldırılması, kanunların halk oyuna sunulmasına imkan sağlanması gibi düzenlemelerin yapılması istenmiştir.²⁷⁷ 12 Ekim 1969'da yapılan seçimlere 14.788.552 seçmenden 9.516.035'i oy kullanmıştır. Katılım oranı da % 64.35 idi. Seçim sonucuna göre;

Tablo 4
12 Ekim 1969 Seçim Sonuçları²⁷⁸

Parti	Oy Oranı(%)	Milletvekili
AP	46,6	256
CHP	27,3	143
GP	6,5	15
BP	2,8	8
MP	3,2	6
MHP	3	1
TİP	2,6	2
YTP	2,1	6
Bağımsız	5,6	13

1969 seçimlerinde AP'yi burjuvazi ve işçi sınıfı önemli ölçüde desteklemiştir.²⁷⁹ 12 Ekim 1969'da yapılan seçimden AP yeniden tek başına iktidar olarak çıkmıştır.

²⁷⁷ Şükrü Karatepe, *Darbeler Anayasa ve Modernleşme*, İz Yayınları, İstanbul, 1999, s. 236.

²⁷⁸ http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=6, Erişim Tarihi, 14.03.2013.; Sadettin Bilgiç, a.g.e., s. 190.; Zeki Hacıbrahimoğlu, a.g.e., s. 44-45.

1965 seçimlerine kıyasla oy oranda bir düşüş yaşansa da sandalye sayısında artış olmuştur. Seçim sonucuna göre Demirel, Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Süleyman Demirel'in Bakanlar Kurulu listesi 3 Kasım 1969'da onaylanmış ve Demirel'in kurmuş olduğu hükümet 12 Kasım'da güvenoyu almıştır.²⁸⁰ Seçimlerden sonra Demirel Hükümeti'nde şu isimler yer almaktaydı:

Tablo 5

1969 Seçimleri Sonrası II. Demirel Kabinesi²⁸¹

Süleyman Demirel	Başbakan
Refet Sezgin	Devlet Bakanı
Hüsamettin Atabeyli	Devlet Bakanı
Turhan Bilgin	Devlet Bakanı
Gürkan Titrek	Devlet Bakanı
İsmet Sezgin	Devlet Bakanı
Yusuf Ziya Önder	Adalet Bakanı
Ahmet Topaloğlu	Milli Savunma Bakanı
Haldun Menteseoğlu	İçişleri Bakanı
İhsan Sabri Çağlayangil	Dışişleri Bakanı
Mesut Erez	Maliye Bakanı
Ahmet Dalli	Ticaret Bakanı

²⁷⁹ Muzaffer Sencer, *Türkiye'de Sınıfsal Yapı ve Siyasal Davranışlar*, MAY Yayınları, İstanbul, 1974, s. 93.; Hanife Kuru, a.g.m., s. 109.

²⁸⁰ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 156.

²⁸¹ Hulusi Turgut, *Demirel'in...*, s. 412.

Turgut Gülez	Bayındırlık Bakanı
Seyfi Öztürk	Çalışma Bakanı
Hayrettin Nakipoğlu	İmar ve İskan Bakanı
Nahit Mentеше	Ulaştırma Bakanı
Hüseyin Özalp	Orman Bakanı
Sabit Osman Avcı	Enerji Bakanı
Ahmet İhsan Birincioğlu	Gümrük ve Tekel Bakanı
İlhami Ertem	Tarım Bakanı
Orhan Oğuz	Milli Eğitim Bakanı
Selahattin Kılıç	Sanayi Bakanı
Vedat Ali Özkan	Sağlık Bakanı
Necmettin Cevheri	Turizm Bakanı
Turhan Kapanlı	Köy İşleri Bakanı

1.4.3. Eski DP'lilere Siyasal Haklarının İadesi Konusu

Süleyman Demirel'in Başbakanlık yıllarında karşılaştığı önemli sorunlardan birisidir, eski DP'lilere siyasal haklarının iadesi konusu. İlk adım 12 Ekim 1962'de çıkarılan kısmi bir af yasası ile atılmıştır. Bunun üzerine de 29 Ekim 1962 günü beş yıla mahkum olan tutuklular tahliye edilmişlerdir. 8 Ağustos 1966'da onaylanan yasa ile de DP'lilerin mesleklerini icra etmelerinin önü açılmış, memuriyete dönmeleri sağlanmış ve müebbetle mahkum olanlar affedilmiştir.²⁸² Belirli aralıklarla gündeme gelen bu mesele 1969 yılında tekrar gündeme gelmiş ve ılımlı havanın etkisinde

²⁸² Sadettin Bilgiç., *Hatıralar...*, s. 96.

DP'lilere af geleceği düşüncesi ordu ve bazı çevrelerin tepkisini çekmiştir. Siyasi yasaklı eski DP'liler AP'nin izlediği siyasette umduklarını bulamayınca Celal Bayar'ın başkanlığında 'Bizim Ev' adlı bir kulüp kurdular. Kulüp siyasi amaçlı değildi fakat AP üzerinde bir baskı grubu haline dönüşmüştür. Demirel siyasi hakların iadesi konusunda şunları söylemiştir: '*Şikayet konularının halli bir meseleyi hallederken yeni meseleler çıkarmamak yeni husumetler meydana getirmemek gerçeği içersinde mümkün olur. AP'nin iktidarda olduğu ve yurdun tüm huzurlardan sorumlu olduğu unutulmamalıdır... Siyasi mücadeleyi bir galeyan ile neticelenecek şekilde kızıştırmadık. Hürriyetlere tahammül edebilmek lazımdır.*'²⁸³

Adalet Partisi'ne zor günler yaşatan bir başka olay da İmralı Adası'ndaki Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun naaşlarının Eyüp Sultan'a gömülmesi hadisesidir. Bu olay zamanla büyümüş ve siyasi bir kriz olarak hükümeti güç şartlar altında bırakmıştır.²⁸⁴ Eski DP'liler meselesi konusunda ilk ve önemli adım 9 Mayıs günü İnönü tarafından atıldı. İnönü-Bayar görüşmesinden sonra İnönü tarafından verilen Anayasa değişikliği kabul edildi. Bu gelişmelere Cumhurbaşkanı, CHP ve TİP karşı çıktı. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Cumhurbaşkanı aracılığı ile yasa geçerse kendisi dahil tüm kuvvet komutanlarının istifa edeceğini belirtmiştir.²⁸⁵ Demirel de bu anayasa değişikliğini AP'lilerin reddetmesini söyledi ve değişiklik tasarısı geri alındı.²⁸⁶ Demirel yıllar sonra, '*19 Mayıs 1969 tarihli Gençlik ve Spor Bayramı dolayısıyla günün Cumhurbaşkanı bir konuşma yaptı. Konuşma gayet manidardır. Ve 20 Mayıs günü beni de davet etti. Dedi ki: Sayın Başbakan bu kanunu çıkarmayınız. Çıkarırsanız Genelkurmay Başkanı geldi bana ihtilal olacak dedi. Tabi bekara hanım boşaması kolaydır. Bugün birtakım adamların önüne geldiği gibi konuştuğunu görüyorum*' demiştir.²⁸⁷ Aynı zamanda; '*Ben anladım ki, biz kanunu Senato'dan geçirirsek, bunlar (askerler) arabayı devirecekler. Kanunu geçirmesine geçiririz, zaten Senato'da çoğunluğumuz var.*

²⁸³ Hanife Kuru, a.g.m., s. 91.

²⁸⁴ Cüneyt Arcayürek, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965-1971)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 110.

²⁸⁵ Ümit Cizre Sakallıoğlu, a.g.e., s. 79.

²⁸⁶ Dündar Taşer, *Mesele*, Devlet Yayınları, Ankara, 1973, s. 44-50.

²⁸⁷ Ayşegül Komsuoğlu, a.g. e., s. 153.

CHP destek vermiş. Geçirmesine geçiririz ama araba devrilecek. Demokrasi gidecek, parlamento kapanacak. Durumu değerlendirmek lazım. Ben, önce Bakanlar Kurulu'nu topladım. Dedim, durum ciddi. Cumhurbaşkanı durum ciddi diyorsa, dikkate almak lazımdır.... Ertesi gün, Senato grubumuzu topladım. Durumu anlattım. Lütfü Tokoğlu diye bir senatörümüz vardı. Hem cesur, yiğit bir adam hem de akıllı, akil bir adam.... Senato toplandı. Lütfü Bey başkanlık ediyor. Öyle bir oturum yönetti ki, kanunu görüştürmedi. Kimine söz verdi, kimine vermedi, zamanı doldurdu. Senato, zaten tatile giriyor. Kanun görüşülemedi ve kadük kaldı. Kanunu çıkarmadık ama, arabayı devirmelerine de engel olduk. Parlamentoyu kurtardık.²⁸⁸ Bu gelişmelerin ardından eski DP'liler arasında farklı tepkiler meydana gelmiştir. Bayar olaylardan dolayı Demirel'i sorumlu tutmuş ve Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy ve Neriman Ağaoğlu AP'den istifa etmiştir. Diğer bir kısım ise Demirel'in bir art niyet taşımadığını şartlara göre hareket ettiğini düşünmüştür.²⁸⁹ Eski DP'lilerle ilgili Af Kanunu 7 Kasım 1969'da CHP'nin desteği ile çıkarıldı. Fakat TİP'in Anayasa Mahkemesi'ne yapmış olduğu iptal başvurusuyla Anayasa Mahkemesi kanunun Haziran 1970'de iptaline karar vermiştir.²⁹⁰ Eski DP'lilere siyasal haklarının iade edilmesi ise, 16 Haziran 1974 tarihinde yasallaşmıştır.²⁹¹

Eski DP'lilere siyasal haklarının iadesi konusu sonrasında AP içinde bölünmeler meydana gelmiştir. Aslında bu bölünmeler daha 1965 seçimleri sonrasında Meclis Başkanlığı seçiminde ortaya çıkmıştı. 27 Kasım 1966'daki AP kongresine muhalifler farklı bir liste hazırlayarak çıkmıştır. Demirel bu kongre ile de düşürülmemiş ve zaman zaman gerekli gördüğü ihraçlarla partisindeki konumunu güçlendirmiştir. Öyle ki 1967'de yaptığı kabine değişikliği ile Sadettin Bilgiç gibi muhaliflere Bakanlık vermiştir.²⁹² Fakat 1969 yılındaki eski DP'lilere siyasal haklarının iadesi konusu, 1969 seçimlerinden sonra bölünmelere yol açmış kalkınma yolunda ilerleyen

²⁸⁸ Mümtaz'er Türköne, a.g.e., s. 102.; Serdar Köse, a.g.t., s. 111.

²⁸⁹ Beliş Beler, *Bayar-Demirel Kavgasında Yazamadıklarım*, Memleket Matbaası, İzmir, 1993, s. 39-41.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 153.

²⁹⁰ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 154.

²⁹¹ Ümit Cizre Sakallıoğlu, a.g.e., s. 80.

²⁹² Ali Haydar Soysüren, a.g.m., s. 43-44.

Süleyman Demirel'i sıkıntıya sokmuştur.²⁹³ 1969 seçimleri bölünmeyi daha da bir gözler önüne sermiş ve kendilerine bakanlık verilmeyen Sadettin Bilgiç ve grubu istifa ederek Demokratik Parti'yi kurmuşlardır.²⁹⁴

1970 yılına gelindiğinde hem ülkedeki problemler hem de AP'deki bölünmeler hızla devam ediyordu. 17 Ocak 1970'te AP'li 72 milletvekili AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'e muhtıra verdiler. Muhtıra doğrudan Süleyman Demirel'e hitaben yazılmış bir eleştiri ve uyarı mektubudur.²⁹⁵ '72'ler Muhtırası' olarak adlandırılan bu muhtıraya Demirel'in cevabı, 'Biz muhtıra ile iş görmeyiz' şeklinde olmuştur.²⁹⁶ 4 Şubat 1970'te Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut, Faruk Sükan, Cihat Bilgehan, Talat Asal, Yüksel Menderes ve daha sonra da Ali Naili Erdem AP'den istifa etmişlerdir.²⁹⁷ 11 Şubat günü ise AP'nin bütçesine yine AP'li 41 milletvekili 'red' oyu vermiştir. 41'ler Süleyman Demirel'in oyla tecelli eden liderliğine saygı duyduklarını fakat Demirel'in lider gibi hareket etmeyi başaramadığını ve partiyi menfaat kapısı haline getirdiğini belirtmişlerdir.²⁹⁸ Bunun üzerine Süleyman Demirel istifa etmiş, fakat muhalefet partilerinin ve bağımsızların hükümet kuracak çoğunlukta olmaması sebebiyle Cumhurbaşkanı Sunay yeniden Demirel'i hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.²⁹⁹ Kurulan III. Demirel Hükümeti de 15 Mart 1970 tarihinde güvenoyu almıştır.³⁰⁰ Oylamada 41 kişi çekimser kalmıştır. Çekimserlerin 35'i AP'li, 1'i YTP'li ve 8'i Bağımsızlardan oluşmaktaydı. III. Demirel Hükümeti'nin bir özelliği de, II. Demirel Hükümeti'nde yer alan tüm bakanlara yeniden yer verilmiş olmasıdır.³⁰¹ Komsuoğlu'na göre, Milli Nizam Partisi'nin oluşmasında AP'deki bölünmeler rol oynamıştır.³⁰²

²⁹³ Süleyman Demirel, *1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru*, Doğu Matbaası, Ankara, 1973, s. 189.

²⁹⁴ Ümit Cizre Sakalioğlu, a.g.e., s. 90.

²⁹⁵ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 159.

²⁹⁶ Hanife Kuru, a.g.m., s. 117.

²⁹⁷ Hulusi Turgut, *Demirel'in...*, s. 413.; Hanife Kuru, a.g.m.'de istifa gününü 1 Şubat olarak belirtmiştir.

²⁹⁸ Hanife Kuru, a.g.m., s. 119.

²⁹⁹ Hulusi Turgut, *Demirel'in...*, s.413.

³⁰⁰ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 159.

³⁰¹ Türker Sanal, *Türkiye'nin Hükümetleri*, Sim Matbaacılık, Ankara, 1997, s. 34.

³⁰² Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 161.

CHP'li Selahattin Hakkı Esatoğlu 12 Şubat 1970'te, yakınlarına haksız çıkar sağlama gerekçesi ile Süleyman Demirel'in Yüce Divan'a verilmesini önerdi. 4 Mart'ta Demirel için TBMM soruşturma komisyonu kuruldu ve 7 Mart'ta da Demirel'e karşı savları düzenlediği ileri sürülen Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun 8 üyesi görevden alındı.³⁰³ Bu gelişmeler üzerine Sadettin Bilgiç ve 25 arkadaşı AP'den ihraç edilmişlerdir. Yukarıda da belirtildiği gibi bölünmeler ve ihraçlar sonrasında Bilgiç ve grubu partileşme çabalarına girmişlerdir. 18 Aralık 1970'te Demokratik Parti kurulmuştur. Partinin kuruluşunda Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy ve Adnan Menderes'in üç oğlu (Aydın, Yüksel ve Mutlu Menderes) da yer almış, Ferruh Bozbeyli Genel Başkan Sadettin Bilgiç ile Yüksel Menderes de Genel Başkan Yardımcısı seçilmiştir.³⁰⁴ 21 Eylül 1970'te AP'nin V. Büyük Kongresi toplanmıştır. Kongrede salt AP'lilerin yer aldığı bir ortam oluşturulmuştur. Süleyman Demirel'in karşısında genel başkanlığa Hayri Domaniç ve Aydın Yalçın isimli kişiler adaylıklarını koymuşlardır. Süleyman Demirel kongre sonucunda 1500 oyun 1425'ini alarak yeniden AP'nin Genel Başkanı seçilmiştir.³⁰⁵ Kongre ile ilgili aktarılabilecek önemli bir gelişme de Nadir Nadi'den gelmiştir. Nadir Nadi, Demirel'in kongrede '*Türk Silahlı Kuvvetleri icranın içerisinde ve hükümete karşı sorumludur.*' sözlerini sarf ettiğini iddia etmiş ve bu sözleri eleştirerek, '*Türk Silahlı Kuvvetleri her hükümete karşı sorumlu değildir*' demektedir.³⁰⁶

1970 yılı Türkiye için adeta, boykotlar, işgaller, kanlı çatışmalar, artan anarşi ortamı olmuştur.³⁰⁷ Yapılan bir araştırmaya göre 24 Temmuz 1968 ile 13 Nisan 1970 tarihleri arasında sağ-sol çatışmasında 11 kişi hayatını kaybetmişti.³⁰⁸ Oluşturulan Komando Birlikleri Siirt, Diyarbakır, Mardin gibi doğu illerinde toplu köy aramaları yapmış ve birçok doğulu vatandaş tartaklanmıştı. Ülkeyi, 15 Haziran'da İstanbul'da 115 iş yerinde 75 bin işçinin yürüyüşü daha da gergin bir havaya bürümüş ve

³⁰³ Hanife Kuru, a.g.m., s. 123-124.

³⁰⁴ Ferruh Bozbeyli, *Demokratik Sağ*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1976, s. 153.

³⁰⁵ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 162.

³⁰⁶ Nadir Nadi, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Sinan Yayınları, İstanbul, 1971, s. 522-523.

³⁰⁷ Hakan Yılmaz, *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 368-369.

³⁰⁸ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 195.

DİSK'li işçilerin başlatmış olduğu bu olaylar sonucunda 1 işçi, 1 polis ve 1 esnaf hayatını kaybetmiştir. 87 kişi de yaralanmıştır. Olayların çıkma sebebi hükümetin çıkarmak istediği ve DİSK'in aleyhine sonuçlar yaratacak olan sendika yasasıydı.³⁰⁹ Olaylar Ankara, İzmir, Kocaeli ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmesine sebep olmuş³¹⁰ ve neticede DİSK yöneticileri tutuklanmıştır.³¹¹ DİSK aslında ekonomik mücadelenin yanı sıra politik mücadeleyi de benimsemiş bir anlayışa sahip olduğunu kuruluş bildirgesinde ortaya koymuştu.³¹² 1970 yılı Süleyman Demirel için zor bir yıl olmuştur. 'Dosyalı Muhalefet' olarak adlandırılan gelişmelerde Süleyman Demirel'in kardeşlerinin usulsüz kredi aldıkları, dolandırıcılık yaptıkları iddialar ortaya atılmıştır. Demirel, kredi miktarının 26 Milyon değil 19 Milyon olduğunu açıklamış Meclis Soruşturma Hazırlık Komisyonu'na havale edilen soruşturma talebi AP'lilerce reddedilmiştir.³¹³

1.5. 12 Mart 1971 Muhtırası'nın Oluşma Süreci ve Muhtıra

12 Mart Muhtırası'nın verilmesi bir anda oluveren bir şey değildi. Muhtıraya sebep olan konular, örgütlenme süreci bunu açıklamaya yetecektir. Muhtıranın oluşmasında etkili bir kanat sivil cuntacı kesimdir. 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin MBK üyeleri Cemal Madanoğlu, Osman Köksal ile Yön ve o kapatıldıktan sonra Devrim dergilerinin başındaki isim Doğan Avcıoğlu önemli oluşumlardı. MBK'dan tasfiye edilen 14'lerden Orhan Kabibay, Numan Esin, İrfan Solmazer ve yine MBK üyelerinden Mucip Ataklı, Ekrem Acuner gibi isimler de sivil cuntacı kanadın bir başka yönünü gözler önüne sermekteydi. Sivil oluşumun bir başka kanadında ise Mihri Belli, Hikmet Kıvılcımlı gibi Marksistler bulunmaktaydı. Bu süreç içerisinde

³⁰⁹ Ali Haydar Soysüren, a.g.m., s. 60.

³¹⁰ Zafer Üskül, a.g.e., s. 114-128.

³¹¹ Hanife Kuru, a.g.m., s. 125.

³¹² Süleyman Genç, *12 Mart'a Nasıl Gelindi Bir Devrin Perde Arkası 1960-1971*, İleri Yayınları, Ankara, 1971, s. 53.

³¹³ Kolektif, a.g.e., s. 597.

Yön ve Devrim dergileri adeta darbe çığırtkanlığı yapmışlardır.³¹⁴ Doğan Avciođlu'na göre, *'Atatürk'ün devrimlere ve toprak reformu yapmaya yönelmiş tek parti rejimi daha otoriterdir, fakat daha demokratiktir. Demirel rejimi liberaldir ama daha az demokratiktir.'*³¹⁵ Demirel de, 'cahil oy çoğunluğu' ve 'sandıksal demokrasi' gibi kavramlarla yola çıkanları eleştirmiştir.³¹⁶ 1968 yılı başında bazı emekli subayların Genç Kemalistler Ordusu grubuyla ayrı ayrı örgütlenme içinde olduğu ve bu hareketlerin yılsonunda daha da genişleyerek 'Türk Silahlı Kuvvetleri Devrimci Gücü Kara Grubu' adı altında örgütlenme içinde olduğu bilinmektedir. 1968 yılındaki bu örgütlenmelerde Sadi Kocaş önemli bir isim olmuş ve bu oluşumlara destek vermiştir.³¹⁷ Sivil cuntacı kesimde önemli bir gelişme de, Faruk Gürler ve Kemal Kayacan'ın, bir araya gelip öncelik olarak askeri konular olmak üzere memleketin durumunu konuştuklarını zaman zaman da CHP milletvekili Orhan Kabibay ve Milli Birlikçilerden Ekrem Acuner ile Mucip Ataklı'nın kendilerine katıldığını belirtmiştir.³¹⁸

30 Ağustos 1969'da yapılan atamalarla Muhsin Batur Şura üyeliğinden Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na, Faruk Gürler de 2. Ordu Komutanlığı'ndan Genelkurmay 2. Başkanlığı'na getirilmiştir. Arcayürek bu atamalarla ilgili olarak, *'bu atamalarla 12 Mart geriye doğru saymaya başlamıştı'* demektedir.³¹⁹ 1969 yılının Eylül ayında Kara, Hava ve Deniz kuvvetlerinde ayrı ayrı oluşan örgütlenmeler birleştirilme yoluna gidilmiştir. 25 Ocak 1970'te MİT'in isteği üzerine gerçekleşen toplantıda, generaller ülkede aşırı sol değil aşırı sağ tehlikesi olduğunu belirtmektedir. 25 Ocak'taki bu toplantıda alınan kararlar hükümet cephesinde beklenen etkiyi yaratmamış, hükümet üyeleri MGK'nın istişari niteliğini vurgulayan ifadelerle geçişirme yoluna gitmişlerdir.³²⁰ Yukarıda belirtildiği üzere örgütlenme

³¹⁴ Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 111.; Ali Haydar Soysüren, a.g.t., s. 65-66.

³¹⁵ Doğan Avciođlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün Bugün Yarın*, Bilgi Yayınevi, Ankara, Cilt II, 1971, s. 718-724.

³¹⁶ Süleyman Demirel, *1971 Buhranı...*, s. 89-112.

³¹⁷ Ali Haydar Soysüren, a.g.m., s. 71-72.

³¹⁸ Ali Haydar Soysüren, a.g.m., s. 71.

³¹⁹ Cüneyt Arcayürek, *Demirel Dönemi...*, s. 259.

³²⁰ Muhsin Batur, a.g.e., s. 174.; Ali Haydar Soysüren, a.g.t., s. 74.

içinde bulunan Cemal Madanoğlu kanadı 1970 Haziran'ında İstanbul kanadı ile ilişkiye girmeleri sebebiyle deşifre olmuş ve MİT tarafından Genelkurmay'a rapor edilmişlerdir.³²¹ 30 Ağustos 1970'te yapılan atamayla Faruk Gürler dönemin Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu ve Başbakan Süleyman Demirel'in girişimiyle Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na getirilmiştir.³²²

Muhsin Batur, 21 Kasım 1970'te Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a 7 sayfalık bir rapor sunmuştur. Bu raporda ülkedeki sorunlar üzerine değerlendirmeler yapmıştır. '*... Bu gidişe dur denilmezse Türkiye'nin kaderinde yazılı olan on yıllık devrenin bitmekte olduğu sonucunu zat-ı alinize ifade edebilirim*' şeklinde sözcükler yer almaktadır.³²³ Komuta kademesinde ise Cumhurbaşkanı'na gönderilen bu rapor üzerine Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ile Muhsin Batur arasında bir gerginlik yaşanmıştı. Muhsin Batur ile aynı üslubu CHP lideri İsmet İnönü de kullanmıştır; '*sorumluluk anlayışının bu kadar pervasız işlediği bir ortamın bulunacağı memleket yeryüzünde pek azdır... AP onuncu senesini geçiriyor. Onuncu yıllar bizim demokratik hayatımızda kolay geçmiyor. Çok dikkatli davranarak geçirmek lazımdır.*' uyarısında bulunmuştur.³²⁴ 1971 yılına gelindiğinde İstanbul kanadı örgütlenmeyi tamamlamış Ankara da tüm birliklere egemen değilse de etkili bir güce sahip olmuştur. CHP içinde de darbeyi dört gözle bekleyenler olmuştur. CHP Konya Milletvekili Fakih Özfakih, Faruk Gürler Paşa'ya: 'daha neyi bekliyorsunuz' 'vatan parçalanıyor siz burada bakıyorsunuz' gibi serzenişlerde bulunmuştur.³²⁵ Ülkenin siyasi arenasında bu olaylar yaşanırken 4 Mart'ta THKO tarafından 4 Havacı Amerikalı asker kaçırılmıştır. Serbest bırakılmaları için de 400 Bin Dolar fidye ve tüm tutuklu devrimcilerin bırakılmasını istemişlerdir. Üç gün sonra da kaçırılan askerler serbest bırakılmıştır.³²⁶ Bu dönemde Cumhurbaşkanı Sunay'ın Demirel'in hükümetten çekilmesinin ferahlık yaratacağını söylediğine dair

³²¹ Ali Haydar Soysüren, a.g.t., s. 78.

³²² Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1986, s. 103-104.

³²³ Muhsin Batur, a.g.e., s. 188-197.

³²⁴ Kemal Anadol, *12 Eylül Günleri*, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1987, s. 138.

³²⁵ Mehmet Ali Birand- Can Dündar- Bülent Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, İmge Kitabevi, 9.Baskı, Ankara, 2008. s. 207.

³²⁶ Serdar Köse, a.g.t., s. 132.; **Cumhuriyet**, 05.03.1971.

söylentiler yayılmıştır. Demirel de bu söylentilere ‘ 226 çoğunluğu bulsunlar hükümeti düşürsünler’ ifadeleri ile yanıt vermiştir.³²⁷

10 Mart'ta Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları, Orgeneral, Korgeneral, Oramiral ve Koramirallerin katılımıyla toplanan Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısında generallerin çoğu müdahale kararını tercih etmiştir. Muhtıra 12 Mart günü saat 13.00'te TRT haber bülteninde okunmuştur. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç muhtırayı uzun bir süre imzalamak istememiş gözleri yaşarmıştı. Neticede 12.05'te muhtırayı imzalamıştır.³²⁸ Süleyman Demirel ile 10 Mart günü görüşen gazeteci Cüneyt Arcayürek o günkü konuşmayı şöyle ifade etmektedir: ‘Bugünkü yazınızı gördüm’ dedi. “Evet efendim” dedim. “Bendeki bilgi o. Yarın yapacaklar” dedim. “Ama istihbarat kaynaklarından bana gelen bilgi öyle değil. Yok böyle bir şey” dedi. “Sizi yanıltıyorlar efendim” dedim. “Mektup mu, muhtıra mı, nedir onu bilemiyorum, ama böyle bir şey olacak” dedim. Öylece kalakaldı. Gayet soğukkanlı görünüyordu ama kafası hep bununla meşguldü.³²⁹ Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu'nun imzasını taşıyan 12 Mart 1971 Muhtırası'nın metni ise şöyleydi:

‘1. Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyetinin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk Milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek

³²⁷ Cüneyt Arcayürek, *Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 32.

³²⁸ Muhsin Batur, a.g.e., s. 296.

³²⁹ Cüneyt Arcayürek, *Demirel Dönemi...*, s. 243.

ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir Hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır.

*Bilgilerinize*³³⁰

12 Mart Muhtırası 3 ayrı adrese, 3 ayrı makama gönderilmiştir. Bunlar Cumhurbaşkanlığı, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı ve Millet Meclisi Başkanlığı'dır.³³¹ MİT Müsteşarı Fuat Doğu muhtırayı önceden bildiği halde Süleyman Demirel'e açıklamamasını şu şekilde izah etmiştir: '*.... Eğer bu haberi verirsem, haklı olarak Sayın Demirel seçimle işbaşına gelmiş bir Başbakan olarak karşı çıkacaktı. Ve kendisiyle beraber partisi de karşı çıkacaktı. Halbuki durum çok kritikti. Karışıklık çıkacak, belki de kanlı ve sert bir mücadeleye dönüşecekti. Sayın Demirel, "Ben halk iradesiyle geldim. Binaenaleyh böyle bir emirle yerimi bırakmam" diyecekti. Ve bir mukavemet başlayacaktı. O mukavemet neyle karşılaşacaktı? Öyle yumuşak değil, belki daha sert bir darbeye. Menderes'in durumunu gördünüz. Kızılay'da vesairede ne hale geldi. Binaenaleyh o tabloların bir daha tekerrür etmemesi bakımından ben şahsen Demirel'e bunu söylemedim. Söylemediğim için bugün çok memnunum*³³²

Muhtırayı ilk destekleyen DİSK olmuştur. Daha sonra Türkiye Öğretmenler Sendikası, Devrimci Avukatlar Derneği, Mimarlar Odası, ODTÜ Mezunlar Cemiyeti

³³⁰ Serdar Köse, a.g.t., s. 139.; Ali Haydar Soysüren, a.g.t., s. 94. Davut Dursun, *12 Mart Darbesi Hatıralar Gözlemler Düşünceler*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2003, s. 47-48.; Turgut Yılmaz Güven, a.g.e., s. 28.

³³¹ Celil Gürkan, a.g.e., s. 136.

³³² Mehmet Ali Birand- Can Dündar- Bülent Çaplı, a.g.e., s. 246-247.

ve DEV-GENÇ desteklemiştir.³³³ Muhtıra sonrasında MİT Müsteşarı Fuat Doğu Başbakan Demirel'i aramış ve Cumhurbaşkanı tarafından istifaya davet edildiğini söylemiştir. Süleyman Demirel Sunay'a, istifa etmek yerine Meclis'ten güvenoyu istemeyi önerdi. Fakat Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay istifada diretince Süleyman Demirel, '*... Muhtıra ile anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir. Bu durum muvacehesinde Hükümetin istifasını saygı ile arz ederim*' sözleri ile Başbakan Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı'na muhtıranın verildiği gün olan 12 Mart saat beşte istifasını vermiştir.³³⁴ Komsuoğlu'na göre, Süleyman Demirel'in istifa etmesi onun özelliklerinden biri olan 'zamanlama'yı göstermektedir.³³⁵ Sakallıoğlu da, 12 Mart Muhtırası'nın verilmesiyle Demirel'in 1962 yılında siyasete girişinden itibaren sürdürdüğü uzlaşmacı tavrının sona erdiğini belirtmiştir.³³⁶ Kayalı'ya göre ise 12 Mart Muhtırası'nın verilmesinin sebebi, 1969 seçimleri sonuçları ve bu sonuçların değişik gruplarda yol açmış olduğu düşünce biçimleridir.³³⁷ Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, hükümetin kurulması için parti liderleriyle görüşmüştür. Demokratik Parti, TBMM üyesi birilerinin başkanlığında hükümetin kurulmasını; MHP, meclisteki milletvekili sayısına bakılmaksızın milliyetçi bir hükümet kurulmasını; TİP bir an evvel erken seçime gidilmesi gerektiğini; CHP ise, acilen bir hükümet kurulması yönünde Sunay'a fikirlerini beyan etmişlerdir.³³⁸

12 Mart Muhtırası'nın verilmesinde dış faktörlerin rolü üzerinde durulmaktadır. Süleyman Demirel'in izlediği dış politika ile ABD'nin Ortadoğu politikasının uyuşmaması, Haşhaş sorunu muhtıradaki dış faktörlerin etkinliği olarak örneklendirilmektedir. 1960-1971 yılları arasında yaşanan gelişmelere bakıldığı

³³³ Serdar Köse, a.g.t., s. 141.

³³⁴ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 169.

³³⁵ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 170.

³³⁶ Ümit Cizre Sakallıoğlu, a.g.e., s. 82.

³³⁷ Kurtuluş Kayalı, a.g.e., s. 161.

³³⁸ Serdar Köse, a.g.t., s. 144.; Kollektif, a.g.e., s. 611'de Cumhurbaşkanı Sunay'ın görüşmüş olduğu partiler olarak AP, CHP, DP ve GP belirtilmektedir. MNP, MHP, TİP ve BP marjinal bulunduğu için görüşme yapılmamıştır.

zaman ABD ile yaşanan dönüm noktası 1964'teki İnönü'ye gönderilen 'Johnson Mektubu'dur. Diğer problem de Haşhaş sorunudur. Haşhaş ekimi 1961'de 35, 1962'de 25, 1964'te 16, 1965'te 19, 1966'da 21, 1967'de 18, 1970'te 7 ve 1971 yılında 4 ile indirilmiştir.³³⁹ Başkan Nixon döneminde Beyaz Saray Danışmanlığı görevinde bulunan Henry Kissinger başkanlığında yapılan toplantıda, Demirel kabinesinde yer alan Turhan Bilgin'in aktarımına göre 'hükümetleri değiştirme pahasına eroin akımını durdurun' emri verilmişti.³⁴⁰ Muhtıraya giden yoldaki oluşumlar incelendiğinde ABD, önemli bir yer tutmaktadır. ABD Türkiye'deki sağ-sol çatışmalarını yakından takip etmiş ve yükselen sol hareketi durdurmaya yönelik Dickson Raporu ünlü bir belgeydi. 7 Temmuz 1966'da Tabii Senatör Haydar Tunçkanat tarafından Cumhuriyet Senatosu kürsüsünden 'Çok Gizli' ibareli olarak açıklanmıştır. 28 Mayıs 1970 tarihli Ankara Büyükelçiliği tarafından Washington'a gönderilen değerlendirmede subaylar arasındaki huzursuzluk dile getirilmiştir.³⁴¹

³³⁹ İsmail Cem, *12 Mart*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 45-47.

³⁴⁰ Ali Haydar Soysüren, a.g.t., s. 60-61.

³⁴¹ Ali Haydar Soysüren, a.g.t., s. 62.

İKİNCİ BÖLÜM

12 EYLÜL 1980 DARBESİ

2.1. 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasındaki Gelişmeler [Nihat Erim Hükümetleri]

12 Mart Muhtırası verildikten sonra hükümet kurma problemi ortaya çıkmıştır. Bu problem CHP Milletvekili olan Nihat Erim ile çözüme kavuşmuş ve 19 Mart 1971’de Nihat Erim CHP’den istifa ederek hükümetini kurmak üzere Başbakanlık ile tebliğ edilmiştir.³⁴² Aynı gün parti liderleri Cumhurbaşkanı Sunay’dan Erim’i desteklemeleri yönünde birer mektup almıştır.³⁴³ Nihat Erim anılarında, kendisinin CHP’den istifa etme olayına İsmet İnönü’nün çok sinirlendiğini ve ‘*Bunlara güvenilmez, yapayalnız ortada kalırsın*’ dediğini yazmaktadır.³⁴⁴ 26 Mart günü de Nihat Erim kabinesini açıklamıştır. Erim Hükümeti’nde AP’den 6, CHP’den 4, Bağımsızlardan ve MBK’dan 4 ve Meclis dışından da 11 Bakan yer almaktaydı. 7 Nisan 1971’de yapılan güven oylamasında Erim Hükümeti, 370 üyeden 321 kabul, 46 red ve 3 çekimsiz oy almıştır.³⁴⁵ Nihat Erim’e göre, TBMM hükümete güvenoyu verdiği göre hükümet de halka dayanıyor demektir.³⁴⁶

Süleyman Demirel, Nihat Erim Hükümeti’ne bakan vermesi konusunda televizyonda yapmış olduğu konuşmasında; ‘... *Bir gerçek durum vardır orta yerde ve bu durumda Türk Devleti’nin halkalarını teşkil eden zincirde daha doğrusu Türk Devleti’nin zincirinin halkalarında kopukluk meydana gelmiştir. Bütün gayretler bu*

³⁴² Kurtul Altuğ, *12 Mart ve Nihat Erim Olayı*, Baha Matbaası, İstanbul, 1973, s. 19.

³⁴³ Mehmet Barlas, *Türkiye’de Darbeler ve Kavgalar Dönemi*, Birey Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2000, s. 218.; Süleyman Demirel, *1971 Buhranı...*, s. 10.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 172.

³⁴⁴ Nihat Erim, *Günlükler 1925-1979*, II. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, Haz. Ahmet Demirel, İstanbul, 2005, s. 962.

³⁴⁵ Nihat Erim, a.g.e., s. 968.

³⁴⁶ Uğur Kökden, *12 Mart Günleri (1971-1974) Karşı-Günlük*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 145.

kopukluğu ortadan kaldırıp yeni baştan zinciri meydana getirmeye hasredilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri Türk vatandaşının haklarını elinden alma niyeti içinde olamaz, değildir de. Amma bu fiili durum nedir? Silahlı Kuvvetler anayasadaki yerinden yani emrinde bulunduğu Parlamento'nun ve hükümetin emrinden çıkmıştır. Bu gerçektir...' diyerek karşılaşmış olduğu güç dönemi anlatmıştır.³⁴⁷ Demirel, Erim Hükümeti'ne bakan vermesine rağmen her fırsatta durumla ilgili değerlendirmeler yapmaktaydı. Süleyman Demirel ordunun en kısa zamanda görevine dönmesi gerektiği belirtmekte ve seçimin anlam taşıdığı bir ortamın yaratılması gerekliliğini belirtmekteydi. Demirel'in bu sözlerine Başbakan Erim tepki göstermiştir. Demirel'in sözleri ve tepkiler giderek artmış ve sonunda Demirel, 5 Ekim günü bakanlarını Erim Hükümeti'nden çekmiştir. Olay sonrasında 9 Ekim günü Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Demirel ile görüşmüş aynı görüşmeleri 13 ve 26 Ekim günleri de takip etmiştir. Fakat görüşmeler sonuçsuz kalmış ve Süleyman Demirel, bakanlarını Erim Hükümeti'nden çekmiştir.³⁴⁸ Çoğunluğu kaybeden Nihat Erim 26 Ekim günü istifasını vermiş fakat istifası kabul edilmemiştir. Ülkedeki problemler çığ gibi büyürken Demirel 2 Kasım günü hükümetteki bakanlarını çekme kararını ertelediğini açıklamıştır.

Erim Hükümeti sadece 'bakan' konusu ile ilgilenmek zorunda kalmamıştır. 17 Mayıs 1971'de THKO, İsrail Başkonsolosu Elrom'u kaçırmış ve devrimcilerin serbest bırakılması durumunda Elrom'u serbest bırakacaklarını açıklamışlardır. İstanbul'da bu olaylar üzerine sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş yapılan aramalardan sonra 23 Mayıs günü Nişantaşı'ndaki Hamarat Apartmanı'nda Elrom ölü olarak bulunmuştur. Feriköy civarına kaçan iki kişiden Hüseyin Cevahir ölü olarak, Mahir Çayan da yaralı olarak ele geçirilmiştir. Bu olaylar üzerine 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. DEV-GENÇ, Ülkü Ocakları ve Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın tüm şubeleri kapatılmıştır. Daha sonra da Türkiye Öğretmenler Sendikası, İşsizlik ve Pahalılıkla Mücadele Derneği ve Mücadele Birliği kapatılmıştır.³⁴⁹ 20 Temmuz'da TİP kapatılmıştır. Ocak 1972'de de MNP kapatılmıştır. 12 Mart Muhtırası'ndan

³⁴⁷ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 173.

³⁴⁸ Cüneyt Arcayürek, *Çankaya'ya Giden...*, s. 219-242.

³⁴⁹ Mehmet Ali Birand- Can Dünder- Bülent Çaplı, a.g.e., s. 147.

sonra 5 general, 1 amiral, 35 albay (9 Mart'çılar) görevden alınmıştır.³⁵⁰ Solcu grubun liderliğini yapan Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan idam edilmişlerdir. Erim Hükümeti'nin böylesine problemlerle uğraşması ve reform vaadiyle gelen hükümetin hiçbir reformu yapamamış olması sebebiyle 'beyin takımı' da denilen 11 bakan 3 Aralık 1971'de istifa etmiştir.³⁵¹ Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini yeniden Nihat Erim'e vermiştir. 11 Aralık da kabinesini açıklayan Erim, 13 Aralık'ta da onay almıştır. 22 Aralık'ta yapılan güven oylamasında 301 kabul, 45 red ve 3 çekimser oy alarak yeniden göreve başlamıştır. Demirel, Erim'i '*Siyasi hayatı, yıllık aylık ve günlük zigzaglarla dolu olan ve anti-demokratik zihniyeti malum, gönüllü demokratik inanıştan mahrum hiçbir davası bulunmayan, siyasi fırsatçılığı kendi kişiliğine damga olarak kabul etmiş bir zat*' olarak tanımlamıştır.³⁵²

Nihat Erim, anarşinin durmaması üzerine 1973'te yapılacak olan genel seçimlere kadar hükümete, ülkeyi kararnameler ile yönetme yetkisinin verilmesini ve özel olarak güvenlik mahkemelerinin kurulmasını istemiştir. Erim'in bu önerisini partiler reddetmiş ve bu gelişmeler üzerine 10 Nisan 1972'de hükümet için gensoru önerisi verilmiş, Erim 16 Nisan'da da Cumhurbaşkanı Sunay'a istifasını sunmuştur. II. Nihat Erim Hükümeti olarak adlandırılan bu dönemi Nihat Erim şu sözlerle neticelendirmiştir: '*Aşırı yorgunluktan istifa ediyorum. Şimdiki fiziki ve moral halimle çok yorgun olduğum için hükümet sorumluluğunun gereklerini bir gün daha bile üzerimde taşımak devlet menfaatlerine uymaz.*'³⁵³ Erim'in istifası üzerine Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay hükümeti kurma görevini bu kez Suat Hayri Ürgüplü'ye vermiştir. Fakat Suat Hayri Ürgüplü'nün oluşturmuş olduğu kabine Cumhurbaşkanı Sunay tarafından onay görmemiş, bu gelişme üzerine de Sunay hükümeti kurma görevini Ferit Melen'e vermiştir. 22 Mayıs 1972'de hükümet programı açıklanmıştır. Melen Hükümeti'nde AP'den 8, CHP'den 5, MGP'den 2 üye

³⁵⁰ Şeyda Bükrücü, *Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordunun Siyaset ve Toplumsal Hayatın Diğer Alanları Üzerindeki Etkileri*, Akdeniz Üniversitesi SBE UİABD, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2011, s. 54.

³⁵¹ Serdar Köse, a.g.t., s. 149.

³⁵² İsmail Cem, a.g.e., s. 451-452.

³⁵³ Serdar Köse, a.g.t., s. 150.

yer almıştır. TBMM dışından da 10 üyenin olduğu Melen Hükümeti 5 Haziran'da güvenoyu almıştır.³⁵⁴

Ataay'a göre, 12 Mart yönetimi anti-emperyalist mücadeleyi taşıyan solu, siyaset sahnesinden silme yolunda önemli adımlar atmıştı. Ayrıca 12 Mart yönetimi, CHP içindeki ortanın solu kanadını etkisizleştirerek sağ kanadı güçlendirmek ve böylece CHP'yi soldan uzaklaştırma çabasındaydı.³⁵⁵

2.2. Cumhurbaşkanlığı Seçimi

1973 yılında Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresinin dolması ile cumhurbaşkanlığı seçim dönemine girilmiştir. 12 Mart Muhtırası'nı hükümete veren TSK, cumhurbaşkanlığı seçimi ile oldukça ilgiliydi. Askerlerin cumhurbaşkanlığı için uygun gördüğü aday da 12 Mart Muhtırası'nı veren KKK Faruk Gürler idi. Bu sebepten dolayı da Faruk Gürler cumhurbaşkanlığına aday olmak için 5 Mart 1973'te Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifa etmiştir. Orduya göre cumhurbaşkanı olabilecek kişi, 27 Mayıs ve 12 Mart'a karşı olmamalı, 12 Mart'ı tartışmamalı, Atatürkçü olmalı, AP'li olmamalı, ordu ile meclis arasında iyi diyalog kurmalı ve temsil kabiliyeti bulunmalıydı.³⁵⁶ Faruk Gürler'in cumhurbaşkanı seçilmesi için birkaç basın organları destek vermiş hatta Gürler'e seçilmiş olarak yaklaşmışlardır.³⁵⁷

Cumhurbaşkanlığı seçimi için ilk tur oylaması 13 Mart 1973'te başlamıştır. Cumhurbaşkanlığına aday olarak AP'li Senato Başkanı Tekin Arıburun, DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli ve Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifa eden Faruk Gürler

³⁵⁴ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 176.

³⁵⁵ Faruk Ataay, *Kriz Kısacasında CHP Hükümeti (1978-1979)*, Ankara Üniversitesi, SBE KYSBABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005, s. 59-61.

³⁵⁶ Davut Dursun, a.g.e., s. 84.

³⁵⁷ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 176.

bulunmaktaydı. İlk tur seçimlerinde Tekin Arıburun 282³⁵⁸, Faruk Gürler 175 ve Ferruh Bozbeyle 45 oy almıştır. İkinci, üçüncü ve hatta dördüncü turdan sonra da hiçbir aday seçilememiştir. Bunun üzerine Cevdet Sunay'ın görev süresinin uzatılması konusu gündeme gelmiştir. Süleyman Demirel, bu teklife olumlu yaklaşmış, hatta onun bu yaklaşımı parti içerisinde önceleri bir şaşkınlık yaratmışken bu yerini daha sonra kızgınlığa bırakmıştır.³⁵⁹ 21 Mart 1973'te Tekin Arıburun ve Faruk Gürler adaylıktan çekilmişlerdir. Sunay'ın görev süresinin uzatılması teklifi Meclis'te ve Senato'da reddedilmiştir. Bu olayın arka planında İsmet İnönü'nün olduğu söylenmektedir.³⁶⁰ Oylamalarda durumun değişmemesi, Gürler ve Arıburun'un adaylıktan çekilmeleri ve Sunay'ın görev süresinin uzatılmasına ilişkin teklifin reddedilmesi üzerine AP ve CHP birlik olup Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhittin Taylan üzerine karar kılmışlardır. Fakat Cevdet Sunay, Muhittin Taylan'ın kontenjan senatörü olmasını reddetmiştir. Mart ayında çözülemeyen problem Nisan ayında bir nihayete varmış ve Demirel ve Ecevit, emekli Oramiral Fahri Korutürk üzerinde anlaşmışlardır. 15. Tur oylamasında 6 Nisan 1973 günü Fahri Korutürk 365 oyla Cumhurbaşkanlığı'na seçilmiştir.³⁶¹ Demirel, Cumhurbaşkanlığı'na Korutürk'ün seçilmesi üzerine; '*Biz Korutürk'ü seçerken 'askerlerin sözleriyle hareket etmem' demişti bana. Müstakim adam diye seçtik*' demiştir.³⁶²

Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Ferit Melen 7 Nisan'da istifa etmiştir. 10 Nisan'da istifayı kabul eden Cumhurbaşkanı Korutürk, hükümeti kurma görevini Naim Talu'ya vermiştir. Kurulan Naim Talu kabinesinde AP'den 13, CGP'den 5, Bağımsızlar'dan 4 ve Meclis dışından da 2 kişi yer almıştır.³⁶³ Nizamettin Ermen (AP) ve Kemal Satır (CGP) Başbakan Yardımcılığı'na getirilmişlerdir.³⁶⁴ Naim Talu Hükümeti, ülkeyi Ekim ayında yapılacak olan genel

³⁵⁸ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 180'de Cumhurbaşkanlığı oylamasında Tekin Arıburun'un oy sayısını 292 olarak vermektedir.

³⁵⁹ Cüneyt Arcayürek, *Çankaya'ya Giden...*, s. 484.

³⁶⁰ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Döneminde Üç Adam*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1999, s. 39.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 182.

³⁶¹ Serdar Köse, a.g.t., s. 151.; Anıl Demir, a.g.t., s. 26.

³⁶² Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dur 12 Eylül 1980*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1990, s. 288.

³⁶³ Serdar Köse, a.g.t., s. 151.

³⁶⁴ Tefvik Çavdar, a.g.e., s.222.

seçimlere kadar götürmüştür. 12 Mart 1971 Muhtırası'nın verildiği günden genel seçimlerin yapılacağı Ekim 1973'e kadar sık sık adından söz ettiren ve Demirel'in de hükümette olduğu dönemlerde sürekli yakındığı, lüks bulduğu 1961 Anayasası'nın 55 maddesinde değişiklik yapılmıştır.³⁶⁵ 12 Mart 1971'den 31 Ocak 1973 tarihine kadar anarşi olaylarının dışında 1635 sanığı olan 650 komünizan faaliyet, 78 aşırı sağcı faaliyet ve 31 bölücülük olayı tespit edilmiştir. Yapılan aramalar sonucunda 55 makineli tüfek, 3335 tabanca, 89 el bombası, 2010 dinamit lokumu ve 57 telsiz cihazı ele geçirilmiştir.³⁶⁶

2.3. 1973 Seçimleri ve CHP-MSP Koalisyonu

1973 seçimlerine AP, Süleyman Demirel'in liderliğinde büyük umutlarla gitmiştir. Çünkü AP, Muhtıra ile asker tarafından yönetimden uzaklaştırılmıştı. Halkın buna karşı olup partiye destek vereceği düşünülmekteydi. Fakat durum öyle olmayacaktı. AP'nin oyları 1970 itibari ile Demokratik Parti ve Necmettin Erbakan önderliğinde kurulan MSP'ye kaymıştır. Ayrıca 1973 seçimleri öncesinde CHP'de de önemli değişiklikler meydana gelmişti. 12 Mart Muhtırası CHP'yi bölmüş ve CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, muhtıranın sol kesime verildiğini savunmuştur. Bu görüşü ile Ecevit, Genel Başkan İsmet İnönü ile ters düşmüştür. Bu sebeple de CHP Genel Sekreterliği'nden istifa etmiştir.³⁶⁷ 1972 yılında yapılan CHP V. Olağanüstü Kurultayı'nda Bülent Ecevit tüm çatlak seslere rağmen ortanın solu düşüncesini desteklemiş ve İnönü, 'ya o ya ben' deyince CHP Ecevit'e destek çıkmıştır. Bu gelişmeler üzerine İsmet İnönü, 33 yıllık Genel Başkanlığından istifa etmiştir. CHP

³⁶⁵ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 183-184.; Burhan Kuzu, *1982 Anayasası'nın Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 10.

³⁶⁶ T.C. Başbakanlık Basın Merkezi, *12 Mart Sonrası Hükümet Faaliyetleri (12 Mart 1971-12 Mart 1973)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 22.

³⁶⁷ Aras Erdoğan, *Umut Adam Ecevit*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2006, s. 45-46.

Kurultayı'nca da Bülent Ecevit CHP Genel Başkanı seçilmiştir.³⁶⁸ Ayrıca 12 Mart Muhtırası sonrasında kapatılan MNP yerine Erbakan liderliğinde Ekim 1972'de iktidara gidecek yol için anahtar bendedir dercesine anahtar amblem olarak kullanan³⁶⁹ MSP kurulmuştur. 1973 seçimlerinin en dikkat çekici yönü CHP'nin halkçı programı ile ezilen sınıfların desteğini kazanmaya çalışmasıydı.³⁷⁰ İşte bu gelişmeler sonucunda AP, 1973 Seçimleri'nden umduğunu bulamamıştır. 14 Ekim 1973'te yapılan seçimler sonucunda;

Tablo 6
14 Ekim 1973 Seçim Sonuçları³⁷¹

Parti	Aldığı Oy	Oy Oranı (%)	Milletvekili
CHP	3 570 583	33,26	185
AP	3 197 897	29,82	149
DP	1 275 502	11,89	45
MSP	1 265 771	11,80	48
CGP	564 343	5,26	13
MHP	362 208	3,38	3
TBP	121 759	1,14	1
Bağımsız	303 218	2,80	6

³⁶⁸ Şeyda Bükrücü, s. 55.

³⁶⁹ Kenan Akın, *Milli Nizam'dan 28 Şubat'a Olay Adam Erbakan*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 103.

³⁷⁰ Faruk Ataay, a.g.t., s. 64.

³⁷¹ http://belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=7, Erişim Tarihi, 01.04.2013.

1973 seçimlerinin en şaşırtıcı sonucu MSP'nin 48³⁷² milletvekili kazanması idi. Aslında şaşırtıcı olaylar bununla da sınırlı kalmamış ve hükümet kurabilmek için gerekli çoğunluğu bulmayan CHP, 7 Bakanlık verilmesini kabul eden MSP ile 25 Ocak 1974'te karma bir hükümet kurmuştur.³⁷³ 7 Şubat 1974'te 235 oyla güvenoyu almıştır. Bektaş'a göre, 1973 seçimleri AP için geriye gidişin ilk adımları idi.³⁷⁴

CHP, kurmuş olduğu bu koalisyon hükümetinde önemli problemlerle ilgilenecekti. Bunların başında da Kıbrıs konusu gelmekteydi. Akdeniz'de stratejik bir öneme sahip olan Kıbrıs, 1571 yılında Osmanlı Devleti'nin sınırlarına dahil edilmişti. 1923 yılında ise Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923) ile Kıbrıs'ın yönetimi İngiltere'ye bırakılmıştır.³⁷⁵ 1955 yılına kadar ufak tefek sorunlar olmasına rağmen Türklerle Rumlar bir arada yaşamışlardır. Fakat 1955 yılında Rum Terör Örgütü olan EOKA kurulmuştur. Bu oluşuma karşı Türk tarafı da Rauf Denktaş, Burhan Nalbantoğlu ve Kemal Tanrısever'den oluşan TMT'yi (Türk Mukavemet Teşkilatı) kurmuşlardır. Saldırma amaçlı değil, savunma amaçlı kurulmuş bir örgüttü TMT. İşte bu tarihten itibaren Rumların Türklere karşı baskıları bitmek bilmemiş ve İnönü Hükümeti döneminde Johnson Mektubu ile çıkılmaz bir hal almıştır. Bu mektubun içeriğinden daha önceki bölümümüzde bahsetmiştik. Dönüm noktası olan bu mektup sonrasında Türkiye-ABD ilişkilerinde soğuk rüzgarlar esmiştir. 1965 sonrasında ise Süleyman Demirel iktidarında adaya Rum baskıları sonucunda çıkarma kararı alınmış fakat askeri gücümüzün yeterli olmayışı sebebiyle Kıbrıs'a çıkarma yapılamamıştır. Kıbrıs meselesi 1974 yılında kurulan CHP-MSP Koalisyonu'nda tekrar gündeme gelmiş ve adaya müdahale kararı alınmıştır. 20 Temmuz 1974'te deniz e hava kuvvetleri ile Türkiye Cumhuriyeti adaya çıkarma yapmıştır.³⁷⁶ Bülent Ecevit 20 Temmuz sabahı hareket için şunları söylemiştir: ‘
Türkiye adada düzeni ve barışı sağlamak, kan dökülmesini önlemek amacı ile doğal

³⁷² Ali Özgan, *28 Şubat Sürecinin Siyasal Açısından Neden ve Sonuçları*, Muğla Üniversitesi SBE KYABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2008, s. 44'te MSP'nin 1973 seçimleri sonrasında milletvekili sayısını 52 olarak belirtmiştir.

³⁷³ Ali Özgan, s. 32.; Aras Erdoğan, a.g.e., s. 55.

³⁷⁴ Arsev Bektaş, a.g.e., s. 35.

³⁷⁵ Sabahattin İsmail, *1974 Öncesi 1974 Sonrası Kıbrıs Türk Halkı*, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1989, s. 14.

³⁷⁶ Mehmet Ali Birand, *30 Sıcak Gün*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1975, s. 78.

*hakkını kullanmaktadır.*³⁷⁷ Bülent Ecevit ile aynı anda Rauf Denktaş da Bayrak Radyosu'nda yaptığı konuşmada; *'Bu anda Kahraman Türk Silahlı Kuvvetleri Kıbrıs'ın her yanından, havadan ve denizden çıkartma yapmaktadır. Gazamız kutlu olsun. Bu bir istila değildir. Kıbrıs'ın bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü ve güvenliğini yeniden tesis etmek için girişilen ve sadece bu gayeye matuf sınırlı bir polis hareketidir'* demektedir.³⁷⁸ ABD, Türkiye'nin bu müdahale kararını 1964'te yaptığı gibi engellemek istememiş, *'kaosun büyümesini önleyen ama riskler taşıyan'* bir hareket olarak görmüştür. Harekat sonrasında Cenevre'de bir konferans toplanmıştır. Fakat konferansta Rumlar ve Yunanistan Rumların çoğunlukta olduğu üniter bir yapılanmada diretince konferans sonuca ulaşamamıştır. Bu gelişme üzerine Türkiye Cumhuriyeti, 14 Ağustos 1974'te adaya ikinci harekatı başlatmıştır. Harekat haberini Bülent Ecevit, 11 Ağustos günü Haluk Ülman aracılığı ile Turan Güneş'e bir mesaj yolladı: *'Ayşe tatile çıkmak istedi, hazırlıkları tamam.'*³⁷⁹ 14 Ağustos günü başlayan İkinci harekatla Gazi Magusa, Lefkoşe-Güzelyurt hattının kuzeyi ile batıda Erenköy bölgesi TSK'nın eline geçmiştir. Kuzeydeki Rumlar da Güney'e gitmişlerdi. 1975'te Kıbrıs'ta Türkler Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni kurmuşlardır. 1983 yılında da KKTC'nin kurulduğu ilan edilmiştir.³⁸⁰ Bu gelişmeler üzerine Ermelilerin ASALA örgütü 1975'te Türk hariciyecilerine karşı suikastlara başladı, 34 dışişleri görevlisi öldürüldü. ASALA 1983'te de Paris'te Orly Havaalanında THY yolcuları arasında bomba patlattı. Bu olayda 8 kişi hayatını kaybetmiştir.³⁸¹

CHP-MSP Hükümeti'nin yapmış olduğu icraatlar Kıbrıs meselesi ile son bulmamıştır. Kıbrıs konusunun yanında ABD'nin muhalefetine karşı 6 ilde haşhaş ekimi serbest bırakılmıştır. Ayrıca 12 Mart 1971 Muhtırası ile tutuklananlar Af Yasası ile serbest bırakılmışlardır. Bunların yanı sıra CHP-MSP Koalisyon Hükümeti'nin programında, seçmen yaşını 18'e indirilmesi, daha adil bir vergi sisteminin getirilmesi, üniversiteye giriş sınavını kaldırmak, orta tahsilde teknik

³⁷⁷ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Cumhuriyet Yayınları, Basım Yeri Belirtilmemiş, 2000, .s. 11-61.

³⁷⁸ Aras Erdoğan, a.g.e., s. 56.; Turgut Özakman, a.g.e., s. 331.

³⁷⁹ Turgut Özakman, a.g.e., s. 434.

³⁸⁰ Rauf R. Denktaş, a.g.e., s. 460.

³⁸¹ Şeyda Bükrücü, a.g.t.,s. 56.

eğitimi artırmak, kırsal kesimde kooperatif hareketini hızlandırmak, köylülere tarım kredisi kullanma kolaylığı sağlamak, gecekondulara tapu vermek, döviz kaynaklarını ülke içinde kullanmak, elektrik üretimini su ve kömüre dayandırmak, petrol başta olmak üzere yer altı madenlerinin işletilmesini devlet kontrolüne almak ve işsizlik sigortası uygulamasını başlatmak gibi maddeler yer almaktaydı.³⁸² Nihat Erim anılarında; ‘ Ecevit MSP ile ortaklıktan çok pişman olacak... Ama sırf bir an önce affi gerçekleştirmek için MSP’nin nazını şimdilik çekiyor. MSP ise nazı arttırıyor.’ demektedir.³⁸³ Bülent Ecevit partneri Necmettin Erbakan’a ancak yedi buçuk ay dayanabilmiştir.³⁸⁴ 18 Eylül 1974’te Bülent Ecevit istifa etmiştir. Bülent Ecevit Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında ‘Kıbrıs Fatihi’, ‘Karaođlan’ olarak bir çıkış yapmıştır. Bu popülariteyi kullanmak, lehine çevirmek istemiştir. Erken seçime gidilmesi umuduyla istifa etmiştir. Cumhurbaşkanı tarafından yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilen Bülent Ecevit, DP’ye teklif etmiş fakat red cevabı üzerine Cumhurbaşkanı Korutürk, hükümeti kurma görevini Süleyman Demirel’e vermiştir. Demirel ilk girişiminde başarısız olmuş, bunun üzerine Cumhurbaşkanı görevi Kontenjan Senatörü Prof. Sadi Irmak’a vermiştir. Sadi Irmak tarafından kurulan kabinede CGP’den 4 milletvekili bulunmaktaydı. Fakat 29 Kasım’da yapılan güven oylamasında Sadi Irmak Kabinesi başarısız olmuştur.³⁸⁵ Bu gelişmeler üzerine AP, MHP, MSP ve CGP’nin yakınlaşmasıyla ‘Milliyetçi Cephe’ olarak adlandırılacak dörtlü koalisyon hükümeti kurulmuştur. Hükümet denemeleri ile geçen yaklaşık altı aylık bir süreden sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin 39. Hükümeti Süleyman Demirel tarafından kurulmuştur.³⁸⁶

1974 yılının Ekim ayında yapılan AP’nin VII. Büyük Kongresi’nde Süleyman Demirel’in karşısında rakip olarak Prof. Dr. Orhan Oğuz bulunmaktaydı. Kongredeki seçim sonucunda Orhan Oğuz 76 oy alırken Süleyman Demirel 1308 oy ile yeniden

³⁸² Kolektif, a.g.e., s. 619.

³⁸³ Nihat Erim, a.g.e., s. 1102.

³⁸⁴ Hikmet Bila, *CHP*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s. 243.

³⁸⁵ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 191.

³⁸⁶ Anıl Demir, a.g.t., s. 28.

AP'nin Genel Başkanı seçilmiştir. VII. Kongrede dağıtılan bildiride 'AP milli iradenin bugünkü bayrağı' denilmektedir.³⁸⁷

2.4. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti

Süleyman Demirel tarafından oluşturulan ve Milliyetçi Cephe adıyla anılan hükümet 31 Mart 1975'te kurulmuştur.³⁸⁸ Hükümette, AP'den 16, MSP'den 8, CGP'den 4 ve MHP'den 2 Bakan bulunmaktaydı.³⁸⁹ Bu hususta dikkat çekici nokta Meclis'te 3 Milletvekili'ne sahip MHP'nin 2 Bakanlık kazanması olmuştur.³⁹⁰ Demirel tarafından oluşturulan Milliyetçi Cephe Hükümeti'nde yer alan isimler şöyleydi;

Tablo 7
Birinci Milliyetçi Cephe Kabinesi

Süleyman Demirel	Başbakan
Alparslan Türkeş	Devlet Bakanı- Başbakan Yardımcısı
Necmettin Erbakan	Devlet Bakanı- Başbakan Yardımcısı
Turhan Feyzioğlu	Devlet Bakanı- Başbakan Yardımcısı
Gıyasettin Karaca	Devlet Bakanı
Hasan Aksay	Devlet Bakanı
Mustafa Kemal Erkovan	Devlet Bakanı

³⁸⁷ **Son Havadis**, 23-24 Ekim 1974.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 190.

³⁸⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o39.htm>, Erişim Tarihi 04.04.2013.

³⁸⁹ **Milliyet**, 1 Nisan 1975.

³⁹⁰ Tevfik Çavdar, a.g.e., s. 243.

Seyfi Öztürk	Devlet Bakanı
Ali Şevki Erek	Gençlik ve Spor Bakanı
Orhan Öztrak	Gümrük ve Tekel Bakanı
Ali Naili Erdem	Milli Eğitim Bakanı
İsmail Müftüoğlu	Adalet Bakanı
Nurettin Ok	İmar ve İskan Bakanı
Ferit Melen	Milli Savunma Bakanı
Oğuzhan Asiltürk	İç İşleri Bakanı
İhsan Sabri Çağlayangil	Dış İşleri Bakanı
Yılmaz Ergenekon	Maliye Bakanı
Fehim Adak	Bayındırlık Bakanı
Kemal Demir	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı
Nahit Mentеше	Ulaştırma Bakanı
Korkut Özal	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı
Vefa Poyraz	Köy İşleri Bakanı
Ahmet Mahir Ablum	Sosyal Güvenlik Bakanı
Ahmet Tevfik Paksu	Çalışma Bakanı
Halil Başol	Ticaret Bakanı
Abdülkerim Doğru	Sanayi ve Teknoloji Bakanı
M. Selahattin Kılıç	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı
Rıfki Danişman	Kültür Bakanı
Lütfi Tokoğlu	Turizm ve Tanıtma Bakanı
Turhan Kapanlı	Orman Bakanı

Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin programında bir önceki hükümet olan CHP-MSP hükümetinin programının önemli bir kısmı yer almıştır. En önemli hamle tarım alanında yapılmış, gübre fiyatlarında indirimle gidilerek toprak sahiplerinin desteği alınmak istenmiştir. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin programında yer aldığı gibi 1975 ve sonrası 'huzur, kalkınma' dönemi olmamış tam tersine olaylar gittikçe içinden çıkılmaz hale gelmiştir. Sağ-sol arasındaki çatışmalar hızla artmıştır. Özellikle 2 Bakanlık verilen MHP, Milliyetçi Cephe içerisinde milliyetçi, ülkücü çizgisiyle etkili olmaya başlamış ve sağ faaliyetler yaygınlaşmıştır. Çavdar'a göre yükselen faşizmin en büyük destekçisi Başbakan Süleyman Demirel'di. Demirel'in desteklerini, yapılanlara göz yummasını *'bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz'* ve *'komünizm ile mücadelemiz devam edecektir. Gerekirse bu mücadelede şehitlik mertebesine de ulaşırız. Bozguncuları behemahal bozguna uğratacağız.'* sözleri ile anımsatmaya çalışmıştır.³⁹¹ 1975 yılında sağ gruplar silahlı saldırılara başlamışlardır. İlk saldırı 26 Nisan'da Tokat Niksar'daki Ecevit'in de içinde bulunduğu CHP seçim otobüsü taşlandı. 27 Nisan'da Gümüşhane'nin Şiran ilçesinde bir saldırı gerçekleşti.³⁹² 21 Haziran 1975'te Gerede'de Ecevit ve CHP konvoyuna karşı silahlı bir saldırı yapılmıştır. Saldırının en ön safında elinde silahıyla AP milletvekili Ahmet Çakmak bulunmaktaydı. CHP'lilere ve sol görüşlülere karşı silahlı mücadeleler Kırıkkale, Antalya, Ankara, Kayseri, Iğdır, Elazığ, Bayburt, Osmaniye, Ulukışla, Bor, Nallıhan gibi bölgelerde devam etmiş bu saldırılarda ölenler, yaralananlar olmuştur. 19 Mayıs 1976'da Gençlik Bayramı'nda yapılan törenlerde ülkücü gençlik Ankara'da stadyumda kız öğrencilerin eteklerini protesto etmişler ve *'Milli Kıyafet, Bu Ne Rezalet'* şeklinde sloganlar atmışlardır. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk töreni terk etmiştir. 22-23 Mayıs tarihlerinde Bülent Ecevit'in Kars ve Erzurum gezileri de saldırıya uğramıştır. 29 Mayıs'taki İzmir gezisi sırasında da polisin silahından çıkan kurşun Ecevit'in yanında bulunan Mehmet İsvan'ı yaraladı.³⁹³ I. Milliyetçi Cephe döneminde sağ gruplarının faaliyetlerinin artması üzerine sol görüşlü gruplar direniş gerçekleştirmişlerdir.

³⁹¹ Tefik Çavdar, a.g.e., s. 243-244.

³⁹² Jan Devletöđlu, *İngiliz Arşivlerinde 12 Eylül'ün Ayak Sesleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, s. 37.

³⁹³ Faruk Ataay, a.g.t., s. 92.

DİSK, birçok grev ve direnişte bulunmuştur. Bunu DGM direnişi ve Profilo direnişi gibi gösteriler takip etmiştir. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti, 1973 Petrol krizi nedeniyle kısa vadeli ve yüksek faizli borç verme eğiliminde olmasından yararlanarak Döviz Çevrilebilir Mevduat (DÇM) uygulamasına başvurmuştur. DÇM sayesinde sağlanan döviz rezervleri ile ithalat artmıştır.³⁹⁴ 12 Eylül darbesine giden süreçte anarşi ortamı çok fazla etkili olmuştur. 15-17 Şubat 1975 tarihinde yaşanan Malatya olayları 12 Eylül yolunda atılan ilk tohumlardı. Malatya’da yapılan TÖB-DER toplantısı ırkçı ve şeriatçı gruplar tarafından basılmıştı. CHP ve TÖB-DER binalarına saldırılmış, şehir merkezindeki evler, dükkanlar tahrip edilmişti. Bu yerleşim yerlerinin Alevilere ait olması Sünni-Alevi çatışmasını körüklemişti. Olaylar sonucunda 2 kişi hayatını kaybetmiş, 29’u ağır olmak üzere 220 kişi yaralanmıştır.³⁹⁵

Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti’nin büyük tepki toplayan uygulaması, bürokraside kendi yandaşı olmayanlara karşı yaygın olarak girişmiş oldukları sürgün ve görevden alma politikası olmuştur. Ayrıca yine bu dönemde AP lideri Süleyman Demirel’in yeğeni Yahya Demirel ve MSP lideri Necmettin Erbakan’ın kardeşi Akgün Erbakan hakkında yolsuzluk iddiaları ortaya atılmıştır.³⁹⁶ Erken seçime gidilmesi doğrultusunda ilk öneri 1976 yılının son günlerinde AP’den gelmiştir. Erken seçim kararının alınmasında etkili olan gelişme Şubat-Mart 1977’de tüm döviz rezervlerinin tükenmesi dolayısıyla ekonominin tıkanması olmuştur. 2 Mart’ta 9. Kez devalüasyon yapılmış ve IMF seçimlere kadar Türkiye’ye kredi vermeyeceğini açıklamıştır.³⁹⁷ 1976 yılında yapılan AP’nin VIII. Büyük Kongre’sinde DP’den ayrılan milletvekilleri AP’ye dönüş yapmıştır. Bu kişilerin arasında Sadettin Bilgiç ve Celal Bayar gibi isimler bulunmaktaydı. Sadettin Bilgiç bu kongrede Genel İdare Kurulu’na ardından da Temsilciler Meclisi’nde Genel Başkan Yardımcılığı’na

³⁹⁴ Faruk Ataay, a.g.t., s. 66.

³⁹⁵ Jan Devletoğlu, a.g.e., s. 19-20.

³⁹⁶ Faruk Ataay, a.g.t., s. 67-68.

³⁹⁷ Faruk Ataay, a.g.t., s. 69.

getirilmiştir. Kongre seçim sonuçlarına göre Süleyman Demirel 1376 oyun 1358'ini alarak yeniden AP Genel Başkan'ı seçilmiştir.³⁹⁸

2.4.1. 1 Mayıs Olayları

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1970li yıllarda ses getiren en büyük olayı kuşkusuz 1 Mayıs 1976 ve 1977 olaylarıdır. 1 Mayıs İşçi Bayramı olarak adlandırılan gün, 1908'den itibaren özellikle Selanik bölgesinde kutlanmaya başlanmış ve 1923 yılında Büyük Zafer'den sonra Türkiye'de de büyük bir coşkuyla kutlanmıştır. Fakat 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu ile bayram olarak kutlanması yasaklanmıştır.³⁹⁹ 1970li yıllarda sağ ve sol görüşlüler arasındaki faaliyetlerin hızla artması ve anarşi ortamının bir türlü önlenememesi sonucunda DİSK, 1976 yılında 1 Mayıs'ı görkemli bir şekilde kutlama kararı almıştır. 1976 yılının 1 Mayıs'ını Taksim alanında DİSK'e bağlı sendikalar, Türk-İş'e bağlı sendikalar, sivil toplum örgütleri, sanatçılar, aydınlar ve gençlerden oluşan büyük bir kalabalık kutlamıştır. Gruplar Ayazpaşa ve Tarlabası Caddesi'nden düzenli sıralar halinde sabah saat 10'dan itibaren meydana gelmiştir. Bayraklı, pankartlı, flamalı yığınlar hep bir ağızdan 1 Mayıs Marşları'nı söylemişlerdir. Tören olaysız bir şekilde sonlandırılmıştır.

1977 yılının 1 Mayıs'ı ise 1976 yılındaki gibi ne yazık ki olaysız gerçekleşmemiştir. Gruplar ilk başta olaysız bir şekilde pankartları, bayrakları ile Taksim Meydanı'nı doldurmaya başlamışlardı. DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler'in kürsüye çıkıp konuşması sırasında The Marmara Oteli ve Su İşleri Binasından ateş açılmaya başlanmıştır. Alanda büyük bir panik yaşanmış ve üstüne polis panzerlerinin kalabalık üzerine yürümesiyle yığınlar alandan çıkışta zorlanmıştır. Ses bombasının atılması, silah kullanılması sonucunda ise yığınlar

³⁹⁸ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 194.

³⁹⁹ Tefik Çavdar, a.g.e., s. 245.

Kazancı Yokuşu'nda sıkıştırılmış ve 34 kişi ezilerek ölmüştür. İşte bu durumdan ötürü de 1977 yılının 1 Mayıs'ı '*Kanlı 1 Mayıs*' olarak adlandırılmıştır.⁴⁰⁰ Olayın failleri ise hiçbir zaman bulunmamıştır. İktidarda sağ partiler zinciri bulunması dolayısıyla da bu olaydan ötürü Milliyetçi Cephe ve bunların yaşanmasına ses çıkarmamasından dolayı da Süleyman Demirel suçlanmışlardır.

2.5. 5 Haziran 1977 Seçimleri

Toplumda 1977 seçimleri büyük beklentilere sebep olmuştur. 'Umut yılı 1977', '6 Haziran'da yeni bir Türkiye' gibi sloganlar bu büyük beklentilerin doğmasına vesile olmuştur. Bülent Ecevit, 1977 yılı için yeni yıl kutlamasında '*... 1977 seçim yılıdır çünkü bu yıl, silahlara karşı oy yılıdır, zorbalara karşı halk yılıdır, haksızlığa karşı hak yılıdır...*' demiştir.⁴⁰¹ Kanlı 1 Mayıs olayından sonra Türkiye, Haziran'da yapılacak olan seçime doğru yol almıştır. Seçim kampanyası döneminde CHP ve dolayısıyla Bülent Ecevit'i büyük kalabalıklar coşkuyla karşılıyorlardı. Fakat bu süreç içerisinde istenilmeyen olaylar ne yazık ki yaşanmıştır. 28 Mart'ta Gaziantep mitingine giderken Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesi yakınlarında MHP'lilerce Ecevit'e saldırılmıştır. Ecevit'in 26-28 Nisan'da Amasya, Tokat, Sivas, Gümüşhane ve Erzincan'ı kapsayan seçim gezisi de saldırıya uğramıştır. CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüboğlu olayları AP'li Gençlik ve Spor Bakanı Ali Şevki Ereğ'in tertiplemediğini ileri sürmüştür. 1 Mayıs olayında Ecevit Kontgerilla imasında bulunurken, Demirel '*Taksim Meydanı'ndaki facianın sebebi ta kendisidir. Memlekete münafık sokan kendisidir.*' yanıtını vermiştir.⁴⁰² İstanbul'da yapılacak CHP'nin son seçim mitingi öncesinde Süleyman Demirel, Bülent Ecevit'e mektup yazarak 2 Haziran günü gerçekleşecek mitingde kendisine Sheraton Oteli'nden ateş açılarak suikast yapılacağını haberini aldığını belirtmiştir. Ecevit ise radyodaki seçim konuşmasında ne olursa olsun 2 Haziran'da yapılacak olan Taksim'deki

⁴⁰⁰ Kolektif, a.g.e., s. 624.; **Cumhuriyet** ve **Tercüman**, 2-3 Mayıs 1977.

⁴⁰¹ Bülent Ecevit, *Umut Yılı 1977*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 7.

⁴⁰² Faruk Ataay, a.g.t., s. 91-92.

mitingde eşiyle birlikte orada olacağını söylemiştir. 2 Haziran günü Taksim’de gerçekleşen mitingde herhangi bir olay olmamıştır. Süleyman Demirel, Ecevit’e göndermiş olduğu ihbar mektubunu Ecevit’in açıklamasını büyük bir sorumsuzluk ve devlet ciddiyetiyle bağdaşmayan bir davranış olarak nitelemiştir. Söz konusu olan mektubun ise Demirel kendisine MİT tarafından verildiğini açıklamıştır.⁴⁰³

Bülent Ecevit, MC Hükümeti’nin işçi hareketinin gücünü kırmaya ve işçileri bölmeye çalıştığını, grev kırıncılığı yaptığını, iki işçi konfederasyonu arasındaki anlaşmazlıkları körüklediğini ve başka konfederasyonlar kurdurduğunu buna karşılık sermaye çevrelerini işçilere karşı birleştirmek için Hür Teşebbüs Konseyi (HTK) kurulmasını desteklediğini belirtmiştir. Süleyman Demirel’e göre ise, CHP banka soyanları, polise kurşun atanları, adam kaçıranları, kanun nizam tanımayanları himaye etmişti. Buna örnek olarak da 1974’te af çıkartarak devlet düşmanlarını salıvermişti. Demirel’e göre, AP iş yeri açar fabrika kurarken CHP bunların içine münafıklık sokar ‘direnme’ der fabrikayı çalıştırmazdı.⁴⁰⁴ AP lideri Süleyman Demirel, 5 Haziran 1977 seçim kampanyası döneminde ağırlıklı olarak CHP’yi hedef almıştır. Sağ grubun oylarını kendi üzerinde toplayarak seçimlerden birinci parti olarak çıkmayı hedeflemiştir. Demirel, kalkınmayı ancak AP’nin sağlayabileceğini ileri sürmüştür. Kampanya süresince verilen vaatler arasında, köylüye, esnafa daha çok kredi verilecekti, küçük teşebbüsler güçlendirilecekti, çiftçi malları korunacaktı. Gecekondulara tapu verilecekti. Ağırlıklı olarak köylüye dönük vaatlerde bulunan Süleyman Demirel, her köye elektrik, su, yol, telefon, cami, okul, köy konağı, fabrika götürülecekti.⁴⁰⁵ AP’nin 1977 seçim beyannamesinde; ‘... 1960 kopuşunu bağlayan Adalet Partisi olmuştur. 1973 sonrasında memleketi hükümeteşizlikten kurtarmak görevi de Adalet Partisi’ne düşmüştür... 5 Haziran 1977 erken seçim kararına zor ve çileli yollar aşılarak ulaşılmıştır. Bu karara milletimizin erken seçim arzusunu zamanında tespit ettiğimize inanarak öncü olduk... 5 Haziran 1977 seçimleri milletimiz için tarihi bir fırsattır. Bütün milliyetçilerin inanç birliği, azim ve kararlılıkla vatan için el ele vermesi ve Adalet Partisi’nde birleşmesi zarurettir’

⁴⁰³ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dur: 12 Eylül 1980*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1990, s. 205.

⁴⁰⁴ Faruk Ataay, a.g.t., s. 96-108.

⁴⁰⁵ Faruk Ataay, a.g.t., s. 110.

ifadeleri yer almaktadır.⁴⁰⁶ 1977 seçimlerinde sağ kesim AP' de, sol kesim CHP'de toplanmıştır. 5 Haziran 1977'de yapılan seçim sonucuna göre;

Tablo 8
5 Haziran 1977 Seçim Sonuçları⁴⁰⁷

Parti	Oy Oranı (%)	Milletvekili
CHP	41,39	213
AP	36,89	189
MSP	8,57	24
MHP	6,42	16 ⁴⁰⁸
CGP	1,87	3
DP	1,85	1
TBP	0,39	-
TİP	0,14	-
Bağımsız	2,49	4

5 Haziran 1977 seçimlerinden en yüksek oyla çıkan Bülent Ecevit, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Fakat hükümeti kurma çoğunluğuna hiçbir parti sahip olamamıştır. Ecevit'in kurmuş olduğu azınlık hükümeti 3 Temmuz'da yapılan oylamada 217'ye karşı 229 oyla güvenoyu alamamıştır. Bu gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı Korutürk 4 Temmuz

⁴⁰⁶ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 196.

⁴⁰⁷ <http://belgenet.net/>, Erişim Tarihi, 04.04.2013.

⁴⁰⁸ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 197'de MHP'nin milletvekili sayısını 14 olarak belirtmiştir.

günü hükümeti kurma görevini, Süleyman Demirel'e vermiştir. Bülent Ecevit 8 Temmuz günü AP lideri Demirel ile görüşerek AP-CHP koalisyonu önerisinde bulunmuştur. Fakat Süleyman Demirel, AP-MSP-MHP Koalisyonu'nun gerçekleşme yolunda olduğunu belirterek öneriyi reddetmiştir. 21 Temmuz'da oluşturulan hükümette Süleyman Demirel, MHP ve MSP ile II. Milliyetçi Cephe Hükümeti'ni oluşturmuştur. 1 Ağustos'ta yapılan güven oylamasında II. Milliyetçi Cephe Hükümeti, 219'a karşı 229 oyla güvenoyu almıştır.

2.6. II. Milliyetçi Cephe Hükümeti

II. Milliyetçi Cephe Hükümeti ile Süleyman Demirel'in karşılaştığı ilk problem Kara Kuvvetleri Komutanı'nın atanması ile ilgili olmuştur. Demirel Milli Savunma Bakanı Sadettin Bilgiç ile anlaşmaya varıp I. Ordu Komutanı'nın değil de III. Ordu Komutanı Ali Fethi Esener'in atanmasını uygun görmüştür. Fakat bu atamayı Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk onaylamamıştır. Bunun üzerine Süleyman Demirel Korutürk'e mektup yazarak Ali Fethi Esener'in atanmasının ne gibi bir sakınca doğuracağını sormuştur.⁴⁰⁹ 30 Ağustos'ta her üç komutan da emekli olacak ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na Ege Komutanlığı'ndan emeklilik bekleyen Kenan Evren atanacaktı.

II. Milliyetçi Cephe Hükümeti içerisinde AP'den 13, MSP'den 8 ve MHP'den 5 bakan yer almıştı.⁴¹⁰ Bakanların listesi şu şekilde idi;

⁴⁰⁹ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasinin Sonbaharı 1978- 1979*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 177.

⁴¹⁰ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin...*, s. 202.

Tablo 9

İkinci Milliyetçi Cephe Kabinesi

Süleyman Demirel	Başbakan
Necmettin Erbakan	Başbakan Yardımcısı
Alparslan Türkeş	Başbakan Yardımcısı
Seyfi Öztürk	Devlet Bakanı
S. Arif Emre	Devlet Bakanı
Sadi Somuncuoğlu	Devlet Bakanı
Ali Şevki Erek	Devlet Bakanı
Necmettin Gevheri	Adalet Bakanı
Sadettin Bilgiç	Milli Savunma Bakanı
Nahit Menteşe	Milli Eğitim Bakanı
Korkut Özal	İçişleri Bakanı
İhsan Sabri Çağlayangil	Dışişleri Bakanı
Cihat Bilgehan	Maliye Bakanı
Selahattin Kılıç	Bayındırlık Bakanı
Agah Oktay Güner	Ticaret Bakanı
Cengiz Gökçe	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı
Fehim Adak	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı
Yılmaz Ergenekon	Ulaştırma Bakanı
Fehmi Cumalı	Çalışma Bakanı
Oğuzhan Asiltürk	Sanayi ve Teknoloji Bakanı
Kamran İnan	Enerji Bakanı

İskender Cenap Ege	Turizm ve Tanıtma Bakanı
Recai Kutan	İmar ve İskan Bakanı
Turgut Yücel	Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanı
Önal Şakar	Gençlik ve Spor Bakanı
Avni Akyol	Kültür Bakanı
Turhan Kapanlı	Sosyal Güvenlik Bakanı

II. Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulduktan sonra Ekim ayından itibaren AP içinden hükümete sert eleştiriler gelmeye başlamıştır. Eleştiriler, Koalisyonun partiye zarar verdiği, MHP ve MSP'nin bakanlıkları parsellemiş olduğu, MHP'nin terör olaylarında rolü bulunduğu, AP tabanının MHP'ye kaydığı, hükümetin sorunlara çözüm bulamadığı yönündeydi.⁴¹¹ Ayrıca CHP lideri Bülent Ecevit'in II. Milliyetçi Cephe Hükümeti'ne karşı yoğun muhalefeti söz konusuydu. Bu gelişmeler üzerine AP'den istifalar başlamıştır. AP'den istifa eden 11 milletvekili (Erdal Akova, Orhan Alp, Oğuz Atalay, Şerafettin Elçi, Hilmi İşgüzar, Ahmet Karaaslan, Mustafa Kılıç, Tuncay Mataracı, Güneş Öğüt, Ali Rıza Septioğlu ve Mete Tan) 21 Aralık tarihinde CHP lideri Bülent Ecevit ile İstanbul Güneş Motel'de gizlice bir araya gelmişlerdir. Yakın tarihimize 'Güneş Motel Olayı' olarak geçen bu görüşme sonrasında CHP, Meclis Başkanlığı'na gensoru önergesi vermiştir. Gensoru önergesinde cephecilik anlayışıyla ulusal birliğin zedelendiği, halk çoğunluğunu yoksulluğa sürüklediği gibi maddeler yer almıştır. Bunun üzerine Süleyman Demirel, istifa etmeyeceğini hükümetin düşürülmesini bekleyeceğini açıklamıştır. Gensoru görüşmesi 31 Aralık'ta yapıldı. II. Milliyetçi Cephe Hükümeti 218'e karşı 228 oyla düşürülmüştür. TC tarihinde ilk kez bir hükümet gensoru önergesiyle düşürülmüş bulunmaktaydı. Süleyman Demirel aynı gün Cumhurbaşkanı'na istifasını sunmuştur.⁴¹² Demirel, istifası sonrasında; *"Biz 229'dan 218'e düştük. (...) 11 arkadaşımız partimizin*

⁴¹¹ Faruk Ataay, a.g.t., s. 130.

⁴¹² Anıl Demir, a.g.t., s. 29.; Faruk Ataay, a.g.t., s. 131.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 201.

saflarından ayrılmıştır. Bunalımın sebebi budur. Yoksa milletin iradesi değişmemiştir. Mahalli seçimlerde kötü şartlara rağmen millet hükümet partilerine yüzde 50'nin üstünde oy vermiştir. (...) İcraatımızdan dolayı bu neticeyi almadık. (...) Bizce malum olan bazı gayretlerin neticesidir. CHP bizi mağlup etmiş değildir. CHP bir takım oyunlara girmiştir. Meclis iradesine başka şeyler karıştırmaya kalkmıştır. Hesaplar görülecektir.” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Erbakan da II. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin düşürülmesinin sonrasında yeni bir hükümetin kurulmasının çok zor olduğunu ileri sürmüştü; Türkeş ise 'Anayasamız işlemiş ve Meclis hükümetin görevine son vermiştir' açıklamalarında bulunmuştur.⁴¹³ İsmail Cem'e göre sorunları çözemeyen Milliyetçi Cephe Hükümeti ülkeyi kutuplaştırmış, cihat ilan ederek ülkeyi savaş alanına çevirmiştir.⁴¹⁴

Süleyman Demirel'in istifasını sunmasının ardından Cumhurbaşkanı Korutürk, hükümeti kurma görevini Bülent Ecevit'e vermiştir. Ecevit, CGP, DP ve AP'den istifa eden milletvekilleri ile hükümet kurma girişiminde bulunmuştur. 5 Ocak 1978'de kurulan Ecevit Hükümeti 17 Ocak'ta güvenoyu almıştır.⁴¹⁵ Ecevit'in başkanlığında kurulmuş olan T.C.'nin 42. Hükümeti birçok problemle uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Türk Lirası önemli ölçüde değer kaybetmiş, temel besin kaynakları olarak yağ, un bulunamaz hale gelmiş, siyasi cinayetler, anarşi durmak bilmemiştir. 1 Mart 1978'de devalüasyon yapılmıştır. Süleyman Demirel, 24 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı Korutürk'e bir mektup yazarak siyasal şiddet ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur.⁴¹⁶

1978 Ekim ayında AP'nin IX. Büyük Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede Demirel'e karşı ekili bir muhalefet hareketi yaşanmıştır. Demirel'e rakip olan kişi Kamran İnan'dır. Kongre seçim sonucuna göre Kamran İnan 88, Süleyman Demirel

⁴¹³ **Hürriyet**, 1 Ocak 1978.

⁴¹⁴ İsmail Cem, *Siyaset Yazıları (1975-1980)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 11.

⁴¹⁵ Anıl Demir, a.g.t., s. 29.

⁴¹⁶ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasinin Sonbaharı...*, s. 458.

de 1439 oy almıştır.⁴¹⁷ İngilizler Adalet Partisi'nin başına Demirel'e alternatif olarak 'ılımlı' diye tanımladıkları Kamran İnan'ı istemişlerdir. Kongre sonucunda Demirel'in yüksek oy alarak Genel Başkan seçilmesi sonrasında hayal kırıklığı yaşamışlardır. 21-23 Ekim tarihlerinde düzenlenen kurultayı İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği'nde çalışan İkinci Müsteşar Tom Young izlemiştir. Kongreye ilişkin hazırlanmış olduğu raporda Süleyman Demirel'in çok iyi bir hatip olduğunu kanıtladığını, İnan'ın destekçilerinin de Demirel'in sözlerinin etkisinde kalarak İnan'ı değil Demirel'i desteklediklerini belirtmiştir.⁴¹⁸

Ecevit Hükümeti'nin en önemli sorunu ekonomik problemlerdi. CHP Araştırma Bürosu'nun yaptığı toplantılarda ekonomik sorunlarda izlenecek politikalar tartışılmıştır. Hükümetin ekonomik programında, IMF ile anlaşma, Avrupa bankalarından kredi alma ve MC Hükümeti'nce hazırlanmış olan IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın yeniden hazırlanmasıydı. Siyasal sorunlarda ise öncelik şiddet olaylarının önlenmesi ve devlet yönetiminin bütünlüğünün sağlanması idi.⁴¹⁹ MC partileri Ecevit Hükümeti'ne karşı 1978'in bahar aylarından itibaren mitingler düzenlemeye başlamıştır. Bu mitinglere, 'Milli Uyanış Mitingi', 'Bayrağa Saygı ve Milli İnanç Mitingi', 'Komünizme ve Bölücülüğe Karşı Milli Birlik ve Beraberlik Mitingi', 'Fetih Yürüyüşü ve Mitingi' gibi isimler verilmiştir.⁴²⁰ Demirel, Ecevit Hükümeti'nin askeri darbeyle yıkılacağını ima eden açıklamalarda bulunmuştur. Ecevit'in Şili'nin askeri darbe ile devrilen devlet başkanı Allende'ye benzeten Demirel, 'Bunların gidişi Allende gidişidir. Sonları ne olur bilmem' demiştir.⁴²¹ Süleyman Demirel'in bu konuşmaları ise sendikalar, kitle örgütleri, CGP ve MSP tarafından kınanmıştır. CHP de Demirel'i orduyu kışkırtmakla suçlamıştır.⁴²² CHP Hükümeti sorunlarla baş edemez hale gelmiş ve bakanlar birer birer istifa etmiştir. Turhan Feyzioğlu, İç İşleri Bakanı İrfan Özyıldırım, Milli Savunma Bakanı Hasan

⁴¹⁷ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 204.; **Hürriyet**, 24 Ekim 1978.

⁴¹⁸ Jan Devletoğlu, a.g.e., s. 111-113.

⁴¹⁹ Faruk Ataay, a.g.t., s. 135-138.

⁴²⁰ Faruk Ataay, a.g.t., s. 241.

⁴²¹ **Milliyet**, 20 Mart 1978.

⁴²² Faruk Ataay, a.g.t., s. 241-242.

Esat Işık daha sonra bağımsız bakanlardan Enver Akova ve Ali Rıza Septioğlu, Faruk Sükan, Ahmet Karaaslan ve Hasan Fehmi Güneş istifa etmiştir.⁴²³

2.6.1. Artan Anarşi Olayları ve Türkiye

Türkiye özellikle 1977 seçimlerinden sonra tam anlamıyla kaos ortamına doğru sürüklenmiştir. 16 Mart 1978'de İstanbul Üniversitesi'ne atılan bir bomba ile 6 öğrenci hayatını kaybetmiştir. Hükümet sıkıyönetime gerek olmadığı yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Fakat Süleyman Demirel, sıkıyönetim ve DGM'ler konusundaki ısrarını sürdürmüştür. İstanbul Üniversitesi'ndeki olaydan sonra 24 Mart'ta Ankara Cumhuriyet Savcı Yardımcısı Doğan Öz cinayeti işlenmiştir. 17 Nisan'da Malatya Bağımsız Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu kendisine gönderilen bombalı paketle hayatını kaybetti. 11 Temmuz'da Hacettepe Üniversitesi'nde şiddet olaylarını soruşturan komite üyesi Doç. Dr. Bedrettin Cömert öldürülmüştür.⁴²⁴ Bu gelişmeler üzerine MHP de 2 Ekim 1978'de bir bildiri yayınlayarak sıkıyönetimin ilan edilmesini, DGM'lerin kurulmasını ve erken seçime gidilmesini istemiştir.⁴²⁵ 1 Şubat 1979 günü ise Milliyet gazetesi başyazarı Abdi İpekçi cinayete kurban gitmiştir.⁴²⁶ Türkiye'de artan anarşi ortamında faili meçhuller listesine eklenen diğer kişiler ise; 10 Eylül 1978'de TIP Adana eski il başkanı Ceyhun Can, Çukurova Üniversitesi Rektör Vekili Fikret Ünsal, 19 Eylül'de Malatya Ülkü Ocakları eski başkanı Mürsel Karataş, 28 Eylül'de Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul, 19 Kasım'da eski AP İstanbul Milletvekili İlhan Egemen Darendelioğlu, 20 Kasım'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekan Yardımcısı Ümit Doğançay⁴²⁷, 3 Aralık 1979'da Fedai Dergisi sahibi Kemal Fedai Coşkuner, 7 Aralık'ta İstanbul

⁴²³ Cüneyt Arcayürek, *Darbeler ve Gizli Servisler*, Bilgi Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 1989, s. 208-209.; Orhan Koloğlu, *Kim Bu Ecevit?*, Boyut Yayınları, İstanbul, 2001, s. 543-544.

⁴²⁴ Emre Kongar, *21. Yüzyılda...*, s. 186-187.

⁴²⁵ Faruk Ataay, a.g.t., s. 250-254.

⁴²⁶ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin...*, s. 203.

⁴²⁷ **Hürriyet**, 21 Kasım 1979.

Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi Cavit Orhan Tütengil⁴²⁸, 11 Nisan 1980'de TRT İstanbul Radyosu prodüktörlerinden Ümit Kaftancıoğlu, 27 Mayıs 1980'de MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak, 24 Haziran'da MHP Gaziosmanpaşa ilçe başkanı Ali Rıza Altınok, 15 Temmuz 1980'de CHP İstanbul Milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu, 19 Temmuz'da Eski Başbakanlardan Nihat Erim, 22 Temmuz'da da DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler öldürülmüştür.⁴²⁹

19-24 Aralık 1978'te ise Kahramanmaraş'ta yaşanan olaylar Türkiye için darbe çanlarının çaldığını gösteren işaret olmuştu. 19 Aralık'ta anti-komünist bir filmin gösterildiği sinemaya solcularca bomba atıldığı iddiaları şehre yayıldı. 20 Aralık'ta Alevi ve sol görüşlü iki öğretmen öldürüldü. Öğretmenlerin cenazesi camiye getirilince bir grup Alevilerin namazı kılınmaz diyerek olay çıkardılar. Alevilerin ve solcuların evleri basıldı. Yaklaşık bir hafta süren olaylarda 115 kişi hayatını kaybetmiştir. Kahramanmaraş olaylarının ardından 26 Aralık günü 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir.⁴³⁰ Sıkıyönetim ilan edilen iller; Kahramanmaraş, Adana, Ankara, İstanbul, Gaziantep, Şanlıurfa, Malatya, Sivas, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum ve Kars idi.⁴³¹ İngiliz kayıtlarına göre, Maraş olaylarından sonra Ecevit'e sıkıyönetim ilan etmesi konusunda baskı yapan kişi Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'tü.⁴³² Yaşanan Kahramanmaraş olayları sebebiyle birçok Alevi kenti terk etmiştir.⁴³³ Maraş olayları sebebiyle de İç İşleri Bakanı İrfan Özyaydınlı 2 Ocak 1979 günü istifa etmiştir.⁴³⁴

14 Ekim 1979'da yapılan Cumhuriyet Senatosu ve Milletvekiliği ara seçimlerinde AP 33, CHP 12, MSP 4, MHP 1 senatörlük kazanmıştır. Bunun üzerine Ecevit başarısızlığa uğrayınca istifa etmiştir. İstifası üzerine Süleyman Demirel 24 Ekim'de Cumhurbaşkanı tarafından yeniden hükümet kurmakla görevlendirilmiştir.

⁴²⁸ **Hürriyet**, 8 Aralık 1979.

⁴²⁹ Nazlı Ilıcak, *12 Eylül Kazanında Bir Gazeteci*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, s. 13-14.

⁴³⁰ **Hürriyet**, 27 Aralık 1978.

⁴³¹ Nazlı Ilıcak, *12 Eylül Kazanında...*, s. 14.

⁴³² Jan Devletoğlu, a.g.e., s. 243.

⁴³³ Jan Devletoğlu, a.g.e., s. 135.

⁴³⁴ Turgut Yılmaz Güven, a.g.e., s. 134.

Süleyman Demirel, MHP, MSP, CGP ve DP destekli azınlık hükümetini kurmuştur. Bu hükümet ile Süleyman Demirel'in kurmuş olduğu hükümet IV. Demirel Hükümeti oluyordu. Süleyman Demirel hükümetlerin anarşiye karşı önlem alamaması üzerine Silahlı Kuvvetlere; '*... ne isterseniz vereyim, benden dört şey istemeyin; bir Dersim kanunu istemeyin, Tehcir kanunu istemeyin yani ülkenin bir kısmındaki insanları bir kısmına göç ettirmeyi istemeyin, üç İstiklal Mahkemeleri istemeyin, dört Takrir-i Sükun kanunu istemeyin. Bunun dışında gelin, buyurun ne isterseniz vereyim. Para isteyin vereyim, asker isteyin vereyim, silah isteyin vereyim ama durdurun*' dediği söylenmektedir.⁴³⁵ Süleyman Demirel, anarşinin devlet kurumlarıyla işbirliği içerisinde bulunduğu takdirde çözümleneceğine inanmaktaydı. '*Ben askerinin emrinde değilim. Asker benim emrimdedir*' demekteydi.⁴³⁶ Süleyman Demirel ayrıca '100 gün içinde' anarşi ve enflasyon olmak üzere iki temel sorunu çözeceğini belirtmiştir.

24 Aralık 1979'da SSCB'nin Afganistan'ı işgal ettiği günlerde Süleyman Demirel ülkenin durumunu şu sözlerle ifade etmiştir: 'yokluk, işsizlik, sekteye uğramış yatırım hamlesi, değerini yitirmiş para, hemen hemen kilitli Merkez Bankası kasası, büyük açıkları olan devlet hazinesi, zarara batmış İktisadi Devlet Teşekkülleri, felce uğramış sağlık hizmetleri, askıda kalmış dış meseleler, karaborsa, enflasyon, petrol sıkıntısı...'⁴³⁷ 27 Aralık 1979'da Genelkurmay Başkanı, Kara Kuvvetleri Komutanı, Hava Kuvvetleri Komutanı, Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Jandarma Genel Komutanı'nın imzasını taşıyan bir mektup Cumhurbaşkanı'na verilmiştir.⁴³⁸ Mektupta ülkenin içinde bulunduğu durum ve bu durumdan dolayı siyasi partileri uyaran esaslar yer almaktaydı. Kenan Evren bu mektubun radyodan da okunmasının düşünüldüğünü fakat daha sonra bundan vazgeçildiğini belirtmiştir.⁴³⁹ Cumhurbaşkanı Korutürk 31 Aralık'ta komutanlarla Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde toplantı yapmıştır. Görüşme sonrasında 2 Ocak'ta

⁴³⁵ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 207.

⁴³⁶ M. Ali Birand, *12 Eylül Saat 04.00*, Karacan Yayınları, İstanbul, 1985, s. 162.

⁴³⁷ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 213.

⁴³⁸ Emre Kongar, *21. Yüzyılda...*, s. 188.; Şeyda Bükrücü, a.g.t., s. 65. Uyarı mektubunun tam metni için Bkz: **Hürriyet**, 3 Ocak 1980.

⁴³⁹ Kenan Evren, *Anılar...*, s. 330-332.

Demirel ile birlikte Ecevit Köşk'e davet edilmiş ve komutanların vermiş olduğu uyarı mektubunu kendilerine vermiştir. Demirel bu mektup için; *'bir uyarı mektubunun geleceğine hiç ihtimal vermemiştım. Daha 32 günlük bir hükümettim, bana neden uyarı mektubu vereceklerdi? Ben anarşiye karşı hareket halindeydim...'*⁴⁴⁰ demiştir.

2.7. 24 Ocak Kararları

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan 1980 yılına kadar ekonomik politika olarak ithal ikameci kalkınma politikası uygulamıştır.⁴⁴¹ Ecevit'ten sonra iş başına gelen Süleyman Demirel, IMF'nin önerilerini Washington'u ve TÜSİAD'ı memnun edecek şekilde uygulamıştır. Bu dönemde Turgut Özal ekonominin başdanışmanı olarak atanmıştır. Turgut Özal'ın sorumluluğunda alınan sert ekonomik önlemler 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe konulmuştur.⁴⁴² 24 Ocak günü Türkiye'nin 57 yıllık rotasını değiştiren ekonominin kabuğunu kıran bir kararlar dizisi yayınlanmış bulunmaktaydı.⁴⁴³ 24 Ocak kararları ile Turgut Özal liderliğinde kalkınma modeli ulusalcı-devletçi bir stratejiden radikal bir biçimde ulusalötesi bir stratejiye kaymıştır. Ekonomik liberalleşmeyle birlikte İslami sermaye güç kazanmıştır.⁴⁴⁴ Bu kararlar ile birlikte kamu harcamalarının sınırlandırılması, ücretlerin düşürülmesi, serbest döviz kuru gibi önlemler alınması kararlaştırılmıştır.

24 Ocak kararları, aynı zamanda, kapitalist sistemin 1970'li yıllarda yaşadığı yapısal krizi aşmaya dönük olarak yeniden yapılanma sürecine, Türkiye'nin uyum

⁴⁴⁰ Cüneyt Arcayürek, *12 Eylül'e Doğru Koşar Adım*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s. 277.

⁴⁴¹ Kerem Karabulut, *Özal Dönemi Türkiye'nin Ekonomi-Politiği*, Atatürk Üniversitesi Öğretim Üyesi, s. 979. <http://web.inonu.edu.tr/~ozal.congress/pdf/57.pdf>, Erişim Tarihi, 14.04.2013.

⁴⁴² Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin...*, s. 210-211.

⁴⁴³ M. Ali Birand, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 139.

⁴⁴⁴ Begüm Burak, *Türkiye'nin Siyasal ve Yönetimsel Yaşamında 28 Şubat Süreci'nin Yeri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul Üniversitesi, SBE KYABD, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 56.

göstermesine/eklemlenmesine tekabül etmektedir.⁴⁴⁵ Kazgan da, 24 Ocak kararlarının, küresel ölçekte baş gösteren ‘dünya borç krizi’ni çözmeye yönelik olarak ABD’nin ve İngiltere’nin öncülüğünde başlatılan ve serbestleşme hareketiyle karakterize olan ‘yeni dünya düzeni’ne bir uyum programı olduğunu ve bu istikrar programı uygulaması yoluyla Türkiye’nin, (IMF ve finansman sağlayan OECD kanalından) yeni dünya düzenine uyum sağlama sürecine sokulduğunu belirtmektedir.⁴⁴⁶

24 Ocak kararları ana hatlarıyla ise şu şekildedir:

- i. %32,7 oranında devalüasyon yapılarak günlük kur ilanı uygulamasına gidilmiş,
- ii. Devletin ekonomideki payını küçülten önlemler alınmış, KİT’lerdeki uygulamaya paralel olarak tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılmış.
- iii. Gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırılmış.
- iv. Dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kâr transferlerine kolaylık sağlanmış.
- v. Yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir.
- vi. İthalat kademeli olarak libere edilmiş, ihracat; vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti, sektörlere göre farklılaşan teşvik sistemi ile teşvik edilmiştir.⁴⁴⁷

2.8. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi

22 Mart 1980’de yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimi Türkiye’nin siyasi mecrasını adeta kilitlemişti. Cumhurbaşkanlığı için aday olmaması sebebiyle

⁴⁴⁵ Pınar Kaya Özçelik, *12 Eylül’ü Anlamak*, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, 66-1, s. 75.

⁴⁴⁶ Gülten Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 196.

⁴⁴⁷ Kerem Karabulut, a.g.e., s. 985.

oynamaya geçilememiştir. 25 Mart'ta bağımsız bir milletvekilinin aday olması ile oynamaya geçilebilmiştir. Demirel Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde ne CHP ile anlaşmış ne de Demirel'in kurmuş olduğu azınlık hükümetini dışarıdan kerhen destekleyeceklerini söyleyen MSP ve MHP ile anlaşma yoluna gitmiştir. Bu süreç içerisinde Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı seçimlerinde Sadettin Bilgiç'in aday olmasına izin vermiştir. Bilgiç'in yanı sıra Demirel'in desteklediği bir diğer isim Faruk Türün olmuştur. Demirel, Faruk Türün'ü CHP'nin Muhsin Batur ihtimaline karşı desteklemiştir. Muhsin Batur gerekli oyu toplayamamış ve adaylıktan çekilmiştir. Güven'e göre, Cumhurbaşkanlığı seçim turunda 5 Haziran tarihindeki oynamaya CHP'li 20 milletvekili katılıp Batur lehinde oy kullanmış olsaydı 303'ü bulan batur 317 barajını aşarak Cumhurbaşkanı seçilebilecekti.⁴⁴⁸ Yine bu dönemde CHP lideri Bülent Ecevit Süleyman Demirel hükümetinin düşürülmesi için çalışmalar içerisindeydi. 24 Haziran'da AP hükümetinin düşürülmesine yönelik Meclis'e gensoru önergesi vermiştir. 2 Temmuz'da yapılan güven oylamasıyla Demirel Hükümeti 214'e karşı 227 oyla güven tazelemiştir.⁴⁴⁹ Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, 17 Haziran'da kuvvet komutanlarına 'Bayrak Harekatı' adı verilen müdahaleyle 11 Temmuz 1980'de yönetime el koyacaklarını ve hazır olmalarını söylemiştir. Fakat Süleyman Demirel Hükümeti'nin 2 Temmuz'da güvenoyu alması planları değiştirmiş ve darbe ileriki bir tarihe ertelenmiştir.⁴⁵⁰

Süleyman Demirel bu sıkıntıların yaşandığı süreçte erken seçim isteğinde bulunmuş, Ağustos ayında erken seçim için hem AP hem MSP tarafından önerge verilmiştir. Ancak Anayasa Komisyonu erken seçim kararını anayasaya aykırı bulmuştur.⁴⁵¹ 30 Ağustos Zafer Bayramı'na Karadeniz'de bir din adamının vefat etmesi üzerine Necmettin Erbakan Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılan kutlama törenine katılmamıştır. Ayrıca, 23 Temmuz 1980'de İsrail Kudüs'ü ebedi başkent ilan etmiş bu durumdan ötürü de 119 ülke bunu kınamıştır. Bu sebeple Konya'da İsrail'i kınama mitingi yapılmıştır. 6 Eylül 1980'de yapılan mitinge

⁴⁴⁸ Turgut Yılmaz Güven, a.g.e., s. 151.

⁴⁴⁹ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 214-217.

⁴⁵⁰ Mehmet Ali Birand, *12 Eylül...*, s. 212-259.; Kenan Evren, a.g.e., s. 456-460.

⁴⁵¹ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 219-220.

Konya'dan ve Konya dışından yaklaşık 100 bin kişi katılmıştır. Mitinge katılanların boyunlarında tespihler olması, şalvar, cübbe ve sarık giymeleri, İstiklal Marşı okunurken bir grubun ayağa kalkmaması Türkiye'nin gündemine bomba gibi oturmuştur. Mitingde 'Dinsiz devlet yıkılacak elbet', 'Şeriat İslam'dır, anayasa Kur'an'dır', 'Ya şeriat ya ölüm', 'Komutan Erbakan akıncı asker' gibi sloganlar atılmıştır. Dönemin Konya Belediye Başkanı Mehmet Keçeciler'in aktarımına göre Süleyman Demirel kendisini aramış ve '*Bazı duyum ve endişelerim var*' diyerek n-mitingin yapılmasını istememiştir.⁴⁵² MSP, 12 Eylül askeri darbesinden bir hafta önce İsrail ile ilişkiyi kesmeyen Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen hakkında gensoru vermiştir. Bu olayla ilk defa bir bakan gensoru ile düşürülmüştür.⁴⁵³

Eylül 1980'e gelindiğinde ülkede sorunlar bitmemiş aksine daha da durum kötüleşmişti. Ecevit ve Erbakan hükümetin düşürülmesi için çaba harcamaktaydı. Hiçbir koşulda parti liderleri bir noktada birleşemiyordu. Demirel de erken seçim için ısrarını sürdürmekteydi. Asker tarafında ise darbe hazırlıkları tamamlanmıştı. Kenan Evren, 26 Ağustos günü müdahale kararının 12 Eylül olarak belirlendiğini belirtmiştir.⁴⁵⁴ Ve askerlerce beklenen gün gelmiş 11 Eylül'ü 12 Eylül'e bağlayan gece TSK mensubu Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, KKK Orgeneral Nurettin Ersin, HKK Orgeneral Tahsin Şahinkaya, DKK Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sadet Celasun'dan oluşan konsey yönetime el koymuştur.⁴⁵⁵ İktidarda bulunan Süleyman Demirel'in kapısı saat 04.00'da çalınmıştır. Kapıyı çalan Nahit Menteşe bir mektupla darbeyi haber vermiş ve Demirel'e Gelibolu'ya götürüleceğini söylemiştir. Demirel'in buna cevabı ise '*su testisi su yolunda kırılır*' şeklinde oldukça manidardır. 12 Eylül askeri darbesiyle parlamento ve hükümet feshedilmiş, parlamento üyelerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış ve tüm siyasi partilerin faaliyetleri yasaklanmıştır. Askerler CHP lideri Bülent Ecevit ve AP lideri Süleyman Demirel için Hamzakoy'u geçici ikamet adresi olarak uygun görmüşlerdi. MSP lideri Necmettin Erbakan ve MHP lideri Alparslan

⁴⁵² Nazlı Ilıcak, *12 Eylül...*, s. 25-26.

⁴⁵³ Ali Özgan, a.g.t., s. 46; Kenan Akın, a.g.e., s. 98.

⁴⁵⁴ Kenan Evren, a.g.e., s. 526.

⁴⁵⁵ Bülent Tanör-Korkut Boratav-Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995*, Cem Tarih Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 25-27.; **Hürriyet**, 12 Eylül 1980.

Türkeş Uzunada'da geçici ikamete uygun görülmüştür. Fakat Alparslan Türkeş evinde olmadığından dolayı yakalanamaz. Bunun üzerine MGK 13 Eylül'de bir bildiri yayınlayarak yakalanmaması durumunda suçlu bulunacağını belirtir. Alparslan Türkeş de 14 Eylül günü Ankara Merkez Komutanlığı'na teslim olur ve Erbakan'ın yanına Uzunada'ya gönderilir. 12 Eylül sabahı Süleyman Demirel'in Özel Kalem Müdürü Kemal Güçyener ise kalp krizi geçirerek ölmüştür.⁴⁵⁶ 11 Ekim 1980'de Süleyman Demirel Hamzakoy'dan Ankara'ya dönmüş ve kendisine siyasi faaliyetlerin yasaklanmış olduğu ve hiçbir siyasi beyanatta bulunmayacaklarına dair yazılı tebligatta bulunulmuştur. MSP lideri Necmettin Erbakan ve MHP lideri Alparslan Türkeş de tutuklanmıştır.

Kenan Evren 12 Eylül hareketinin neden yapıldığını MGK Genel Sekreterliği tarafından hazırlanan kitapta şu şekilde belirtmiştir:

'... 12 Eylül yönetime el koyma hareketini Silahlı Kuvvetlerin tümüyle politikaya girmesi anlamında vasıflandırmak mümkün değildir. Bu hareket devlet ve milletimizin parçalanıp yıkılmasını önlemek için başlıca bir yol kalmamış olması sebebiyle mecburiyet altında yapılmış ve fakat Silahlı Kuvvetler'in politikanın çamuruna saplanmasına mani olmak üzere de mutlak bir itaat anlayışına bağlı emir ve komuta zinciri içinde uygulanmıştır... Şu inancımı bir kez daha belirtmek isterim: Silahlı Kuvvetler'i hiçbir zaman siyasal iktidar olma hevesine kapılmamıştır. O temel görevinin yalnızca yurt savunması olduğu bilinci içindedir... Şu gerçeği de övünçle belirtmek isterim ki, hemen hemen dünyanın hiçbir ülkesindeki silahlı kuvvetler, TSK kadar 'Demokratik Düzen'in temel kurallarına bağlı ve saygılı olmamış, 'Demokratik Düzen'in savunuculuğunu yapmamıştır...'⁴⁵⁷

12 Eylül 2 Numaralı bildiri ile 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. 7 Numaralı bildiri ile de Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay dışındaki

⁴⁵⁶ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 220-221.

⁴⁵⁷ MGK Genel Sekreterliği, *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, TTK Basımevi, Ankara, 1981, s. IX-X.

derneklerin faaliyetleri yasaklanmıştır. Kenan Evren o günlerinde sürekli olarak beyanatlarda bulunmakta ve konuşmalar yapmaktaydı. 15 Ocak 1981’de Konya’da ‘*Onlar tencereyi pisletmişlerdi, biz temizledik. Yeniden tencereyi verelim, yeniden pisletsinler istedikleri bu!*’ sözlerini söylemiştir.⁴⁵⁸ Darbe sonrasında Süleyman Demirel açılan davalar nedeniyle sürekli olarak mahkemelere gitmekte, para cezalarına çarptırılmaktaydı.⁴⁵⁹ 6 Kasım 1981’de çıkartılan 2547 sayılı kanunla YÖK kurulmuştur. Solcu olduğu düşünülen 71 Üniversite personeli görevden alınmıştır. 52 Numaralı MGK kararına rağmen Süleyman Demirel’in Güniz Sokak’taki evine gelen gidenler devam etmekte ve Demirel nişan, düğün gibi toplantılara katılmaktaydı. Bunlar askerin de dikkatini çekmiş ve Kenan Evren rahatsızlığını dile getirmiştir. Bunun üzerine Süleyman Demirel Sıkıyönetim Komutanlığı Karargahına çağırılmış ve uyarılmıştır.⁴⁶⁰

Haziran 1981’de Kurucu Meclis hakkında kanun yayınlanmış ve bu kanun ile Danışma Meclisi ve MGK’dan oluşan bir Kurucu Meclis oluşturulmuştur.⁴⁶¹ Kenan Evren hükümeti kurmak için Güven Partisi lideri Turhan Feyzioğlu’nu davet etmiş fakat Feyzioğlu görevi kabul etmeyerek Bülend Ulusu’ya verilmesini istemiştir. Ulusu için gerekçe olarak da üç dil bilmesini, sivil idareden anladığını ve askerin hepsini yakından tanıdığını belirtmiştir. Kenan Evren buna itiraz etmiş Bülend Ulusu’nun yumuşak mizaçlı olduğunu yönetimi idare edemeyeceğini belirtmiştir.⁴⁶² Fakat görüşmeler neticesinde 20 Eylül 1981’de Bülend Ulusu yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve 21 Eylül’de eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülend Ulusu’nun kurmuş olduğu hükümet MGK tarafından onaylanmıştır. 24 Ocak kararlarının mimarı Turgut Özal da yeni kurulan hükümette Ekonomiden Sorumlu Bakan ve Başbakan Yardımcısı olmuştur.⁴⁶³ 16 Ekim 1981’de de MGK, tüm siyasi partileri kapatmıştır. 1980 öncesi politikacıları da Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi’nde yargılanmışlardır.⁴⁶⁴ Temmuz 1982’de yeni anayasanın taslağı

⁴⁵⁸ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 100.

⁴⁵⁹ Yavuz Donat, *Demirel’in Yokluk Yılları*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1993, s. 30.

⁴⁶⁰ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 224.

⁴⁶¹ Ali Özgan, a.g.t., s. 35.

⁴⁶² Nazlı Ilıcak, *12 Eylül...*, s. 45-49.

⁴⁶³ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *12 Eylül Karşı-Devrim*, Evrim Yayınları, İstanbul, Basım Tarihi Belirtilmemiş, s. 291.; Hüseyin Çavuşoğlu, a.g.m., s. 171.

⁴⁶⁴ M. Serhan Yücel, *Türkiye’nin Siyasal...*, s. 66.

hazırlanmıştır. 7 Kasım 1982’de anayasa için referandum yapılmış ve yeni Türkiye Cumhuriyeti Anayasası % 91.37 gibi yüksek bir oy oranıyla kabul edilmiştir.⁴⁶⁵ Kenan Evren televizyonlardan yaptığı açıklamalarda anayasa referandumunda ‘Evet’ çıkması yönünde telkinlerde bulunmuştur.⁴⁶⁶ Aynı gün MGK Başkanı ve Genelkurmay Başkanı Kenan Evren Türkiye Cumhuriyeti’nin 7. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Türk halkı yıllarca süren kaos ortamı, anarşi terörü sebebiyle Kenan Evren’e ve orduya bir kurtarıcı gözüyle bakmıştır.⁴⁶⁷ Kenan Evren de anılarında 1979 baharında birçok vekil ve senatörün de içinde bulunduğu pek çok kişinin askeri müdahalenin krizden çıkışın tek çaresi olduğunu kendisine söylediklerini belirtmiştir.⁴⁶⁸ Kimi iddialara göre 12 Eylül rejiminin uygulamaya geçirilebilmesi için 12 Eylül öncesi yaşanan anarşi ve terör generaller tarafından engellenmemiş üstüne üstlük körüklenmiştir.⁴⁶⁹ 12 Eylül 1980 darbesini diğer darbelerden ayıran en önemli özelliği daha sistematik olması ve daha uzun sürmesidir. 12 Eylül rejimi köklü değişiklikler yapan bir müdahale olmuştur.⁴⁷⁰ 12 Eylül rejimi ile birlikte terör sulamasıyla 650 bin kişi gözaltına alınmış 230 bin kişi yargılanmış 21 bin 764 kişi hüküm giymiş, 7 bin kişi için idam istenirken 502 kişi idam edilmiştir.⁴⁷¹ Yine bu dönemde 1 milyon 683 bin kişi fişlenmiş, 14 bin kişi vatandaşlıktan çıkarılmış, 937 film yasaklanmış, 139 ton dergi ve gazete yok edilmiştir.⁴⁷² Bayramoğlu’na göre, 12 Eylül askeri darbesi yasal sonuçları itibariyle hem devletin işleyişinin her yönüyle militerleşmesini, hem askeri otoritenin etkilerinin hem de askeri özerkliğin adeta mutlaklaşmasını ifade eden bir aşamayı oluşturur.⁴⁷³ Özdemir’e göre de, Haziran 1980’den Eylül 1980’e kadar uzanan süre içerisinde ister iktidarda ister muhalefette

⁴⁶⁵ Ali Özgan, a.g.t., s. 36.

⁴⁶⁶ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 226-227.

⁴⁶⁷ Mehmet Ali Birand, *12 Eylül...*, s. 300.

⁴⁶⁸ Kenan Evren, a.g.e., s. 197-198.

⁴⁶⁹ Çetin Yetkin, *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika*, Ümit Yayıncılık, I. Baskı, Ankara, 1995, s. 168.

⁴⁷⁰ Ali Özgan, a.g.t., s. 37.

⁴⁷¹ Begüm Burak, a.g.t., s. 52-53.

⁴⁷² Levent Ünsaldı, *Türkiye’de Asker ve Siyaset*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 99-100.

⁴⁷³ Ali Bayramoğlu, *Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu*, Haz. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 82.

olsun tüm siyasi partiler, meslek örgütleri, resmi ve özel kuruluşlar öfke, ölüm, kavga ve direniş barındıran uyumsuz sesler çıkarmaktaydı.⁴⁷⁴ Ecevit'e göre ise orduda darbe eğilimi 1979ların başında netleşmiş darbe için koşulların oluşması beklenmişti. Olayların sıkıyönetim altında azalmak yerine artmasını açıklayan şey buydu.⁴⁷⁵ 12 Eylül ile başlayan can güvenliğini sağlayan baskıcı ideoloji dönemi can güvenliğini sağlayınca, derhal diyalektik olarak özgürlükçü demokrasi özlemleri ortaya çıkmıştı.⁴⁷⁶ 12 Eylül askeri darbesinin dış dünyadaki yansımalarına baktığımız zaman darbenin hayretle değil, ilgiyle karşılandığı görülmektedir. Birleşik Krallık Devlet arşivlerinde Türkiye'de yaşanan 12 Eylül dönemine ait 2000 belge bulunmaktadır.⁴⁷⁷ İngilizlere göre, Kenan Evren Ecevit'in adamıydı.⁴⁷⁸ Çoğu kaynakta yer alan bilgilerde 12 Eylül darbesinin ABD kökenli olduğu vurgusu yapılmıştır. Mehmet Ali Birand *'12 Eylül Saat 04.00'* adlı eserinde olayı şu şekilde belirtmiştir: *'12 Eylül 1980 akşamı ABD Başkanı J. Carter, 'Damdaki Kemancı' müzikalini seyrediyordu. Oyunun yarısında telefonuna sinyal geldi ve ABD Dışişleri Bakanı ABD Başkanı ile görüşmek istiyordu. Konuşmada: 'Mr. President Türk Ordusu'nun komuta heyeti Ankara'da yönetime el koydu. Herhangi bir kaygıya gerek yok. Kimlerin müdahale etmesi gerekiyorsa onlar müdahale etti.'* Başkan Carter teşekkür etti ve müzikalini kaldığı yerden izlemeye devam etti.⁴⁷⁹ Demirel'e göre, güvenlik ve huzuru sağlamak için devletin elindeki son ve tek çare olan sıkıyönetim 20 ayı aşkın bir süre yürürlükte kalmasına rağmen Türkiye'de akan kanı durduramamış ama, *'11 Eylül günü akan kan, 13 Eylül günü durmuştur.'*⁴⁸⁰

⁴⁷⁴ Hikmet Özdemir, *Ordunun Olağandışı Rolü*, İz Yayınları, İstanbul, 1994, s. 412.

⁴⁷⁵ Çetin Yetkin, a.g.e., s. 168-171.

⁴⁷⁶ Emre Kongar, *Demokrasi ve Vampirler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 88.

⁴⁷⁷ Jan Devletoğlu, a.g.e., s. 13.

⁴⁷⁸ Jan Devletoğlu, a.g.e., s. 79.

⁴⁷⁹ Mehmet Ali Birand, *12 Eylül...*, s. 34.

⁴⁸⁰ Süleyman Demirel, *Anı Değil İtiraf*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1990, s. 15.

2.9. Süleyman Demirel'in Zincirbozan Günleri

12 Eylül 1980 darbesinden sonra AP lideri Süleyman Demirel ve CHP lideri Bülent Ecevit Hamzakoy'da geçici ikamete tabi tutulmuşlardı. 12 Ekim tarihinde Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit serbest bırakılırken Alparslan Türkeş ve daha sonra da tutuklu kalması uygun görülen Necmettin Erbakan tutuklanmışlardır. 16 Ekim 1981 yılındaki siyasi partilerin kapatılmasına kadar Bülent Ecevit 'Arayış' dergisinde yazılarına devam etmiştir. Fakat son yazısını 30 Mayıs 1981'de kaleme almış ve dergi 52 Numaralı bildiri ile 2 Haziran'da kapatılmıştır. Süleyman Demirel de suskuluğunu 30 Mayıs gecesi bozmuş ve İzmir Caddesi'ndeki Büyük Anadolu Kulübü'nde bazı açıklamalarda bulunmuştur.⁴⁸¹ Demirel'in konuşmasından 2 gün sonra 52 Sayılı bildiri ile eski siyasetçilere konuşma yasağı gelmiştir. 16 Ekim 1981'de de tüm siyasi partiler kapatılmıştır. Bülent Ecevit bu kanunu eleştirmiş yabancı basına bu durumu eleştiren yazılar yazmıştır ve bu eleştirisi yüzünden 4 Kasım 1981'de 4 aylık hapis cezasına çarptırılmıştır.⁴⁸²

1983 yılında ise Süleyman Demirel siyasi faaliyetlerine devam etmesi sebebiyle Çanakkale'nin Zincirbozan askeri tesislerine sürgüne gönderilmiştir.⁴⁸³ AP'den Süleyman Demirel ve altı arkadaşı, CHP'den yedi kişi ve BTP'den iki kurucu olmak üzere on altı kişi Zincirbozan'da 121 gün kalmışlardır. Bu on altı kişinin Zincirbozan'da ikamete tabi tutulmalarına 31 Mayıs 1983 tarihinde karar verilmiş ve MGK'nın 79 sayılı kararı ile Zincirbozan'a gönderilmişlerdir. Kenan Evren 1 Haziran günü Çorum'da yaptığı konuşmada TBMM Başkanlık Divanı kuruluncaya kadar on altı siyasetçinin orada kalacağını belirtmiştir.⁴⁸⁴ Süleyman Demirel Zincirbozan günleri çok fazla okuyarak ve yeni parti çalışmaları ile geçirmiştir. Komsuoğlu'nun belirttiğine göre, Demirel Zincirbozan'da zor günler geçirmişti. Ziyaretçilere karşı katı kurallar uygulanmış, telefon konuşmaları dinlenmiş, dışarı ile

⁴⁸¹ Nazlı Ilıcak, *12 Eylül...*, s. 55-60.

⁴⁸² Nazlı Ilıcak, *12 Eylül...*, s. 60.

⁴⁸³ AYTEKİN GEZİCİ, a.g.e., s. 19-20.

⁴⁸⁴ Muammer Yaşar, *Zincirbozan Günleri*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1986, s. 5.

iletişini engellenmeye çalışılmıştır.⁴⁸⁵ Zincirbozan'da zorunlu ikamete tabi tutulan kişileri listesi şu şekilde idi:

Adalet Partisi'nden;

Süleyman Demirel, Ali Naili Erdem, Ekrem Ceyhun, Sadettin Bilgiç, Nahit Menteşe, Yiğit Köker, İhsan Sabri Çağlayangil.

Cumhuriyet Halk Partisi'nden;

Sırrı Atalay, Metin Tüzün, Celal Doğan, Deniz Baykal, Ferhat Arslantaş, Süleyman Genç, Yüksel Çamur.

Büyük Türkiye Partisi'nden;

*Hüsamettin Cindoruk ve Mehmet Gölhan.*⁴⁸⁶

⁴⁸⁵ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e.,s. 229.

⁴⁸⁶ Muammer Yaşar, a.g.e., s. 32.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

28 ŞUBAT SÜRECİ

3.1. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi Sonrasında Türkiye

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra ülke adeta sus pus olmuştu. Gece sokağa çıkma yasağı getirilmiş, sağ-sol gruplar tutuklanmaya başlanmış, siyasetçilere konuşma, siyasi faaliyetlerde bulunmama yasakları getirilmişti. Görüldüğü üzere darbenin ülkeye faturası oldukça ağır olmuştu. Bunun yanında siyasi partiler yasaklanmış ve 6 Kasım 1983 seçimlerine kadar ülke Bülend Ulusu başkanlığındaki bir hükümet tarafından yönetilmiştir.

Kasım 1982’de yürürlüğe giren 1982 Anayasası’nın kabulünden altı ay kadar sonra 24 Nisan 1983 tarihli ilan ile politik partilerin kurulmasına izin verilmiştir.⁴⁸⁷ 12 Eylül sonrası partileşmeye baktığımız zaman merkez sağda kurulan ilk parti 16 Mayıs 1983’te Turgut Sunalp liderliğindeki Milliyetçi Demokrasi Partisi’dir. MDP’yi 20 Mayıs’ta Ali Fethi Esener başkanlığındaki Büyük Türkiye Partisi, aynı gün Turgut Özal başkanlığında ANAP ve yine aynı gün İsmet İnönü’nün eski özel kalemi olan Necdet Calp başkanlığında sol bir parti olan Halkçı Parti kurulmuştur.⁴⁸⁸ MGK tarafından parti kurmakla aslında ilk olarak Bülend Ulusu görevlendirilmişti. Ulusu, Süleyman Demirel’in desteğini almaya çalışmış fakat Demirel, ‘*Tapulu arazime gecekonduyu yaptırmam*’ şeklinde cevap vermiştir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ Hulusi Turgut, *12 Eylül Partileri*, 2. Baskı, ABC Yayınları, İstanbul, 1986, s. 55.

⁴⁸⁸ Hüseyin Çavuşoğlu, a.g.m., s. 170.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 227.

⁴⁸⁹ Hasan Cemal, *12 Eylül Günlüğü Demokrasi Korkusu*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1986, s. 386.; Şakir Süter, *Merkez Sağda Tapu Kavgası*, Maviyağaç Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 32.

MDP, ANAP, HP ve dışında kurulan BTP'nin kuruluş çalışmalarını Süleyman Demirel yönlendirmiş, kurucular listesini de Demirel hazırlamıştı. BTP'nin kuruluş çalışmalarını İstanbul'da Hüsamet Cindoruk, Ankara'da ise Mehmet Gölhan yürütmüştür. BTP'nin genel başkanlığı için Turgut Sunalp, Celal Bayar, Hüsamet Cindoruk ve Ali Fethi Easener üzerinde durulmuştur. Demirel Celal Bayar'a teklif götürmüş kabul eden Bayar birkaç gün sonra parti çalışmalarının zor olduğunu söyleyerek vazgeçtiğini belirtmiştir. Demirel bunun üzerine Hüsamet Cindoruk'a haber göndermiş fakat Cindoruk kabul etmeyince Ali Fethi Esener üzerinde anlaşılmıştır.⁴⁹⁰ BTP'nin kurucuları arasında Vecihi Akın, Emin Alpkaya, Hilmi Fırat gibi isimlerin olmasına Kenan Evren '*Askeri karargah mı kuruyorsunuz?*' diyerek itiraz etmiştir. BTP'nin kuruluşundan bir gün sonra İhsan Sabri Çağlayangil ve 143 eski politikacı büyük bir törenle partiye katılmışlardır. Bunu meydan okumak olarak yorumlayan MGK, 31 Mayıs 1983'te 79 sayılı kararla partiyi kapatmıştır.⁴⁹¹ Kenan Evren yıllar sonra Süleyman Demirel'e BTP'nin iktidar olduğu halde intikam alacaklarını düşündükleri için partiyi kapattıklarını belirtmiştir.⁴⁹² BTP'nin kapatılması üzerine 23 Haziran 1983'te DP-AP-BTP'nin devamı niteliğinde olan Doğru Yol Partisi (DYP) kurulmuştur.⁴⁹³ Demirel DYP'nin kuruluş çalışmalarının Zincirbozan'da zorunlu ikamet ettirildikleri günlerde gerçekleştiğini ve '*acaba partinin adını Milli İrade Partisi mi koysak?*' diye düşündüklerini, halk tarafından telaffuzunda zorlanılır diye DYP koyduklarını açıklamıştır.⁴⁹⁴

MDP'nin kuruluş aşamasına baktığımız zaman, MGK asker kökenli bir kişinin parti kurmasını istemiştir. Ulusu parti kurmaktan vazgeçince bu görev önce Necdet Uruğ sonra Selahattin Demircioğlu ve daha sonra da Bedrettin Demirel önerilmiştir. Fakat Kenan Evren bu isimleri kabul etmemiş ve Turgut Sunalp isminde karar kılınmıştır.⁴⁹⁵ ANAP lideri Turgut Özal da siyasete girmek için Eylül 1982'de MGK üyeleri ile görüşmüş ve olumlu yanıt almıştır.⁴⁹⁶ Turgut Özal, parti kurma

⁴⁹⁰ Hüseyin Çavuşoğlu, a.g.m., s. 171.

⁴⁹¹ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 228.; Hüseyin Çavuşoğlu, a.g.m., s. 172.

⁴⁹² Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Sürecinde Üç Adam*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1999, s. 465.; Muammer Yaşar, *Paşalar Politikası*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 162.

⁴⁹³ Hüseyin Çavuşoğlu, a.g.m., s. 172.

⁴⁹⁴ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 230-231.

⁴⁹⁵ Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları 4*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991, s. 136-137.

⁴⁹⁶ Yavuz Donat, *Buyruklu Demokrasi 1980-1983*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 239.

çalışmalarında Türkiye’de önemli görevlerde bulunan Büyükelçi Hupe ve İstanbul Başkonsolosu Daniel Newberry ile görüşmüştü. Bu dönemde, ABD eski Dışişleri Bakanı Alexandr Haig Türkiye’ye gelmişti. ABD, Turgut Özal’ın veto edilmemesi ve ANAP’ın kapatılmaması için resmi yollardan elinden geleni yapmıştı.⁴⁹⁷

3.2. 6 Kasım 1983 Seçimleri

MGK, 6 Kasım 1983 seçimlerine ANAP, MDP ve HP’nin katılmasına izin vermiş diğer partilerin listeleri MGK tarafından veto edilmiş ve seçimlere katılmalarına müsaade edilmemiştir. Kenan Evren bu seçimlere katılımın yüksek olmasını TRT’den sürekli belirtmiş ve seçimlerde Turgut Özal’ın partisi ANAP’ın değil MDP’nin desteklenmesini istemiştir. Katılım oranının % 92,30 olduğu 6 Kasım 1983 seçimlerine göre;

Tablo 10

6 Kasım 1983 Seçim Sonuçları⁴⁹⁸

Parti	Oy Oranı (%)	Milletvekili
ANAP	45,17	211
HP	30,46	117
MDP	23,27	71
Bağımsız	1,13	-

⁴⁹⁷ Hüseyin Çavuşoğlu, a.g.m., s. 171.

⁴⁹⁸ http://belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=9, Erişim Tarihi, 15.04.2013.

3.3. Turgut Özal Dönemi

6 Kasım 1983 seçimleri sonrasında hükümet en yüksek oyu alan ANAP lideri Turgut Özal tarafından kurulmuştur. Özal Hükümeti 23 Aralık 1983 tarihinde güvenoyu almıştır.⁴⁹⁹ Böylelikle Danışma Meclisi ve MGK'dan oluşan Kurucu Meclis ortadan kalkmıştır.⁵⁰⁰ 20 Mayıs'ta kurulan ANAP, mukaddesatçı sağ, milliyetçi sağ, liberal sağ ve sosyal demokrasiyi birleştirmiş bir partidir.⁵⁰¹

Özal'ın partisi ANAP'ın programında Avrupa Topluluğu'na tam üyeliğin nihai amaç olduğu belirtilmiştir. Turgut Özal'ın ilk başbakanlığı döneminde ülkenin altyapı çalışmalarında büyük aşamalara imza atılmış bu yıllarda yollar, limanlar ve havalimanları yapımına ağırlık verilmiştir. Sınır bölgelerinde ekonomik yaşamın canlanması sağlanmıştır. Yabancı sermayeyi teşvik amaçlı mevzuat değişiklikleri de bu dönemde oluşturulmuştur. Turgut Özal'a göre inanç özgürlüğü devletin teminatı altında olmalıydı. İlk defa bu dönemde Anayasa Mahkemesi'ne muhafazakar üyeler seçilmiştir. Yine bu dönemde özel üniversite yasası çıkarılmış ve Bilkent Üniversitesi açılan ilk özel üniversite olmuştur. Ayrıca Haziran 1985'te pişmanlık ve Mayıs 1986'da infaz yasaları çıkarılmıştır.⁵⁰² Yine bu dönemde İsmail Özdağlar olayı yaşanmış ve bu olayla Özal kendi bakanı olan İsmail Özdağlar'ı rüşvetçilikle suçlayarak savcılığa vermiştir.⁵⁰³

Turgut Özal döneminde, sivilleşme yönünde iki önemli adım atılmıştır. Birincisi, devlet protokolündeki yer ile ilgilidir. Önceleri protokolde Cumhurbaşkanı'dan sonra Meclis Başkanı ve Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin dört üyesi yer alırken Özal döneminde bu yedinci sıra olan yer üçüncü sıraya alınmıştır. İkinci sivilleşme ise,

⁴⁹⁹ Begüm Burak, a.g.t., s. 58.

⁵⁰⁰ Ali Özgan, a.g.t., s. 36.

⁵⁰¹ Ali Özgan, a.g.t., s. 53.

⁵⁰² Begüm Burak, a.g.t., s. 57-62.

⁵⁰³ Yavuz Gökmen, *Özal Sendromu*, Verso Yayınları, Ankara, 1992, s. 116-119.

‘Öztorun Operasyonu’dur. Hükümet dolayısıyla Turgut Özal, Necdet Öztorun’un Genelkurmay Başkanlığı’na getirilmesini istememiş bu durum Cumhurbaşkanı Kenan Evren’e iletilmiştir. Bu gelişmeler üzerine Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Necip Torumtay önce KKK’na sonra da Genelkurmay Başkanlığı’na getirilmiştir.⁵⁰⁴ Turgut Özal’ın ilk başbakanlık yıllarında, bedelli askerlik yasası çıkarılmış, 1987’de AİHM’ye ferdi başvuru hakkı tanınmıştır. Ayrıca ülkenin hemen hemen tüm köylerine elektrik götürülmüştür. Sosyal Demokrasi Partisi ile Halkçı Parti’nin birleşmesiyle kurulan SHP’nin 1986 yılında yapılan kurultayında Erdal İnönü Genel Başkan olmuştur. Yine aynı dönemde Demokratik Sol Parti (DSP) Bülent Ecevit siyasi yasaklı olduğundan dolayı eşi Rahşan Ecevit tarafından kurulmuştur. Alparslan Türkeş de Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) adıyla bir parti kurmuştur. 12 Eylül öncesinin MSP lideri Necmettin Erbakan da MSP yerine Refah Partisi’ni (RP) kurmuştur.⁵⁰⁵ 28 Eylül 1986 ara seçimlerinde Süleyman Demirel’in desteklediği DYP önemli bir başarı kaydetmiştir. ANAP bu seçimlerde % 32,1 oy oranına sahip olmuştur. 1986 seçim kampanyaları boyunca Özal ile basın arasında gerilimin olduğu belirtilmektedir.⁵⁰⁶ Süleyman Demirel de, 1986 ara seçimleri boyunca Bafra’dan başlayan yurt gezilerine başlamıştır.⁵⁰⁷ Burak’a göre, Turgut Özal’ın önünün açık olmasının, faaliyetlerini gerçekleştirebilmesinin önemli bir etkeni 12 Eylül öncesinin siyasi liderlerinin yasaklı olmasıydı. Özal herhangi bir muhalefete takılmadan icraatlarını uygulamıştır.⁵⁰⁸

Turgut Özal döneminde, 1983 sonrasında İmam Hatip Okulları’nın yanı sıra Kur’an kurslarında da sayıca artış olmuştur. Mim Kemal Öke’ye göre, Turgut Özal Müslümanları ticarete teşvik etmiş böylelikle de Özal’ın öncülük ettiği Müslüman orta sınıfı ortaya çıkmıştır.⁵⁰⁹ 1985 yılında vergi sisteminde önemli bir değişiklik

⁵⁰⁴ Mehmet Ali Birand-Soner Yalçın, *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2001, s. 307-316.

⁵⁰⁵ Begüm Burak, a.g.t., s. 62-63.

⁵⁰⁶ Yavuz Donat, *Özallı Yıllar (1983-1987)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 270.

⁵⁰⁷ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 237.

⁵⁰⁸ Begüm Burak, a.g.t., s. 63.

⁵⁰⁹ Mim Kemal Öke, *Derviş ve Komutan Özgürlük-Güvenlik Sarkacındaki Türkiye’nin Kimlik Sorunsalı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 113.

yapılarak Katma Değer Vergisi (KDV) oluşturulmuştur. 1986 ve 1987’de MGK, radyo ve televizyonlarda dini programların yapılması, dinin siyasallaştırılması konusunda hükümete uyarı vermiştir.⁵¹⁰ Yine aynı dönemde Turgut Özal’ın ‘*Benim memurum işini bilir*’ sözü dikkat çekici olma özelliği ile gündemde yer edinmiştir. Rüşvet ve yolsuzluk vakaları bu dönemde cereyan etmiştir.⁵¹¹

Sivil yönetime geçme sürecinde 12 Eylül öncesi siyasetçilerinin siyaset yaşağının kaldırılması gündeme gelmişti. ANAP hükümeti bu kararı halkın onayına sunmak için referanduma gitme kararı aldı. Süleyman Demirel referandum için: ‘... 6 Eylül’de Türkiye neye karar verecek? Demokrasiyi istiyor muyuz? İstemiyor muyuz? Bu yasaklı Türkiye, yasaklı olarak yoluna devam etsin mi? Etmesin mi? Eğer ülkede yasaklar varsa bu yasakların olduğu ülkede hukuk devletinden bahsedilemez. Binaenaleyh 6 Eylül’de Türkiye, Türkiye de hukuk devleti olsun mu? Olmasın mı? Ona karar verecek. Bu ülkede suçsuz ceza olsun mu? Olmasın mı? Buna ona karar verecek. Bu ülkede gerçek demokrasi olsun mu? Olmasın mı? Ona karar verecek. Bu ülkede eşitlik olsun mu? Olmasın mı? Ona karar verecek.’ sözleri ile yasakların ne ifade ettiğini kendi açısından tanımlamıştır.⁵¹² Turgut Özal yasakların devam etmesini istemesine rağmen 6 Eylül 1987’de yapılan halk oylamasında % 49,84 oyuna karşılık % 50,16 gibi oy oranıyla kıl payı bir şekilde yasaklar kaldırılmıştır.⁵¹³

Yasakların kalkmasının ardından 24 Eylül 1987’de Süleyman Demirel Olağanüstü Büyük Kongre ile DYP’nin Genel Başkanı seçilmiştir.⁵¹⁴ 1987 yılına kadar Süleyman Demirel yasaklı olduğu süre boyunca ‘bir bilen’, ‘antrenör’ olarak anılmıştır. Demirel’in görüşlerini bu yöntemle aktaran yazarların dışında Demirel’in halk ile iletişime geçebildiği diğer yöntem mektuplar olmuştur.⁵¹⁵ Demirel bu dönemde rejimi ‘*Demokrasi değil bu rejimin adı Evrenizmdir. Dörtte üçü militarizm,*

⁵¹⁰ William Hale, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 244.

⁵¹¹ Begüm Burak, a.g.t., s. 68.

⁵¹² Tanju Cılızoğlu, a.g.e., s. 64.

⁵¹³ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 240.

⁵¹⁴ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 241.

⁵¹⁵ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 233.

gerisi de biraz boya. Parlamento vitrindir; içinde de beceriksiz birtakım figüranlar' sözleri ile özetlemiştir.⁵¹⁶ 1 Eylül 1985'te Kenan Evren TBMM'nin açılış konuşmasında; *'bugün susması gerekenler bile her gün konuşmaktadır'* ifadeleri üzerine Süleyman Demirel, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının *'susması lazım gelenler'* ve *'konuşması lazım gelenler'* olarak ikiye ayrıldığını cevabını verirken, anayasanın vatandaşları *'birinci sınıf, ikinci sınıf veya esirler, efendiler, imtiyazlılar veya imtiyazsızlar'* olarak sınıflandırılmayacağını belirtmiştir.⁵¹⁷ Siyasi yasakların kalkmasına ilişkin referandumun ardından erken seçim kararı alınmıştır.

3.4. 29 Kasım 1987 Seçimleri

6 Eylül 1987 referandumunu sonrasında siyasi yasakların kaldırılmasıyla Süleyman Demirel DYP'nin Genel Başkanı seçilmiştir. Bülent Ecevit DSP'nin Genel Başkanı olmuş, Alparslan Türkeş MÇP'nin başına, Necmettin Erbakan da RP'nin başına geçmiştir.⁵¹⁸ Katılım oranının % 93,28 olduğu 29 Kasım 1987'de yapılan genel seçim sonuçları ise şu şekilde idi:

Tablo 11

29 Kasım 1987 Seçim Sonuçları⁵¹⁹

Parti	Oy Oranı (%)	Milletvekili
ANAP	36,31	292

⁵¹⁶ Hasan Cemal, *12 Eylül...*, s. 541.

⁵¹⁷ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 236.

⁵¹⁸ Ali Özgan, a.g.t., s. 53-54.; Ali Arslan, *'Elit Teorisi Işığında Günümüz Türk Toplumunun Genel Bir Değerlendirmesi'*, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, Ankara, s. 12.

⁵¹⁹ http://belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=10, Erişim Tarihi, 15.04.2013.

SHP	24,74	99
DYP	19,14	59
DSP	8,53	-
RP	7,16	-
MÇP	2,93	-
IDP	0,82	-
Bağımsız	0,37	-

3.5. İkinci Özal Dönemi ve Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi

29 Kasım 1987 seçimlerinde Erbakanlı RP, Türkeşli MÇP ve Ecevitli DSP %10luk ülke barajına takılarak meclise girememiştir.⁵²⁰ 1987 seçimleri sonrasında en yüksek oyu alan Turgut Özal, 21 Aralık 1987'de hükümetini kurmuş ve böylelikle İkinci Özal Hükümeti oluşturulmuştur.⁵²¹ Seçimlerin ardından açılan TBMM'de DYP ve SHP milletvekilleri açılışta konuşma yapan Kenan Evren için ayağa kalkmamış ve milletvekillerinin bir kısmı da salonu terk etmiştir.⁵²²

İkinci Özal döneminde enflasyon oranları artarken GSMH da düşmüştür. Hükümetin ekonomik sorunlar sebebiyle prestiji zarar görmüştür. 18 Haziran 1988'de Ankara Atatürk Spor Salonu'nda ANAP'ın İkinci Olağan Kongresi'nin düzenlendiği sırada Turgut Özal'a Kartal Demirağ adlı saldırgan suikast girişiminde bulunmuştur. Sağ elinden yaralanan Turgut Özal cumhurbaşkanlığı döneminde bu

⁵²⁰ Ali Özgan, a.g.t., s. 47.; M. Serhan Yücel, *Siyasal...*, s. 96.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 241.

⁵²¹ Begüm Burak, a.g.t., s. 65.

⁵²² Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 241.

saldırğını affetmiştir. İkinci Özal döneminde enflasyonun düşürülmesi 26 mart 1989 yerel seçimlerinde Özal'ın oy kaybetmesine yol açmıştır. 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde SHP % 28, DYP %25, ANAP ise %21 oy oranına sahip olmuştur. Erbakanlı RP ise, Van, Sivas, Konya, Şanlıurfa ve Kahramanmaraş belediye başkanlıklarını kazanmıştır. ANAP bu seçimle belediyelerdeki denetimini kaybetmiştir.⁵²³ Turgut Özal iktidarı dönemine bakıldığında bölücü terör etkinliklerinin artık Türkiye'nin yerleşik sorunları haline gelmiştir.⁵²⁴

1989 yılında Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı süresinin dolması üzerine Meclis'te Cumhurbaşkanlığı seçimi yaşanmıştır. Başbakan Turgut Özal Cumhurbaşkanlığı için adaylığını koymuştur. SHP ve DYP Meclis'e gelmeyerek seçimi boykot etmiştir. 31 Ekim 1989'da seçimin üçüncü tur oylamasında Turgut Özal muhalefetin katılmadığı oylamada 263 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı olmuştur.⁵²⁵ Süleyman Demirel Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığını; *'Halkın %15'inin dahi arkasında bulunmadığı bir siyasi heyete, kendisini Cumhurbaşkanı seçtirip oraya oturmak şekli hukuka uygun olsa bile, vicdana ve demokratik kaidelere uygun değildir. Binaenaleyh, halkın % 85'inin reddettiği bir kimsenin Türkiye'de cumhurbaşkanı olması yanlıştır ve ülkeye yararlı değildir.'* sözleri ile yorumlamıştır.⁵²⁶ Turgut Özal, Celal Bayar'dan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci sivil cumhurbaşkanı olmuştur. Turgut Özal cumhurbaşkanı olduktan sonra Meclis Başkanı Yıldırım Akbulut'u Başbakanlık için aday göstermiştir. Yıldırım Akbulut kabinesi 9 Kasım 1989'da güvenoyu alarak göreve başlamıştır.⁵²⁷

⁵²³ Begüm Burak, a.g.t., s. 68-69.

⁵²⁴ Nevzat Bölügeray, *Özal Döneminde Bölücü Terör 1983-1991*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1992, s. 76-92.

⁵²⁵ Begüm Burak, a.g.t., s. 69.; Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 246.

⁵²⁶ Süleyman Demirel, *Devletin Yanında*, DYP Basın ve Propaganda Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 40.

⁵²⁷ Begüm Burak, a.g.t., s. 69.

İki parti karşılaştırılmasına baktığımız zaman, Süleyman Demirel DYP ile ANAP'ın çok farklı bir anlayışın ürünü olduğunu ve ANAP'ın felsefesi olmadığı için parti olamadığını belirtmiştir. Demirel'e göre, DYP demokratı ANAP değil, DYP sosyal devletçiydi ANAP ise sosyal devletten uzaktı. ANAP Türkiye kalkınmasında sanayileşmeyi değil ticareti ön planda tutmaktaydı, DYP ise kalkınmada sanayileşmeyi savunmaktaydı. DYP milliyetçi, muhafazakar ve demokrat bir partiydi, ANAP ise değildi.⁵²⁸

3.6. Körfez Krizi ve Türkiye

Yıldırım Akbulut'un Başbakanlığı döneminde hükümetin zayıf politikası, Güneydoğu'da giderek büyüyen Kürt isyanı, meydana gelen politik cinayetler (Çetin Emeç'in öldürülmesi), çözülemeyen ekonomik sorunlar göze çarpmaktaydı. TÜSİAD Genel Başkanı Cem Boyner bu dönemde yeni bir seçim yasası ve erken seçim talebinde bulunmuştur. Ayrıca MGK, Güneydoğu'da ilan edilmiş olan OHAL'in uzatılmasını sağlamıştır.⁵²⁹ Türkiye'nin iç politikasında bu denli sorunlar devam ederken 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'e saldırması sonucunda Körfez Krizi⁵³⁰ patlak vermiştir. Körfez Krizinde Turgut Özal, hükümeti ve meclisi atlayarak Beyaz Saray ile telefon diplomasisi yürütmüştür. Özal'ın bu tutumu karşısında Dışişleri Bakanı Ali Bozer ve Milli Savunma Bakanı Sefa Giray istifa etmiştir. Ayrıca 3 Aralık 1990'da Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay bu olaylar karşısında istifa etmiş ve bu olay ülkede adeta soğuk duş etkisi yaratmıştır. Beyaz Saray gibi Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay da Türk birliklerinin Özal'ın aksine Körfez'e yollanmasını istememiştir.⁵³¹

⁵²⁸ Ayşegül Komsuoğlu, a.g.e., s. 244.

⁵²⁹ Begüm Burak, a.g.t., s. 70.

⁵³⁰ Bkz. Hande Erol, *Türkiye Ortadoğu İlişkileri (1983-1993)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE TABD TC Tarihi Programı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008, s. 88-112.

⁵³¹ Begüm Burak, a.g.t., s. 70-71.

DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel partisinin TBMM grup toplantısında, Körfez savaşı ile ilgili son gelişmeleri değerlendirerek, Türkiye'deki üslerden kalkan uçakların Irak'ı bombalamasından duyduğu endişeleri dile getirmiştir. Demirel'e göre, *' Türkiye, Irak'ın komşusudur. Arap dünyası ile geçmişi vardır. Onunla manevi bağları vardır. Tabii ki Türkiye'nin Kuveyt'in böylece işgalini kabul etmesi söz konusu olamaz. Tabii ki, Türkiye'nin BM'nin ekonomik ambargo kararına uymaması da söz konusu olamaz. Sayın Özal'ın bu krizde takındığı tavır, Ortadoğu'da Türkiye'nin oynayabileceği rolün elinden alınmasına sebep olmuştur. Türkiye savaş davulları çalanların arasına girip ne yapıyorsunuz deme imkanını kaybetmiştir. Türkiye'de halk ülkenin savaşa sürüklenmesine razı değildir. Biz de değiliz. Bir ay evvel kimsenin aklından geçmeyen bir savaş tehlikesi gelip yakınımıza oturmuşsa, hemen paçaları sıvayıp onun içine dalmanın bir gereği yoktur. Türkiye kendi menfaatlerini düşünecektir. Her ülke gibi, taahhütlerine uymak gayet tabii ki Türkiye'nin menfaati gereğidir. Ancak üstüne farz olmayanı taahhüt saymaksa, işgüzarlık olur. Ne olacağımız meçhulken, varımızı yoğumuzu onun uğruna sarf etmek, maceradır. Türkiye, zaten meşru olmayan hiçbir menfaatin de peşinde değildir.*⁵³² Demirel ayrıca, Özal'ın hükümete yurt dışına asker gönderilmesi konusunda eleştirilerde bulunmuştur, Demirel'e göre, *" yetkiyi hükümete istemesi aslında bir örtüdür. O yetkiyi Özal'ın kendisi kullanacaktır. Çünkü verdiği sözler vardır"* demiştir.⁵³³

15 Haziran 1991'de ANAP Kongresi'nde Yıldırım Akbulut Mesut Yılmaz'a karşı yenilmiştir. Bunun üzerine 17 Haziran 1991'de Mesut Yılmaz ANAP Genel Başkanlığı'na ve Başbakanlığa atanmış ve partinin muhafazakar kanadının dışarıda

⁵³² Hande Erol, a.g.t., s. 104.

⁵³³ **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1990.

bırakıldığı kabinesini 23 Haziran 1991’de açıklamıştır. Mesut Yılmaz’ın Başbakan olmasından kısa bir süre sonra erken seçim kararı alınmıştır.

3.7. 20 Ekim 1991 Genel Seçim ve Sonuçları

Katılım oranı % 83, 92 olan, 20 Ekim 1991 tarihinde yapılan seçim sonuçlarına göre;

Tablo 12
20 Ekim 1991 Seçim Sonuçları⁵³⁴

Parti	Oy Oranı (%)	Milletvekili
DYP	27,03	178
ANAP	24,01	115
SHP	20,75	88
RP	16,88	62
DSP	10,75	7
SP	0,44	-
Bağımsız	0,13	-

⁵³⁴ http://belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=11, Erişim Tarihi, 22.04.2013.

1991 genel seçimlerinden DYP birinci parti olarak çıkmıştır. MÇP ve İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile ittifak yapan RP ve DSP 1991 seçimlerinde % 10luk ülke barajını aşarak meclise girebilmişlerdir. Çoğunluğu yakalamayan Süleyman Demirel Erdal İnönü'nün SHP'si ile koalisyon hükümet kurmuştur. Mecliste yapılan oylamada 164 red oyuna karşılık 280 kabul oyu ile DYP-SHP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Bu koalisyon hükümette Süleyman Demirel Başbakan, Erdal İnönü de Başbakan Yardımcısı olmuştur.⁵³⁵ Kurulmuş olan DYP-SHP Koalisyon Hükümeti'nin kabinesi ise şu şekildedir:

Tablo 13

1991 Seçim Sonuçları Sonrası DYP-SHP Kabinesi⁵³⁶

Süleyman Demirel	Başbakan
Erdal İnönü	Başbakan Yardımcısı
Ömer Barutçu	Devlet Bakanı
Cavit Çağlar	Devlet Bakanı
Erman Şahin	Devlet Bakanı
Tansu Çiller	Devlet Bakanı
Mehmet Kahraman	Devlet Bakanı
Orhan Sefa Kilercioğlu	Devlet Bakanı
Güler İleri	Devlet Bakanı
Gökberk Ergenekon	Devlet Bakanı
Ekrem Ceyhun	Devlet Bakanı

⁵³⁵ Begüm Burak, a.g.t., s. 71.

⁵³⁶ **Cumhuriyet**, 21 Kasım 1991.

Mehmet Ali Yılmaz	Devlet Bakanı
Mehmet Batallı	Devlet Bakanı
Sümer Oral	Devlet Bakanı
Akın Gönen	Devlet Bakanı- Hükümet Sözcüsü
Türkan Akyol	Devlet Bakanı
Şerif Ercan	Devlet Bakanı
İbrahim Tez	Devlet Bakanı
Mehmet Seyfi Oktay	Adalet Bakanı
Nevzat Ayaz	Milli Savunma Bakanı
Köksal Toptan	Milli Eğitim Bakanı
İsmet Sezgin	İçişleri Bakanı
Hikmet Çetin	Dışişleri Bakanı
Sümer Oral	Maliye ve Gümrük Bakanı
Onur Kumbaracıbaşı	Bayındırlık ve İskan Bakanı
Yıldırım Aktuna	Sağlık Bakanı
Yaşar Topçu	Ulaştırma Bakanı
Necmettin Cevheri	Tarım ve Köy İşleri Bakanı
Mehmet Moğultay	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı
Tahir Köse	Sanayi ve Ticaret Bakanı
Mehmet Ersin Faralyalı	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı
Fikri Sağlar	Kültür Bakanı
Abdülkadir Ateş	Turizm Bakanı
Doğancan Akyürek	Çevre Bakanı
Vefa Tanır	Orman Bakanı

Demirel-İnönü Koalisyon Hükümeti döneminde, Kasım 1991’de 70 bin Jandarma, 120 bin Deniz ve Hava kuvvetlerinde geri kalanı 280 bin Kara kuvvetlerinde olmak üzere ordunun toplam sayısının 1996 yılına kadar 470 bine indirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca 1992’de zorunlu askerlik süresi 12 aya indirilmiştir.⁵³⁷ 7-8 Aralık tarihlerinde Başbakan Süleyman Demirel ve Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü, Güneydoğu gezisine çıktılar. Bu hükümet döneminde ilk kez Kürtçe kitap ve gazeteler yayınlanmıştır. Batı’nın korunmasında özerk hareket eden Irak’taki Kürt liderlerle görüşülmeye başlanmıştır.⁵³⁸ DYP-SHP Koalisyon Hükümet döneminde demokrasi adına da önemli adımlar atılmıştır. 12 Eylül 1980 Darbesi ile kapatılan siyasi partilerin açılmasına izin verilmiştir. Açılan partilerden CHP dışındakiler kendi partilerinin doğal uzantıları olan partilere katılmışlardır.⁵³⁹ 12 Eylül döneminde kapatılan CHP’nin genel başkanlığına 1992 yılında Deniz Baykal gelmiştir.⁵⁴⁰ Yine bu dönemde, MGK Genel Sekreterliği’nce hazırlanan ve Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan 8 Kasım 1992 tarihli Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB)’nde ‘bölücülük’ temel tehdit olarak belirlenmiştir.⁵⁴¹ 1992 yılında MİT Başkanlığı’na ilk kez bir diplomat getirilmiştir. Bu sivilleşmeye yönelik bir uygulama olarak değerlendirilmiştir.⁵⁴²

1990 yılında, Türkiye’nin laik iki aydını Muammer Aksoy ve Bahriye Üçok dinci kesim tarafından öldürülmüştür. Bu ölümleri gazeteci Çetin Emeç, gazeteci-yazar Uğur Mumcu, yazar Turan Dursun gibi önemli şahsiyetler takip etmişlerdir. Bu ölümlerin ardından irtica konusundaki tedirginlikler artmıştır.⁵⁴³ Özal döneminde tarıma olan ilginin azlığı nedeniyle hızlı bir kentleşme ve gecekondu yerleşimleri artmıştır. 1990lı yıllardan itibaren ise insanların talepleri işçi-işveren olmalarına göre

⁵³⁷ William Hale, a.g.e., s. 247.

⁵³⁸ Begüm Burak, a.g.t., s. 71.

⁵³⁹ Tefik Çavdar, a.g.e., s. 318.

⁵⁴⁰ Begüm Burak, a.g.t., s. 82.

⁵⁴¹ Ali Bayramoğlu, *Bir Zümre Bir Parti...*, s. 89.

⁵⁴² Begüm Burak, a.g.t., s. 76.

⁵⁴³ Begüm Burak, a.g.t., s. 82.

değil Kürt, İslamcı, laik, kentli-köylü olmalarına göre şekillenmeye başlamıştır. İslami sermaye de yine bu dönemde kurumsallaşmaya gitmiş ve 1990 yılında Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) kurulmuştur.⁵⁴⁴ Ayrıca Demirel-İnönü koalisyon döneminde Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) kurulmuştur.⁵⁴⁵

3.8. Turgut Özal'ın Vefatı ve Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı

1927 Malatya doğumlu⁵⁴⁶, Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal 17 Nisan 1993 günü Türkistan gezisinden⁵⁴⁷ sonra ani bir şekilde vefat etmiştir. Yapılan açıklamalara göre kalp krizi geçirerek ölmüştür, fakat günümüzde yapılan araştırmalar ışığında kalp krizi olarak değil bir suikast sonucunda ölmüştür. Ülkede bayraklar yarıya indirilmiş ve ölümüne karşı büyük bir üzüntü duyulmuştur.⁵⁴⁸ Turgut Özal'ın yaşamını yitirmesi sonucunda Süleyman Demirel, DYP-SHP ve Alparslan Türkeş'in partisi MÇP'nin desteği ile 16 Mayıs 1993'te Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁵⁴⁹ Süleyman Demirel ile birlikte Cumhurbaşkanlığı yarışında olan diğer isimler ANAP Milletvekili Kamran İnan, RP Milletvekili Lütfi Doğan ve CHP'den İsmail Cem'di. 8 Mayıs 1993'te gerçekleştirilen ilk tur oylamasında Demirel 234, Kamran İnan 95, Lütfi Doğan 46 ve İsmail Cem 25 oy almışlardır. 12 Mayıs'ta yapılan ikinci tur oylamada ise Demirel'in oy oranı 235 olmuştu. Son olarak yapılmış olan üçüncü tur oylamada Süleyman Demirel 244 oy alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir. Demirel'in cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından koalisyon ortağı Erdal İnönü Başbakan olmuş, liberal ve Batı yanlısı olan Tansu Çiller de DYP Genel Başkanı olmuştur. Erdal İnönü'nün geçici Başbakanlığı'ndan sonra 25 Haziran'da Tansu Çiller Başbakan

⁵⁴⁴ Begüm Burak, a.g.t., s. 84.

⁵⁴⁵ Emre Kongar, *21. Yüzyılda...*, s. 229.

⁵⁴⁶ Emin Çölaşan, *Turgut Nereden Koşuyor?*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 32.

⁵⁴⁷ Bkz. Abdulvahap Kara, a.g.e., s. 140-250.

⁵⁴⁸ Abdulvahap Kara, a.g.e., s. 240.

⁵⁴⁹ Begüm Burak, a.g.t., s. 74-75.

olmuştur. 25 Haziran 1993 ile 5 Ekim 1995 arasında görev yapan Tansu Çiller Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın başbakanı olarak tarihe geçmiştir.

1993 yılında Türkiye gündemine bomba gibi düşen bir olay yaşanmıştı. 2 Temmuz 1993'te Sivas'ta Pir Sultan Abdal Kültür Derneği tarafından Madımak Otelinde Pir Sultan Abdal Şenlikleri düzenlenmiştir. Düzenlenen bu şenlik radikal İslamcı grup tarafından ateşe verilmiştir. Olay sonucunda çoğunluğu Alevi olan 33 konuk 2 otel görevlisi ve 2 gösterici hayatını kaybetmiştir. Akşam saatlerinde valilikten yapılan açıklamaya göre iki gün sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır. 1993 Sivas Madımak Olayı Alevilerin örgütlenmelerini hızlandırmıştır.⁵⁵⁰

27 Mart'taki yerel seçimlere yaklaşırken ülkede yaşanan gelişme sadece Sivas Katliamı ile sınırlı değildi. 26 Şubat'ta DEP yerel seçimlere katılmama kararı aldığını açıklamıştır. RP'li Hasan Mezarıcı'nın, 1926 yılında İzmir'de Atatürk'e suikast yapanlara iade-i itibarını istemesi ve DEP ve BBP'den bazı milletvekilleriyle önergeyi meclise vermesi üzerine tartışmalar yaşanmıştır. Bu hareket laik düzene girişilen bir saldırı olarak toplumda tepkilerin artmasına yol açmıştır. Bu gelişmelerin üzerine Hasan Mezarıcı RP'den istifa ederek bağımsız milletvekili olmuştur. DYP, 28 Şubat'ta Taksim'de 'Ata'ya Saygı' mitingi düzenlemiş ve RP ile DEP dışındaki diğer siyasi partiler mitinge davet edilmişlerdir. PKK, Güneydoğu Bölgesi'nde seçimin boykot edilmesini istemiştir. 18 Mart'ta Diyarbakır'da CHP'li başkan adayı öldürülmüş, 19 Mart'ta da Diyarbakır SHP seçim bürosu bombalanmıştır. 2 Mart 1994'te meclis binası önünde unutulmayacak olaylar cereyan etmiştir. DEP milletvekilleri meclis binası önünden polis zoruyla götürülmüşler ve 3 Mart günü 6 DEP'li ve 2 Bağımsız milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmıştır.⁵⁵¹

27 Mart 1994'te gerçekleştirilen yerel seçimlerde, ANAP % 22.97, DYP %,RP % 19.10, DYP % 18.90, SHP % 16.70, DSP % 7.87, MHP % % 7.51, CHP %4.36,

⁵⁵⁰ Begüm Burak, a.g.t., s. 86.

⁵⁵¹ Ali Özgan, a.g.t., s. 56.

BBP % 0.94 ve Bağımsızlar % 0.78 oy oranına sahip olmuşlardır.⁵⁵² 1994 yerel seçimlerinin en önemli sonucu RP'nin Ankara ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlıkları'nı kazanmış olmasıdır.⁵⁵³ 27 Mart 1994'te yapılan yerel seçimlere 14 parti katılmıştır. Ancak ülke barajını 4 parti aşabilmiştir. Bu partiler, DYP, ANAP, SHP ve RP'dir. 1994 seçim propagandalarında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, laiklik sorunu ve şeriat olmak üzere üç temel problem üzerine şekillenmişti. Fakat seçimde sandıkların ve oyların çalınması seçimlere gölge düşürmüştür.⁵⁵⁴

3.9. 24 Aralık 1995 Seçimleri ve Sonuçları

Türkiye Cumhuriyeti özellikle Turgut Özal'ın vefatından sonra zor günler geçirmeye başlamıştır. 1993 senesindeki Sivas Madımak olayı, 1994 senesinde yaşananlar var olanı gerginliği artırmaya devam etmiştir. İşte böylesine gergin bir hava içerisinde 1995 senesi karşılanmış ve yılın son ayında 1995 genel seçimlerine gidilmiştir. 24 Aralık 1995 seçimlerine göre;

Tablo 14

24 Aralık 1995 Seçim Sonuçları⁵⁵⁵

Parti	Oy Oranı (%)	Milletvekili
RP	21.38	158

⁵⁵² http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuculari/index.php?yil=1994, Erişim Tarihi, 22.04.2013.

⁵⁵³ Ali Özgan, a.g.t., s. 47.

⁵⁵⁴ Ali Özgan, a.g.t., s. 55.

⁵⁵⁵ http://belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=12, Erişim Tarihi, 24.04.2013.; Ali Özgan, a.g.t., s. 61-62.

ANAP	19.65	132
DYP	19.18	135
DSP	14.64	76
CHP	10.71	49
MHP	8.18	-
HADEP	4.17	-
YDH	0.48	-
MP	0.45	-
YDP	0.34	-
İP	0.22	-
YP	0.13	-
Bağımsız	0.48	-

24 Aralık 1995 seçimlerine 13 parti katılmıştır, ancak ülke barajını aşabilen sadece RP, ANAP, DYP, DSP ve CHP olmuştur. Seçime katılım oranı % 85.20 oranında olmuştur. RP, 1995 seçimlerinden sonra İslamcılığı geriye iterek muhafazakar milliyetçiliği benimsemiştir.⁵⁵⁶ Ayrıca RP'nin seçimlerden birinci parti olarak çıkması, 'post-modern' olarak tanımlanan 28 Şubat sürecine zemin hazırlayan faktörlerin başında görülmektedir.⁵⁵⁷ Tabloda görüldüğü üzere 1995 genel seçimlerinden birinci çıkan parti RP olmuştur. 9 Ocak 1996 günü Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, parti liderlerini Çankaya'ya davet ederek tek tek görüşmüştür. Aynı günün akşamı hükümet kurma görevini RP lideri Necmettin Erbakan'a verir. Fakat RP seçimlerden birinci parti olarak çıkmasına rağmen hükümeti kurma çoğunluğuna sahip olamamıştır. Bunun üzerine Necmettin Erbakan, koalisyon hükümeti kurmak için parti liderleri ile görüşmeye başlar. Yapmış olduğu

⁵⁵⁶ Begüm Burak, a.g.t., s. 94.

⁵⁵⁷ Hulki Cevizoğlu, *Generalinden 28 Şubat İtirafı: Postmodern Darbe*, Cevizkağı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 100.

görüşmelerden olumsuz yanıt alan Erbakan ise görevi Cumhurbaşkanı Demirel'e iade etmek zorunda kalır. Demirel bu kez hükümeti kurma görevini DYP lideri Tansu Çiller'e verir. Sermaye ve medyanın DYP-ANAP Koalisyonu kurulmasını istemesine rağmen ANAP lideri Mesut Yılmaz bunu kabul etmez ve böylelikle Tansu Çiller'in de denemeleri başarısızlıkla sonuçlanır. Bu kez de hükümeti kurma görevi Mesut Yılmaz'a verilir. Yılmaz, RP ile yoğun temas haline girer ve bu gelişme üzerine Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Teoman Koman bu koalisyonun gerçekleşmesini istemediklerini belirtirler.⁵⁵⁸ Yaşanan bu gelişmelerin ardından 3 Mart 1996 günü ANAYOL Hükümeti kurulur. ANAYOL Hükümeti'nde ANAP lideri Mesut Yılmaz Başbakan olurken, DYP lideri Tansu Çiller hükümet dışında kalarak yerine Nahit Mentеше Başbakan Yardımcısı olmuştur.⁵⁵⁹ ANAYOL Hükümeti, 6 Mart günü Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylanmıştır. İki partiye 15 bakanlığın düştüğü hükümete, 12 Mart günü güven oylaması yapılır. ANAYOL Hükümeti, 257 kabul, 207 red ve 80 çekimser oyla güvenoyu alarak göreve başlamıştır.⁵⁶⁰ Ali Bayramoğlu, 12 Mart günü kurulan ANAYOL Hükümeti'ni askerinin şahitliği altında kıyılan zoraki bir nikah olarak değerlendirmiştir.⁵⁶¹

ANAYOL Hükümeti ilk günlerinde iki önemli problemle karşı karşıya kalmıştır. İlk problem bürokrat atamalarında yaşanmış ve partiler anlaşmamıştır. İkincisi ise siyasi partiler özellikle RP, DYP lideri Tansu Çiller hakkında yolsuzluk iddialarını ortaya atarak Çiller'i köşeye sıkıştırmaya çalışmıştır. DYP, RP, ANAP, DSP ve CHP birbirleri ile ilgili olarak Meclis'e birçok soruşturma önerileri vermişlerdir. Bu soruşturmalar genellikle parti liderlerinin mal varlıklarının soruşturulması ve Yüce Divan'a sevk edilmeleri ile ilgili olmuştur.⁵⁶² 14 Mayıs 1996'da ise Anayasa Mahkemesi RP'nin yapmış olduğu başvuruyu incelemiş ve ANAYOL Hükümeti ile ilgili olarak güven oylamasını iptal etmiştir. Bunun üzerine ANAP lideri Mesut Yılmaz 6 Haziran'da köşke çıkarak Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e istifasını

⁵⁵⁸ Ezgi Gürses, *28 Şubat Demokrasi Ters Şeritte*, Şule Yayınları, İstanbul, 2012, s. 25.

⁵⁵⁹ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 26.

⁵⁶⁰ Hakan Akpınar, *28 Şubat Postmodern Darbenin Öyküsü*, Birharf Yayınları, İstanbul, 2006, s. 37.

⁵⁶¹ Ali Bayramoğlu, *28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 56.

⁵⁶² Ezgi Gürses, a.g.e., s. 27.

sunmuştur. Cumhurbaşkanı Demirel 7 Haziran günü hükümeti kurma görevini bu kez RP lideri Necmettin Erbakan'a vermiştir. Erbakan, 22 Haziran günü Tansu Çiller ile görüşmüş ve Çiller hakkında bulunmuş olduğu suçlamalardan vazgeçerek bunların devlet mahremiyeti olduğunu söylemiştir.⁵⁶³ Daha sonra iki lider iki yıl Erbakan'ın iki yıl da Çiller'in Başbakanlık yapması konusunda anlaşmaya varınca, 28 Haziran 1996'da REFAHYOL Hükümeti kurulmuştur.⁵⁶⁴ Anlaşmaya göre Necmettin Erbakan Başbakan, Tansu Çiller de Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olmuştur.⁵⁶⁵ 8 Temmuz'da yapılan güven oylamasında 265 red ve 1 çekimser oyuna karşılık 278 oy ile REFAHYOL Hükümeti güvenoyu almıştır. Güven oylamasında red oyu veren 10 DYP'li milletvekili daha sonra Hüsamettin Cindoruk başkanlığında Demokrat Türkiye Partisi'ni (DTP) kurmuştur.⁵⁶⁶

3.10. REFAHYOL Hükümeti ve 28 Şubat'a Giden Süreç

8 Temmuz 1996'da yapılan güven oylamasında 278 oy ile güvenoyu alan REFAHYOL Hükümeti ile RP lideri Necmettin Erbakan Başbakan ve koalisyon ortağı Tansu Çiller de Başbakan Yardımcısı olmuştu. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez İslamcı bir parti liderinin Başbakan olması medyada laiklik ilkesinin tehlike altında olduğuna dair haberlerin yapılmasına imkan vermiştir. 9 Temmuz 1996 tarihli Cumhuriyet gazetesinin manşetinde '*Türkiye Refah'a Teslim*' ibaresi yer almıştır.⁵⁶⁷

REFAHYOL Hükümeti Başbakanı Necmettin Erbakan'ın ilk icraatı memurlara % 50'lik maaş zammı olmuştur. Bu hükümetin tepki çeken ilk isteği ise, Taksim'e

⁵⁶³ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 28.; Begüm Burak, a.g.t., s. 107.

⁵⁶⁴ İnönü Alpat, *Hamamböcekleri Ateştopu ve Askerler 28 Şubat Sürecinde Türkiye*, Mayıs Yayınları, İzmir, 1999, s. 17.

⁵⁶⁵ Ali Özgan, a.g.t., s. 62.

⁵⁶⁶ Necati Çelik, *28 Şubat ve İrtica Tehdidi*, Sinemis Yayınları, Ankara, 2003, s. 46.; Emre Kongar, *21. Yüzyılda...*, s. 275.; Ezgi Gürses, a.g.e., s. 28.

⁵⁶⁷ Süleyman Kocabaş, *Refahyol Hükümeti Sonunun Perde Arkası*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 55.; **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1996.

camii yapımı projesidir. RP'nin ülke gündemine oturan diğer bir faaliyeti ise RP'li Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın Türkiye genelindeki hakim ve savcılarının yaklaşık dörtte birini kapsayan atama ve yer değiştirme kararnamesi olmuştur.⁵⁶⁸ Hükümetin askerlerle teması ise 23 Temmuz günü gerçekleşmiştir. Genelkurmay Başkanlığı'nın yeni hükümete iç ve dış güvenlik konularında verdiği brifingde askerler rahatsızlıklarını ilk kez dile getirmişlerdir. Ağustos ayı başında toplanan YAŞ toplantısında irticai faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle 13 subay ve astsubayın ordudan ihraç edilmesine karar verilir ve bu Başbakan Necmettin Erbakan bu kararın altına imzasını atar.⁵⁶⁹ Erbakan ile orduyu karşı karşıya getiren bir diğer olay da, İsrail ile Savunma Sanayi Anlaşması'nın imza aşamasında yaşanır. Bu anlaşmaya karşı çıkan Erbakan anlaşmayı imzalamak istemez ve askerler bunun üzerine bu konudaki kararlılıklarını göstermek amacıyla Başbakan'a bir brifing sunarlar ve Başbakan Erbakan anlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır. Necmettin Erbakan, RP'nin Beşinci Parti Kongresi sırasında, '*Biz laikliğin teminatıyız, Türkiye'yi Ateizme ve din düşmanlığına götürmek isteyenlerin engeliyiz*' açıklamasında bulunmuştur.⁵⁷⁰

3.10.1. 28 Şubat Sürecine Giden Yolda Erbakan'ın Dış Ülkelere Yaptığı Geziler ve Yankıları

Komutanlarla hükümet arasındaki ipleri kopma noktasına getiren olay Başbakan Erbakan'ın İran'ı da kapsayan Uzakdoğu gezisine çıkma kararıdır. Genelkurmay Başkanlığı'nın Başbakan'a verdiği ilk brifingde 'irtica ve bölücü teröre destek veren ülkeler' arasında İran'ın yer almış olması askerle Erbakan'ı bir kez daha karşı karşıya getirir. Erbakan bunların üzerine 10 Ağustos günü İran'a gitmeye karar verir. Başbakan'ın bu gezisinde İran'ı, Pakistan, Singapur, Malezya ve Endonezya takip

⁵⁶⁸ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 29.

⁵⁶⁹ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 30.

⁵⁷⁰ Hakan Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar Nuruçular Nakşiler Milli Görüş ve AK Parti*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 326.

etmiştir. Erbakan bu gezisi ile Müslüman ülkelerle ticaret hacmini genişletmeyi ve Anadolu'da gelişmekte olan İslamcı sermaye olarak tanımlanan oluşumlarla uzak Müslüman ülkelerle bir bağ kurmayı amaçlamıştır.⁵⁷¹ Erbakan'ın bu gezisi ABD tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Birçok kesimin tepkisini çeken bu gezi sırasında Erbakan, İran ile doğalgaz anlaşması imzalamıştır. Ülkeye döndükten sonra 27 Ağustos'ta toplanan MGK'da gerçekleştirmiş olduğu bu gezi ve İran ile yapmış olduğu anlaşmadan dolayı eleştirilmiştir.⁵⁷²

27 Ağustos 1996'da toplanan MGK'da Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya tarafından ilk kez irtica sorunu gündeme getirilmiştir. Toplantıda Erkaya Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e; '*Burada hep terörü konuşuyoruz; ancak bir süredir aşırı dinci akımlar tırmanıyor ve ben bir yıldır bu konunun burada ele alındığına tanık olmadım. Televizyonlarda rejim değişikliği tartışılıyor. Bu durumda ne yapacağız? İrtica bir tehdit mi, değil mi? Bunu gündeme alalım. Tartışalım. Uygun görürseniz hükümete tavsiye kararı alalım.*' demiştir. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, irtica konusunun MGK gündemine alınması önerisini değerlendireceğini ifade etmiştir.⁵⁷³ Başbakan Erbakan'a bir ikaz da Kara Kuvvetleri Komutanlığı devir teslim töreninde gelmiştir. Emekliye sevk edilen KKK Orgeneral Hikmet Bayar'dan görevi devralan Orgeneral Hikmet Köksal, laikliğe vurgu yaparak '*Türk Kara Kuvvetleri, daima Atatürk İlke ve İnkılapları ile laik-demokratik Türkiye Cumhuriyeti'ni her türlü tehdide karşı koruma azmi içindedir*' konuşmasını yapmıştır.⁵⁷⁴ 29 Ağustos'ta GATA mezunlarının diploma töreninde Erbakan'ın Sakarya Grubu olarak adlandırılan sakallı özel korumaları kılık kıyafet yönetmeliğine uyulmadığı gerekçesiyle GATA'dan içeri alınmamıştır. Başbakan Erbakan'ı 28 Şubat sürecine ilerlerken askerle karşı karşıya getiren bir diğer olay, RP'li Fethullah Erbaş isimli Van milletvekilinin rehin alınan askerleri kurtarmak için İnsan Hakları Derneği Başkanı Akın Birdal ile Kuzey Irak'taki PKK kampına gitmesi olmuştur. PKK bayrağı altında çekilen fotoğraf 30 Ağustos günü medyada

⁵⁷¹ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 31.

⁵⁷² Hakan Akpınar, a.g.e., s. 76-78.

⁵⁷³ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 31.

⁵⁷⁴ Hakan Akpınar, a.g.e., s. 79.

yayınlanınca askerler ve medya tarafından oldukça sert bir şekilde eleştirilir. Aynı gün 30 Ağustos resepsiyonuna katılan Başbakan Erbakan, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından sert bir dille uyarılmıştır.⁵⁷⁵

Meclis'in yeni yasama döneminin açıldığı 1 Ekim 1996 günü, partilerin milletvekili sayılarında değişiklik olduğu gözlenmiştir. RP'nin milletvekili sayısı 1 artarak 159 olmuş, ancak DYP'nin milletvekili sayısı 135'ten 121'e, ANAP'ın 132'den 120'ye ve DSP'nin milletvekili sayısı da 76'dan 73'e gerilemiştir. CHP'nin milletvekili sayısı ise 49 olarak yine aynı şekilde kalmıştır.⁵⁷⁶

28 Şubat MGK'sına giden süreçte Erbakan'ın dış ülkelere gezileri oldukça konuşulmuş ve askerlerle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Başbakan Erbakan ilk gezisini Mısır'a gerçekleştirir. Erbakan'ın Müslüman Kardeşler Örgütü'nü övmesi sebebiyle Mısır karşılama töreninde göndere Türk bayrağını çekmez. Bu olay diplomatik bir skandala dönüşüvermiştir. Erbakan'ın Libya'ya yaptığı gezi ise tam anlamıyla skandal olmuştur. Libya lideri Kaddafi'nin konuşmasında nezaket kurallarına uymayarak Türkiye Cumhuriyeti'ne hakaret içeren sözler kullanması Ankara'yı ayağa kaldırmıştır.⁵⁷⁷ Erbakan'ın Kaddafi'nin söylediklerine karşılık vermemesi ve misafirperverliğinden dolayı teşekkür etmesi olayın üstüne adeta tuz eker. Bu olay muhalefeti harekete geçirir ve CHP hükümeti düşürmek için Meclis'e Erbakan hakkında bir gensoru önerisi verir.⁵⁷⁸ 10 Ekim günü CHP lideri Deniz Baykal, Libya ile RP'nin para ilişkisini kanıtlayan önemli bir belgeyi kamuoyuna açıklar. Bu belgede, Libya'da faaliyet gösteren İslam'a Çağrı Cemiyeti'nin yerel seçimlerde kullanmak üzere RP'ye 500 bin dolar yardımda bulunması yer almaktadır.⁵⁷⁹ Bu olaylar karşısında darbe söylemleri yoğunluk kazanmıştır. Cengiz Çandar, çözümün Meclis'te bulunması gerektiği ve darbe söyleminin de bu çözümü

⁵⁷⁵ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 32.

⁵⁷⁶ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 34.

⁵⁷⁷ **Sabah**, 7 Ekim 1996.

⁵⁷⁸ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 35-36.

⁵⁷⁹ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 37.

hızlandırılmasını sağlayan bir işaret olduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁰ 16 Ekim günü TBMM’de yapılan oylamada, hükümet aleyhine Libya gezisi hakkındaki gensoru önergesi 257’ye karşı 270 oyla reddedilmiştir. 20 Ekim günü Ankara Kocatepe Camii’nin avlusunda, elinde asa bulunan kara cübbeli Aczmendiler bir gösteri yapmıştır. ‘Şeriat’ diye bağırarak Aczmendiler polis tarafından gözaltına alınmıştır. 22 Ekim 1996’da D-8 olarak nitelendirilen Türkiye, İran, Pakistan, Malezya, Endonezya, Mısır, Nijerya ve Bangladeş’ten oluşan gelişmekte olan ülkeler için zirve düzenlenmiştir.⁵⁸¹ Bu zirve toplantısı da bazı kesimlerce eleştiriye uğramıştır.⁵⁸²

REFAHYOL döneminde sürekli olarak irtica tehdidinden ve 28 Şubat MGK’sına giden süreçten bahsedilmektedir. Fakat bu hükümetin ekonomik yöndeki icraatlarına bakacak olursak, en önemli icraat olarak havuz sistemi ve kaynak paketlerinin oluşturulmuş olmasını söyleyebiliriz.⁵⁸³ REFAHYOL döneminde enflasyon % 70’tir fakat asgari ücret % 100’ün üzerinde arttırılmıştır. Memur emeklilerine % 110, işçi emeklilerine % 125 ve Bağ-Kur emeklilerine % 210 oranında artırım yapılmıştır.⁵⁸⁴

3.10.2. Susurluk Skandalı

Susurluk Kazası, 3 Kasım 1996’da Balıkesir’e bağlı Susurluk ilçesinde, bagajı silahlarla dolu, 12 Eylül 1980 darbesi öncesi 7 TİP’li öğrencinin öldürülmesinden (Bahçelievler Katliamı) sorumlu tutulan Mehmet Özbay sahte kimlikli Abdullah Çatlı ve Gonca Us adlı kişi, İstanbul Emniyet Müdürü eski yardımcısı Hüseyin Kocadağ ve Bucak aşiret reisi DYP Şanlıurfa Milletvekili Sedat Bucak’ın içinde bulunduğu 06 AC 600 plakalı Mercedes marka otomobilin kamyonla çarpışması

⁵⁸⁰ Cengiz Çandar, *28 Şubat Postmodern Darbe Geçidinde Çıktık Açık Alınla*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001, s. 38.

⁵⁸¹ Şamil Tayyar, *Kıt’a Dur! 28 Şubat’tan 27 Nisan’a İktidar Kavgası*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 36.

⁵⁸² Ezgi Gürses, a.g.e., s. 38.

⁵⁸³ Begüm Burak, a.g.t., s. 62.

⁵⁸⁴ Necati Çelik, a.g.e., s. 47.

sonucunda meydana gelen kazadır. Kazada Sedat Bucak ağır yaralı olarak kurtulmuş diğer kişiler ise hayatını kaybetmiştir.⁵⁸⁵ Susurluk'ta meydana gelen kaza basit bir kaza olma özelliğinden çok uzaktı. Arabada bulunan şahısların kimliği ve arabadan çıkan silahlar kazanın uzun yıllar geçmesine rağmen belleklerden silinmemesine yol açmıştır.⁵⁸⁶ Bu kaza sonucunda 'devlet-mafya-siyaset' ilişkilerinin ortaya çıkmasına ve *derin devletin* varlığından söz edilmeye başlanmıştır. Dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan kaza ile ilgili olarak 'fasa-fiso' yorumunu yapmıştır.⁵⁸⁷ Tansu Çiller, hükümetin bu konuya karşı duyarlılığını göstermek amacıyla İçişleri Bakanı Mehmet Ağar'dan istifasını ister. Susurluk Skandalı'na adı karıştığı gerekçesiyle Mehmet Ağar 8 Kasım günü istifasını vermiştir. Yerine gelen İçişleri Bakanı ise İstanbul Milletvekili Meral Akşener olmuştur.

Susurluk olayı ülke gündemine adeta bomba gibi düşer. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, olayların bu denli büyümesi üzerine ' *Olay vahimdir. Hadise nereye gidiyorsa oraya kadar götürün... Devlet masum* ' açıklamasında bulunur.⁵⁸⁸ Başbakan Erbakan da Adalet Bakanı Şevket Kazan'a talimat vererek İstanbul ve Ankara Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ni harekete geçirir. TBMM de bu olay üzerine harekete geçer ve 13 Kasım 1996 günü 'polis-siyaset-mafya' ilişkisini araştırmak için ' Meclis Susurluk Komisyonu' kurulur.⁵⁸⁹ Susurluk Kazası'nda DYP'li milletvekilinin yer alması hükümet ortağı olan RP'nin olayın üstüne gitmemesine neden oldu ve böylece kirli ilişkiler ortaya çıkmıştır.⁵⁹⁰ Bu kaza medyada geniş yer bulmuş ve bu olaya karşı ' *Sürekli Aydınlik İçin Bir Dakika Karanlık* ' adı verilen kampanyalar başlatılmıştır. Yürütülen bu kampanyalara dönemin Adalet Bakanı Şevket Kazan, ' *Mum söndü oynuyorlar* ' açıklamasını yapmıştır.⁵⁹¹

⁵⁸⁵ Soner Yalçın-Doğan Yurdakul, *Reis Gladio'nun Türk Tetikçisi*, Doğan Kitap, 41. Baskı, İstanbul, 2004, s. 306-311.; Cemal Anadol, *Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT'e Susurluk Dosyası*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2012, s. 16-19.

⁵⁸⁶ Soner Yalçın-Doğan Yurdakul, a.g.e., s. 308-318.

⁵⁸⁷ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 39.

⁵⁸⁸ **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1996.

⁵⁸⁹ **Sabah**, 13 Kasım 1996.

⁵⁹⁰ Ali Akel, *Erbakan ve Generaller*, Şura Yayınları, İstanbul, 1999, s. 93.

⁵⁹¹ Begüm Burak, a.g.t., s. 113.

Susurluk olayının ardından 10 Kasım Atatürk'ü Anma günü, Atatürkçü Düşünce Derneği, DİSK, KESK ve TÜRK-İŞ'in başını çektiği sivil toplum örgütleri hükümeti ve yaşananları protesto etmek için 50 bin kişi ile Anıtkabir'e yürümüştür. 9-10 Aralık'ta toplanan YAŞ'ın gündeminde ağırlık olarak irtica konusu yer almaktaydı. 58 subay-astsubay ve 11 personel irticai faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle ordudan uzaklaştırılır ve Başbakan Erbakan da bu karara imza atmıştır. Ordu'nun Erbakan'a verdiği brifingde şeriatın rejim için bir tehlike olduğundan bahsedilmiştir.⁵⁹² Başbakan Necmettin Erbakan'ın İran ile Savunma Sanayii ve İşbirliği Anlaşması imzalayacağını söylemesi bir kez daha ordu ile Erbakan'ı karşı karşıya getirir. 19 Aralık'ta İran Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani Türkiye'ye gelir ve Haşimi'nin bu ziyareti ABD ile ordunun tepkisiyle karşılanmıştır.⁵⁹³

3.10.3. Batı Çalışma Grubu'nun Kuruluşu (BÇG)

REFAHYOL Hükümeti'nin irtica-laiklik meselelerini gündeme getirmemesi askerleri rahatsız eder ve askerler somut bir yapılanma üzerinde çalışırlar. Batı Çalışma Grubu adı verilen yapılanma dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya'nın inisiyatifinde başlatılmış ve hemen hemen Silahlı Kuvvetler'in tüm kademelerinde birer bürosu oluşturulmuştur.⁵⁹⁴

BÇG'nin çalışma biçimi Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya tarafından oluşturulan talimatnamede şu şekilde belirtilmiştir: *'İl ve ilçelerdeki tüm dernekler, vakıflar, meslek kuruluşları, işçi ve işveren sendikaları, yüksek öğrenim kurumları, öğrenci yurtları, vali, kaymakam, belediye başkanları ve diğer mülki makamlarda bulunan görevlilere ait biyografiler ve anılan şahısların siyasi görüşlerinin tespit edilmesi, il genel meclis ve belediye meclis üyeleri, siyasi parti il*

⁵⁹² Nevzat Bölügiray, *28 Şubat Süreci I*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 32.

⁵⁹³ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 42-43.

⁵⁹⁴ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 45.

ve ilçe teşkilatları yönetim kurulları, yerel TV, radyo, gazete, dergi basın yayın kuruluşlarına ilişkin temin edilen tüm bilgilerin yazılı ve anketlere kayıtlı olarak Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nda toplanacaktır.⁵⁹⁵ Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir'in imzasını taşıyan ve tüm askeri birliklere gönderilen Batı Harekat Konsepti'nde, TSK'nın irticai faaliyetlerle nasıl mücadele edilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Belgede yer alan konulara baktığımızda, İslamcı kesimin şeriatçı çalışmaları, bir İslam devleti kurma çalışmaları ve bu çalışmalara İslamcı ekonomik güçlerin destekleri, imam hatip mezunlarının harp okuluna girmesi için yapılan düzenlemeler, TSK'ya sızma çalışmaları, Atatürk İlke ve İnkılapları'nın yadsındığı, Kürt-Müslüman kardeşliği görüntüsü altında bölücü terör örgütü ile ilişkiye girildiği gibi konu başlıkları yer almaktaydı.⁵⁹⁶

1996 yılı yaşanan gelişmeleriyle 28 Şubat sürecinde önemli rol oynamıştır. Başbakan Erbakan'ın dış ülkelere gezileri tartışma konusu olmuş, Susurluk Skandalı ile devlet-mafya-siyaset ilişkisi ortaya çıkmış ve 1996 yılının son günlerinde Aczmendi lideri Müslüm Gündüz adlı kişi, imam nikahlı eşi Fadime Şahin ve Ali Kalkancı ilişkileri ülke gündemine damgasını vurmuştur.⁵⁹⁷ 5 Ocak 1997 günü Ankara Kızılay Meydanı'nda sivil toplum örgütleri, MHP dışında muhalefet partileri ve TÜRK-İŞ'in önderliğinde 'Türkiye'ye Sahip Çık, Demokratikleşme İçin Mücadele Et' sloganlarıyla miting düzenlenmiştir. Genelkurmay Başkanlığı ilk kez 11 Ocak günü Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'i davet etmiş ve kendisine irtica tehdidini konu alan bir brifing sunmuştur. BÇG'nin hazırlamış olduğu raporda, RP'nin iktidar olması ile gündeme gelen dinci akımlar, türban yasağının okullarda ve resmi dairelerde kaldırılması, Taksim Meydanı'na cami yapılma kararı gibi konular da Genelkurmay tarafından verilen brifingde yer almaktadır.⁵⁹⁸ Verilen bu brifing üzerine Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 16 Şubat günü Başbakan Necmettin

⁵⁹⁵ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 45-46.

⁵⁹⁶ Cengiz Özakıncı, *İblisin Kiblesi*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 549.

⁵⁹⁷ Emre Kongar, *Demokrasi ve Laiklik*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 113-117.; Ezgi Gürses, a.g.e., s. 53.

⁵⁹⁸ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 64.; Ergun Aksoy, *28 Şubat'tan Balgat'a Mücahit*, Ümit Yayınları, Ankara, 2000, s. 200 adlı eserde Genelkurmay tarafından verilen brifingin günününün 17 Ocak olduğunu belirtmiştir.

Erbakan'a mektup yazmış ve köktendinci akımlara karşı hassasiyet olduğunu belirtmiştir.⁵⁹⁹ Turgut Özal döneminin Milli Eğitim Bakanı Vehbi Dinçerler Cumhurbaşkanı'na verilen brifing ile ilgili olarak şunları söylemiştir: '*Süleyman Bey brifing almaya Genelkurmay Başkanlığı'na gidiyor. Cumhurbaşkanının Genelkurmay Başkanlığı'nda ne işi var? Emredersin gelirler. Efendim korkuttular diyorlar. Korkmasalardı canım. Cumhurbaşkanlığı makamı, Başbakanlık makamları 'korku makamları' değil. Korkusu olan zat oraya çıkmasın. İhtilal mi? Direnecek, gelin yapın diyecek. Ardımda millet var, diyecek.*'⁶⁰⁰

22-25 Ocak tarihleri arasında komutanlar durum değerlendirmesi yapmak için Gölcük Donanma Komutanlığı'nda toplantı yapmıştır. Toplantıya Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Hikmet Köksal, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Ahmet Çörekçi, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Teoman Koman, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir ve TSK kademesinde bulunan toplam 14 general katılmıştır. Gölcük'te gerçekleştirilen bu toplantıda ülkenin rejim bunalımından çıkması, REFAHYOL Hükümeti'nden kurtulması gibi konular üzerinde durulur. Bu toplantıda müdahale de dahil tüm olasılıklar görüşülmüştür.⁶⁰¹

3.10.4. Kudüs Gecesi'nin Tertibi ve Tankların Sincan'dan Geçişi

31 Ocak 1997 günü Sincan'ın RP'li Belediye Başkanı Bekir Yıldız, İran İslam Devrimi lideri Ayetullah Humeyni'nin işgal altındaki Kudüs'ü anmak için başlattığı geleneği Türkiye'de uygulamaya karar vererek 'Kudüs Gecesi' düzenlemiştir. Yaklaşık bin kişinin davetli olduğu geceye İran Büyükelçisi Muhammed Rıza

⁵⁹⁹ Ergun Aksoy, a.g.e., s. 200.

⁶⁰⁰ İdris Gürsoy, a.g.e., s. 101.

⁶⁰¹ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 65-66.

Bagheri de davet edilmiştir. Gecede Filistinliler adına temsili oyunlar oynanır, dinsel sloganlar atılır ve Belediye Başkanı Bekir Yıldız rejim aleyhtarı şeriatı öven ve Humeyni rejimini örnek aldıklarını belirten konuşmalar yapmıştır.

Kudüs Gecesi olarak düzenlenen gecede yaşananlar kamuoyuna yansyınca dikkatleri üzerine çekmiştir. Olaylı gece üzerine Ankara Cumhuriyet Savcılığı ve DGM Başsavcılığı geceyi düzenleyenler hakkında soruşturma başlatmıştır. ANAP ve CHP, TBMM Başkanlığı'na soru önermeleri vermiştir. Dışişleri bürokrasisi İran Büyükelçisi Bagheri'yi Bakanlığa çağırarak sert bir nota vermiştir.⁶⁰² Genelkurmay Başkanlığı'nda 3 Şubat günü tüm kuvvet komutanları, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir ve MGK Genel Sekreteri Orgeneral İlhan Kılıç'ın katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantının ertesi günü Sincan'ın birkaç kilometre dışındaki Etimesgut Zırhlı Birlikler ve Tümen Komutanlığı'ndan hareket eden 15 tank ve 20 kariyer Sincan'dan geçerek 10 km ilerideki Yenikent Akıncı 4 Ana Jet Üssü'nün tatbikat alanına gitmiştir.⁶⁰³ Tankların geçişi darbe söylentilerini gün yüzüne çıkarsa da Genelkurmay Başkanlığı bu olayın tatbikat amaçlı olduğunu belirtmiştir. Tankların geçiş yaptığı gün İçişleri Bakanı Meral Akşener Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız'ı görevden almıştır.⁶⁰⁴ 15 Şubat günü Ankara'da yaklaşık 20 bin kadının katılımıyla 'Şeriat Karşı Kadın Yürüyüşü' düzenlenmiştir. 'Ne şeriat ne darbe' sloganlarının atıldığı yürüyüşe sivil toplum örgütleri de destek vermiştir. Aynı Adalet Bakanı Şevket Kazan Sincan'ın tutuklu Belediye Başkanı Bekir Yıldız'ı ziyarete gider. Şevket Kazan'ın bu ziyareti tepkilere neden olmuştur. 18 Şubat günü hükümet ortağı Tansu Çiller hakkındaki yolsuzluk suçlamalarından RP'nin desteğini alarak aklanır. Bunu sonrasında açıklamalarda bulunan Çiller şunları söylemiştir: *' Benim boğazımda üç tane düğüm vardı. Bunlar konuşmama ve tavir koymama engel oluyordu. Ama şimdi bunlardan kurtuldum. Bundan sonra RP'ye taviz yok. Artık RP'nin karşısında daha dikiz, bundan kimsenin kuşkusu olmasın.'*⁶⁰⁵

⁶⁰² Ezgi Gürses, a.g.e., s. 71.

⁶⁰³ Faik Bulut, *Ordu ve Din*, Doruk Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1997, s. 157-160.

⁶⁰⁴ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 71-72.

⁶⁰⁵ Hakan Akpınar, a.g.e., s. 173.

3.11. 28 Şubat 1997 MGK Toplantısı ve Alınan Kararlar

Yukarıda ele aldığımız konularda 28 Şubat MGK'sına giden süreçte yaşanan olaylara açıklık getirmeye çalıştık. 28 Şubat süreci 1995 seçimleri ile başladı denilebilir. 1995 seçimlerinden RP'nin birinci olarak çıkması fakat çoğunluğu sağlayamadığı için koalisyona yönelmesi ve hiçbir parti lideri ile anlaşamaması süreci başlatmıştır. Bu dönemde RP ve lideri Erbakan tehdidine karşılık ordu sürekli olarak hazır durumda bulunmuş ve brifinglerle hükümet uyarılmaya çalışılmıştır. Brifinglerde genellikle irtica tehdidi, rejimin korunması, İslamcı akımların yükselişi gibi konular yer almıştır. Gelelim tarihi kararların çıktığı 28 Şubat 1997 günkü MGK toplantısına. Dönemin gazeteleri sürekli olarak MGK toplantısına vurgu yapmakta, kamuoyunu bilinçli olarak yönlendirmekteydi. Sabah Gazetesi '*5'i de Konuşacak*' manşeti ile tüm kuvvet komutanlarının konuşacağını dile getirmiş, Cumhuriyet Gazetesi '*MGK'nın Gündemi Rejim*' manşetini, Hürriyet Gazetesi '*Tarihi MGK*' manşetini kullanmıştır. Milliyet Gazetesi ise '*En Uzun Gün*' manşeti ile çıkış yapmıştır.⁶⁰⁶

28 Şubat MGK toplantısı başlamadan önce Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Başbakan Necmettin Erbakan, Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller ve Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı 10 dakika süren ön toplantı yaparlar. Daha sonra saat 15.10'u gösterdiğinde toplantı salonuna geçerler. Toplantı tam tamına sekiz saat kırk beş dakika sürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez bir MGK toplantısı bu kadar uzun sürmüştür. Toplantıda yer alan isimler ise şöyledir: Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Başbakan Necmettin Erbakan, Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller, Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı, Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan, İçişleri Bakanı Meral Akşener, KKK Orgeneral Hikmet Köksal, HKK Orgeneral Ahmet Çörekçi, JGK Orgeneral Teoman Koman, DKK Oramiral Güven Erkaya, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Onur Öymen,

⁶⁰⁶ Sabah-Cumhuriyet-Milliyet-Hürriyet, 28 Şubat 1997.

MİT Müsteşarı Sönmez Köksal, MGK Genel Sekreteri Orgeneral İlhan Kılıç, Emniyet Genel Müdürü Alaattin Yüksel, OHAL Bölge Valisi Necati Bilican, Genelkurmay İstihbarat Dairesi Başkanı Korgeneral Çetin Saner ve MGK Genel Sekreter Başyardımcısı Korgeneral Necdet Timur.⁶⁰⁷

Toplantının gündemi kuşkusuz brifinglere konu olan irtica tehdidi, radikal dinci akımların rejime etkileriydi. Komutanlar toplantıya BÇG'nin hazırladığı bilgi, belge ve dosyalarla gelmişlerdir. Toplantı Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in kısa bir sunuş konuşması ile başlamıştır. Daha sonra OHAL'in 9 ilde 4 ay daha uzatılması ve bölücü terör örgütünün yayınlarının önlenmesi gibi konular konuşulur. Demirel, konuşmasında son dönemlerde yaşanan olaylardan dolayı endişe duyduğunu ifade eder. Ardından DKK Oramiral Güven Erkaya yaşanan gelişmelerden dolayı Başbakan Erbakan'dan hesap sorar. Kuvvet Komutanları'ndan sonra Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı askerlerin duyarlılıklarını anlatan bir konuşma yapmıştır. Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller, irtica ile mücadelede sadece polisiye yöntemlerin sonuç vermeyeceğini savunur, ve konuşmasına devam eder; *'Demokratik rejimin kesintiye uğrayacağı yolundaki iddialar Batı nezdinde Türkiye'yi zor duruma sokmaktadır. Demokrasinin ve laikliğin teminatı biziz. Rejimi değiştirme yönündeki tüm gayretler karşısında bizi bulur. Bundan kimsenin şüphesi olmasın.'*⁶⁰⁸ Tansu Çiller'den sonra Erbakan sözü alır ve rejimi değiştirme gayreti içerisinde olmadıklarını bu eleştirileri kabul etmediğini belirtmiştir. Askerler toplantıda laikliğin korunması için uygun gördükleri bazı kararların hükümet tarafından derhal uygulanmasını isterler ve bu konuda 22 maddeden oluşan bir tedbirler paketi sunarlar. Başbakan Erbakan taslakta yer alan bazı maddelerden rahatsız olduğunu söyler Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in araya girmesi ile uzlaşma sağlanır ve taslak 18 maddeye indirilir ve bazı ifadeler yumuşatılır. Taslakta yer alan konu başlıklarına baktığımızda; 8 yıllık kesintisiz eğitim, özel Kur'an kurslarının kapatılması ve MEB'e bağlanmasına yönelik çalışmalar, kılık kıyafet yasası gibi konu başlıkları yer almıştır. 28 Şubat MGK toplantısında alınan kararların

⁶⁰⁷ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 76.

⁶⁰⁸ Hakan Akpınar, a.g.e., s. 182.

uygulanıp uygulanmadığını denetlemek için MGK bünyesinde bir birim oluşturulmasına karar verilmiştir.⁶⁰⁹

28 Şubat 1997 günü gerçekleştirilen MGK toplantısında alınan 18 maddelik ‘Rejim aleyhtarı ve irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler’ ise şöyledir:

- I. Anayasa’ımızda Cumhuriyet’in temel nitelikleri arasında yer alan ve yine Anayasa’nın 4’üncü maddesi ile teminat altına alınan laiklik ilkesi büyük bir titizlik ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar hiçbir ayırım gözetmeksizin uygulanmalı, mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.
- II. Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar, devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği MEB’e devri sağlanmalıdır.
- III. Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle Cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından;
 - a) 8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurttta uygulamaya konulmalı,
 - b) Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kur’an kurslarının MEB sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- IV. Cumhuriyet rejimine ve Atatürk İlke ve İnkılaplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü, Milli Eğitim kuruluşlarımız Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.
- V. Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı’nca incelenerek mahalli

⁶⁰⁹ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 79.

yönetimler ve ilgili makamlar arasında koordine edilerek gerçekleştirilmelidir.

- VI. Mevcudiyetleri 677 sayılı yasa ile men edilmiş tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukuk düzeninin zedelenmesi önlenmelidir.
- VII. İrticai faaliyetleri nedeniyle YAŞ kararları ile TSK'dan ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK'yı dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır.
- VIII. İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasadışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK'dan ilişkileri kesilen personelin diğer kamu ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkan verilmemelidir.
- IX. TSK'ya karşı aşırı dinci kesimden sızmaları önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında da uygulanmalıdır.
- X. Ülkemizi çağdışı bir rejimden ve din istismarının sebep olabileceği muhtemel çatışmalardan korumak için İran İslam Cumhuriyeti'nin ülkemizdeki rejim aleyhtarı faaliyet, tutum ve davranışlarına mani olunmalı, bu maksatla İran'a karşı komşuluk münasebetlerimizi ve ekonomik ilişkilerimizi bozmayacak, fakat yıkıcı ve zararlı faaliyetlerini önleyecek bir tedbirler paketi hazırlanmalı ve yürürlüğe konmalıdır.
- XI. Aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyla milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetler yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.
- XII. T.C. Anayasası, Siyasi Partiler Yasası, Türk Ceza Yasası ve bilhassa Belediyeler Yasası'na aykırı olarak sergilenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı ve bu tür olayların tekrarlanmaması için her kademedeki kesin önlemler alınmalıdır.
- XIII. Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yöneltmek uygulamalara mani olunmalı, bu konudaki kanun ve

Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.

- XIV. Çeşitli nedenlerle verilen, kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli, bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.
- XV. Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve denetimden uzak rejim aleyhtarı örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına mani olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.
- XVI. Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal, işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasadışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş özel korumalar kaldırılmalıdır.
- XVII. Ülke sorunlarının çözümünü ‘Millet kavramı yerine ümmet kavramı’ bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.
- XVIII. Büyük Kurtarıcı Atatürk’e karşı yapılan saygısızlıklar ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki 5816 sayılı kanunun istismar edilmesine fırsat verilmemelidir.⁶¹⁰

Dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan olaylı 28 Şubat MGK toplantısının ardından istifa önerileri üzerine, *‘Hükümetler MGK’da kurulmaz. MGK şu ya da bu yasayı çıkarın diye bir dayatmada bulunmaz’* demiştir.⁶¹¹ Olaylı MGK toplantısı sonrasında kararların ve darbe söylemlerinin etkisiyle Necmettin Erbakan, Tansu Çiller ve BBP lideri Yazıcıoğlu bir araya gelmiştir. Bu görüşmede Erbakan Başbakanlığı Çiller’e bırakmaya razı olur ve liderler arasında anlaşma yapılır. Bu anlaşmaya göre Çiller’in başkanlığında kurulacak olan hükümete BBP güvenoyu verecekti. Bu gelişmeler üzerine Necmettin Erbakan 18 Haziran günü Çankaya

⁶¹⁰ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 82-84.

⁶¹¹ Ali Bayramoğlu, *28 Şubat...*, s. 128.

Köşkü'ne çıkar ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e istifasını sunar. Yeni kurulacak hükümetin Çiller'e verilmesini isteyerek Köşk'ten ayrılır. Fakat Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel beklentilerin aksine hükümeti kurma görevini Çiller'e değil ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a verir. Böylece REFAHYOL Hükümeti son bulur.⁶¹² 30 Haziran günü, ANAP ve DSP milletvekilleri ile DYP'den ayrılan milletvekillerinin kurduğu DTP'nin ortaklığında ve CHP'nin de dışarıdan desteklediği ANASOL-D Hükümeti göreve başlamıştır. 12 Temmuz'da yapılan güven oylamasında ANASOL-D Hükümeti 256 red oyuna karşılık 281 oyla güvenoyu almıştır. Kurulan hükümette 21 ANAP, 11 DSP ve 5 DTP'li milletvekili ile 1 Bağımsız (Yalım Erez) bulunmaktadır. ANASOL-D Hükümeti döneminde MGK kararlarında önemle üzerinde durulan sekiz yıllık kesintisiz eğitim konusu gündeme gelmiş ve Sekiz Yıllık Kesintisiz Temel Eğitim Yasası Bakanlar Kurulu'nda kabul edilerek Meclise sunulmuştur.⁶¹³ Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de sekiz yıllık eğitim konusundaki tartışmalara katılmış ve siyasetin cami, okul ve kışlaya sokulmaması gerektiğini belirtmiştir.⁶¹⁴

16 Ocak 1998 günü Anayasa Mahkemesi RP hakkında verilen kapatma kararını açıklar ve Ahmet Necdet Sezer'in Başkanlığında toplanan mahkemede ikiye karşı dokuz oyla RP kapatılmıştır.⁶¹⁵ ANASOL-D Hükümeti, bir buçuk yıl iktidarından sonra Türkbank ihalesine fesat karıştırdığı iddiasıyla Başbakan Mesut Yılmaz hakkında verilen gensoru önergesi ve CHP'nin desteğini çekmesiyle 11 Ocak 1999 günü son bulmuştur.⁶¹⁶ Yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin 56. Hükümeti, DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit tarafından azınlık hükümeti olarak kurulmuştur. 18 Nisan 1999'da yapılan erken seçime kadar iktidarda bulunan Ecevit'in azınlık hükümeti döneminde, PKK terörünün ele başı olan Abdullah Öcalan Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir. 18 Nisan 1999'da yapılan seçimlere göre;

⁶¹² Ezgi Gürses, a.g.e., s. 130.

⁶¹³ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 131-134.

⁶¹⁴ **Zaman**, 27 Temmuz 1997.

⁶¹⁵ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 148.

⁶¹⁶ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 153.

Tablo 15
18 Nisan 1999 Seçim ve Sonuçları⁶¹⁷

Parti	Oy Oranı (%)	Milletvekili
DSP	22,19	136
MHP	17,98	129
FP	15,41	111
ANAP	13,22	86
DYP	12,01	85

1999 seçimlerinde CHP %8 oy oranı ile seçim barajını aşamayıp Meclis'e girememiştir. Bu seçimlerden sonra DSP-MHP ve ANAP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, görev süresinin 2000 yılında dolması sebebiyle 'başkanlık sistemi' önerisinde bulunmuştur. Fakat Süleyman Demirel'in başkanlık sistemi teklifine siyasi parti liderleri mesafeli yaklaşmıştır. Görev süresinin 3 yıl daha uzatılmasını öngören Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 101. Maddesi ile ilgili değişiklik teklifi ise 5 Nisan 2000 tarihinden TBMM'de reddedilmiştir.⁶¹⁸ Bunun üzerine 16 Mayıs 2000'de görev süresi dolan Dokuzuncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel görevi dönemin Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer'e bırakarak siyasi hayatını noktalamıştır.⁶¹⁹

⁶¹⁷ http://belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=13, Erişim Tarihi, 13.05.2013.

⁶¹⁸ <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/dosya/almanak/turkiye/nisan.htm>, Erişim Tarihi, 13.05.2013.

⁶¹⁹ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 155.

3.12. 28 Şubat'ın Etkileri

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Sabah gazetesi yazarı Hasan Cemal ile yaptığı görüşmede 28 Şubat MGK toplantısı üzerinde durur ve şunları söyler: ‘ *Bu toplantıdan sonra rahat bir nefes aldım. Tansiyonun düşmesi lazım. Gerilimin nedenlerinden biri, askeri rahatsızlıktı. Karşı karşıya oturuldu, konuşuldu. Bu her zaman olan bir şey değildir. Ortaya çıkan sade suya tirit bir bildiri de değildir. Ciddi bir metin ortaya çıkmıştır...*’⁶²⁰ Süleyman Demirel ilerleyen günlerde verdiği demeçlerde daha sert bir tutum takınmış ve ‘ *MGK kararlarının uygulanmaması halinde devlet yürümez. Bundan uygulamayanlar sorumludur*’ konuşmasını yapmıştır.⁶²¹ Ali Bayramoğlu’na göre 28 Şubat MGK toplantısı, toplantı sonrası ‘rahat bir nefes aldım’ diyebilen bir Cumhurbaşkanı ve objektif habercilikle darbe teşvikçiliği arasındaki sınır bilmeyen bir kısım medyanın yardımlarıyla yapılmıştı. Erbakan’a göre ise MGK toplantısı laiklik, irtica gibi konulardaki kavram kargaşasını gidermek için yapılmıştı.⁶²² RP’li Kayseri Milletvekili Abdullah Gül: ‘ *Erbakan Hoca Süleyman Bey’e (Demirel) güveniyordu. Cumhurbaşkanına dikkat edin bu işlerin arkasında o var diye uyarıldığında, ‘Süleyman Bey bizim eski arkadaşımız, yapmaz öyle şeyler’ diyordu. Sonra gerçeği gördü.*’ açıklamasında bulunmuştur.⁶²³ Necmettin Erbakan, ölümünden önce İdris Gürsoy’un ‘ *Darbenin Şahitleri*’ adlı eseri için verdiği demeçte, Süleyman Demirel’in askerlerle birlikte hareket ettiğini, demokrasiyi çiğnediğini belirtmiştir.⁶²⁴ Emre Kongar, 28 Şubat 1997 tarihinin Türkiye’de Berlin Duvarı’nın yıkıldığı gün ve 28 Şubat kararları için de Türkiye’de artık komünizm tehdidinin ortadan kalktığını ve asıl tehdidin şeriatçılık olduğunu belirtmiştir.⁶²⁵ Fikret Bila Milliyet gazetesi 8.01.2013’teki köşe yazısında dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile yaptığı görüşmeyi kaleme almıştır. Bu görüşmede Süleyman Demirel 28 Şubat MGK’sının bir darbe olmadığını,

⁶²⁰ Hasan Cemal, ‘ *Demirel’den Rahat Bir Nefes*’, **Sabah**, 2 Mart 1997.

⁶²¹ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 91.

⁶²² Ali Bayramoğlu, *28 Şubat...*, s. 87-133.

⁶²³ Ali Bayramoğlu, *28 Şubat...*, s. 346.

⁶²⁴ İdris Gürsoy, a.g.e., s. 125-132.

⁶²⁵ Emre Kongar, *28 Şubat ve Demokrasi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 19.

parlamentonun feshedilmediği, metnin altında herkesin imzasının bulunduğunu belirtmiştir.⁶²⁶ Mümtaz'er Türköne de 28 Şubat MGK toplantısında askerler tarafından sunulan tezlerin çoğunun gazete kupürleri ve Faik Bulut'un 'Yeşil Sermaye Nereye Koşuyor?' adlı kitabının olduğunu belirtmiştir.⁶²⁷ Keza, 28 Şubat müdahalesinde asker 12 Eylül'de olduğu gibi mektup ya da silahı değil, basını kullanmıştır. Böyle olunca da 28 Şubat müdahalesi siyasal literatürdeki klasik askeri müdahale şablonlarından farklıdır.⁶²⁸ Nazlı Ilıcak'a göre 28 Şubat darbesi, öngörülen bir model çerçevesinde toplum mühendisliğine soyunulmuş icraattır.⁶²⁹ Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 28 Şubat ile ilgili yaptığı değerlendirmede: *'Erbakan Hükümeti, görevi 28 Şubat'tan 3.5 ay sonra 18 Haziran'da bırakmıştır. 28 Şubat, o yüzden bir darbe değildir. MGK'nın anayasa gereği aldığı bir tavsiye kararıdır. MGK'da, hükümette yer almış ve bu karara imza atmıştır. Hiçbir hükümet darbe kararına imza atar mı? Onlar darbenin ne olduğunu görmemişler, gelsinler bana sorsunlar. Bu ülkeye iyi sahip olmamız lazım. İnişler-çıkışlar, dalgalanmalar hep olagelmıştır. Yine de biz bu ülkeye sevgiyle sarılmalıyız'* ifadelerini kullanmıştır.⁶³⁰

3.13. Süleyman Demirel'in Demokrasi ve Yönetim Anlayışı

Süleyman Demirel, 1962 yılında siyaset sahnesine çıktığı andan itibaren demokrasinin savunuculuğunu yapmış bir siyasetçi olmuştur. Dini değerleri yüksek olan Süleyman Demirel İslam dini ile demokrasiyi ise şu şekilde bağdaştırmıştır: *'İslam'ın temel kaideleri, emirleri, nehiyeleri, insanlığa gösterdiği istikamet demokrasinin gösterdiği istikamet ile temelde birleşiktir. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde demokrasi ile sağlamak istediğimiz şeylerin birçoğu vardır. Demokrasi*

⁶²⁶ Fikret Bila, '28 Şubat'ta Yapılan Yanlış Bir Şey Yoktur', **Milliyet**, 08.01.2013.

⁶²⁷ Mümtaz'er Türköne, a.g.e., s. 149.

⁶²⁸ Beyhan Öcal, *12 Eylül'den 28 Şubat'a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi*, Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, Ocak 2009, Sayı: ¼, s. 16.

⁶²⁹ Nazlı Ilıcak, *Sert Adımlarla Her Yer İncesin 28 Şubat'ın Perde Arkası*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001, s. 38.

⁶³⁰ Ezgi Gürses, a.g.e., s. 182.

*haram üzere olmayan helal üzere olan bir sistemdir... Demokrasi dediğiniz zaman, kişi kimsenin kulu değildir. Kimsenin kölesi değildir. Kişi kendi kendisinin efendisidir.*⁶³¹ Süleyman Demirel'e göre demokrasi ise, istediğini yapmaktan ibaret değildir, doğruyu yapmaktır.

Laiklik konusunda ise Süleyman Demirel, *'Bir demokrasi ülkesinde din ve vicdan hürriyeti, ibadet hürriyeti, eğitim hürriyeti, ayin hürriyeti kişinin temel hak ve hürriyetlerindedir. Bana göre laiklik bu hürriyete müdahale etmek için değil, bu hürriyeti korumak için konulmuştur...'* ifadelerini ve, Türkiye'deki Laiklik tartışmalarını ise, *'her memlekette zaman zaman sürtünmeler olmuştur. Türkiye laikliği dinsizlik olarak anlamış yanlış tatbikatlar yapmıştır. Din dendiği zaman irtica anlaşılmıştır. Henüz Türkiye'de zihinler bu tartışmayı neticeye bağlayamamıştır... Din ve vicdan hürriyetinin bir rahatsızlık vesilesi sayılması kadar yanlış bir şey düşünemiyorum... Allah'ı bilen, Kur'an'ı bilen, peygamberi bilen insanlardan bir kötülük gelmez. Hep bu kanaati muhafaza ettim'* ifadeleri ile değerlendirmiştir.⁶³²

Süleyman Demirel irtica konusu hakkında ise, *'İrtica suçu diye Türkiye Cumhuriyeti kanunlarında bir suç yok. 'Din elden gidiyor' diye dindar kitlenin kıyam etmesi korkusu bu suçlamaların sebebidir. Bu korku, 1909 yıllarında Derviş Vahdeti hadisesine Volkan gazetesine dayanır. 31 Mart hadisesi yani mektepliler üzerine alaylıların hücumu çok büyük rahatsızlık meydana getirmiştir. Bizim entelektüellerimiz bu korkudan uzun zaman kurtulamamışlardır...'* yorumunda bulunmuştur.⁶³³

Süleyman Demirel siyasetin içinde aktif olarak bulunmaya başladığından beri Türkiye için çalışmış, Türk halkına nasıl faydalı olunur onların yolunu aramıştır. Bu

⁶³¹ Süleyman Demirel, *İslam ve Demokrasi*, Haz. Safa Mürsel-Kazım Güleçyüz-Metin Karabaşoğlu, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1987, s. 60-64.

⁶³² Süleyman Demirel, *İslam...*, s. 71-73.

⁶³³ Süleyman Demirel, *Kalkınmanın Manevi Yönü*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1987, s. 37.

uğraşında kendisinin mühendis olması çok fazla etkili olmuş ve yaptığı tüm icraatlarda mühendisliğini adeta konuşturmuştur. Günümüzde olumlu etkilerini gördüğümüz çalışmaların çoğunluğu Süleyman Demirel imzasını veya yönetiminin izlerini taşımaktadır. Boğaziçi Köprüsü, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden daha iyi yararlanabilmek için yapılmış olan GAP, onun önemli eserlerindedir.

Çetin Özaçıkgöz'ün 'Demirelizm' anlayışına göre, Demirelizm; vatanın ve milli çıkarların koruyucusudur, Demokratik Cumhuriyeti faşizme ve komünizme karşı savunmayı kendisine görev saymaktadır. Milletın refah ve saadetini kendisine dava edinmiştir. Hürriyetçi demokrasinin teminatıdır. Kalkınma felsefesinin temelini teşkil etmektedir. Hızlı bir kalkınmayı gerçekleştirebilmek için sanayileşmeyi şart olarak görmektedir. Ayrıca Demirelizm'e göre demokrasi, insan zekasının bugüne kadar bulduğu idare şekillerinin en mükemmeli en kusursuz olanı ve insan kişiliğine şerefine en uygun olanıdır. Böylelikle seçimi demokrasinin şah damarı kabul etmiştir.⁶³⁴

⁶³⁴ Çetin Özaçıkgöz, *Çağın Devletine Giden Yol Demirelizm (Akılcılık)*, Onlar Ajans Matbaacılık Ltd. Şti, Bolu, 1993, s. 1-27.

SONUÇ

1 Kasım 1924 tarihinde Isparta İslamköy’de doğan Süleyman Demirel ilk tahsilini köyündeki ilkokulunda ve Isparta şehir merkezindeki ortaokulda tamamlamıştır. Lise eğitimini ise Afyon’da tamamlayan Süleyman Demirel, 1949 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi’nden mezun olmuştur. Mezuniyeti sonrası Elektrik İşleri Etüd İdaresi’nde göreve başlayan Demirel, 1954 yılında Barajlar Dairesi Başkanı ve 1955 yılında Devlet Su İşleri Genel Müdürü olmuştur. 1962 senesinde aktif olarak siyasete atılıncaya kadar serbest müşavir ve mühendis olarak çalışmış ayrıca Ortadoğu Teknik Üniversitesi’nde su mühendisliği konusunda dersler vermiştir.

1962 yılında Adalet Partisi’ne üye olarak siyasi yaşama adım atmıştır. 1965 seçimlerine kadar İsmet İnönü tarafından kurulan dört koalisyonda da yer alan Adalet Partisi en önemli çıkışını kurucusu Ragıp Gümüşpala’nın ölümü ile gerçekleştirmiştir. 1964 yılında vefat eden Gümüşpala’nın yerine Kasım 1964’te yapılan kongre oylamasıyla Süleyman Demirel, Sadettin Bilgiç’in 552 ve Tekin Arıburun’un 39 oyuna karşılık 1072 gibi yüksek bir oy çokluğu ile Adalet Partisi’nin Genel Başkanı olmuştur. Bir yıl sonra yapılan 1965 seçimleri ile de Süleyman Demirel’li AP, tek başına iktidar olmuştur.

1965’ten itibaren Süleyman Demirel’in siyasi hayatına baktığımız zaman Türkiye Cumhuriyeti’nin önemli olaylarına şahitlik ettiğini görmekteyiz. 12 Mart 1971 Muhtırası Süleyman Demirel iktidarına verilmiş bir uyarıdır. Muhtıra öncesindeki olaylar incelendiğinde dünyayı etkileyen ve Türkiye’de de önemli taraftar bulan 1968 öğrenci olayları, 1969 seçimleri ve önlenemeyen enflasyon Demirel’in ilk başbakanlık yıllarında onu zor durumda bırakmıştır. Muhtıra sonrasında siyasetin içinde yerini koruyan Demirel, 1973 yılında kurulan CHP-MSP Koalisyonu’nun başarısız olması sonucunda Milliyetçi Cephe olarak adlandırılan birleşimle başbakanlık görevini yeniden ifa etmeye başlamıştır. Özellikle 1970li

yıllarda zor günler geçiren Süleyman Demirel ve hükümetleri 1980 yılında yeni bir askeri müdahale ile karşı karşıya kalmıştır. 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan darbe ile siyasetten uzaklaştırılmış gerekçe olarak da ülkeyi anarşi ortamına sürüklemesi, kardeşi kardeşe vurdurması gibi sebepler gösterilmiştir. 1971 Muhtırası'ndan farklı olarak siyasetten uzaklaştırılmış ve 1987 yılında yapılan referanduma kadar aktif olarak siyasetin içinde olamamıştır. 1987 yılında halk oylaması sonucunda yasakların kalkmasıyla siyasete yeniden devam etmiş ve yasaklı iken kurdurmuş olduğu Doğru Yol Partisi'nin Genel Başkanı seçilmiştir. 1991 seçimleri ile de yeniden DYP-SHP Koalisyonu ile başbakan olmuştur. 1993 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ani vefatı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin Dokuzuncu Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı dönemi ülke irtica, laiklik elden gidiyor tartışmalarıyla geçmiştir. 1995 sonrası bu tartışmaların arttığı dönemde 28 Şubat 1997 MGK'sına başkanlık eden kişi olmuştur. Buradaki tavrı ile uzun yıllar eleştirilen Süleyman Demirel 16 Mayıs 2000 tarihinde görev süresinin dolmasıyla yerini Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer'e bırakmıştır.

Süleyman Demirel yaklaşık kırk yıllık siyasi hayatı boyunca adından söz ettiren önemli liderlerden olmuştur. Yukarıda değinildiği gibi Süleyman Demirel, askeri müdahalelere en çok maruz kalan siyasetçi olmuştur. Burada değinilmesi gereken önemli bir konuda Süleyman Demirel'in bu müdahaleler karşısında direnmeyip 'şapkasını alıp' gitmesi olmuştur. Sürekli olarak bununla eleştirilen Süleyman Demirel neden direnmedi? Neden *ben buraya halkın oyu ile geldim benim himayemdeki asker bana bunu uygulayamaz?* diyemedi. Bizim kanaatimizce bu oluşumlara direnmemesinin sebebi 27 Mayıs 1960 İhtilali'dir. 1960 İhtilali'nde DSİ Genel Müdürü olarak görev yapan Süleyman Demirel, darbe sonrasında yapılan Yassıda yargılamalarından büyük bir üzüntü duymuştu. Adnan Menderes, Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu gibi siyasetçilerin idam edilmesi özellikle de Türkiye Cumhuriyeti'nin başbakanının nedeninin ne olduğu belli olmayan bahaneler üretilerek uydurulmuş sebeplerle idam edilmesi onun askere bakış açısını değiştirmiştir. Her zaman bir başbakanın himayesinde bulunan TSK, dört defa üçü Süleyman Demirel döneminde olmak üzere müdahalede bulunmuştur. Bu müdahaleler doğal olarak

Süleyman Demirel'in askerden ürkmesine, çekinmesine neden olmuştur. Süleyman Demirel her girişim sonrası yönetimi bırakıp gitmiştir fakat sorumlunun kendisi olduğunu hiçbir zaman kabul etmemiştir. Özellikle 1970li yıllarda yaşanan anarşi, terör olaylarının, sağ-sol kavgalarının yönetiminde bulunduğu Milliyetçi Cephe ile ilişkilendirilemeyeceğini savunmuştur. Dönemindeki olaylara bakıldığı zaman aydınlatılmayan birçok konunun varlığı Süleyman Demirel'i adeta cumhuriyetin kara kutusu haline dönüşmesine neden olmuştur.

Süleyman Demirel kendine has üslubu, olaylar karşısındaki soğukkanlılığı ve olaylara bakışı ile hafızalara kazınmıştır. 'Dün dündür, bugün bugündür', 'Bana sağcılar cinayet işletiyor dedirtemezsiniz' ve 'Yollar yürümekle aşınmaz' sözleri literatürümüzde vecize olarak yer edinmesine sebep olmuştur. Ayrıca Süleyman Demirel, güçlü hafızası ve doğal mizacı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin hatırlanacak olan önemli şahsiyetlerinden olmuştur. Son olarak değineceğimiz husus ise Süleyman Demirel'in Türkiye'ye bıraktığı miraslar olacaktır. Halen kullanım geçerliliğini koruyan Boğaziçi Köprüsü, Seyhan, Keban gibi barajlar ve bölgeden alınan verimi daha da yükseltecek olan GAP Süleyman Demirel'in mühendisliğini konuşturduğu icraatlar olmuştur. Bunun içindir ki ileriki dönemlerde Süleyman Demirel Türk siyasetçisi olarak hatırlanmasının yanında bırakmış olduğu bu miraslarla da her zaman anılacaktır.

EK-1

EK- 2

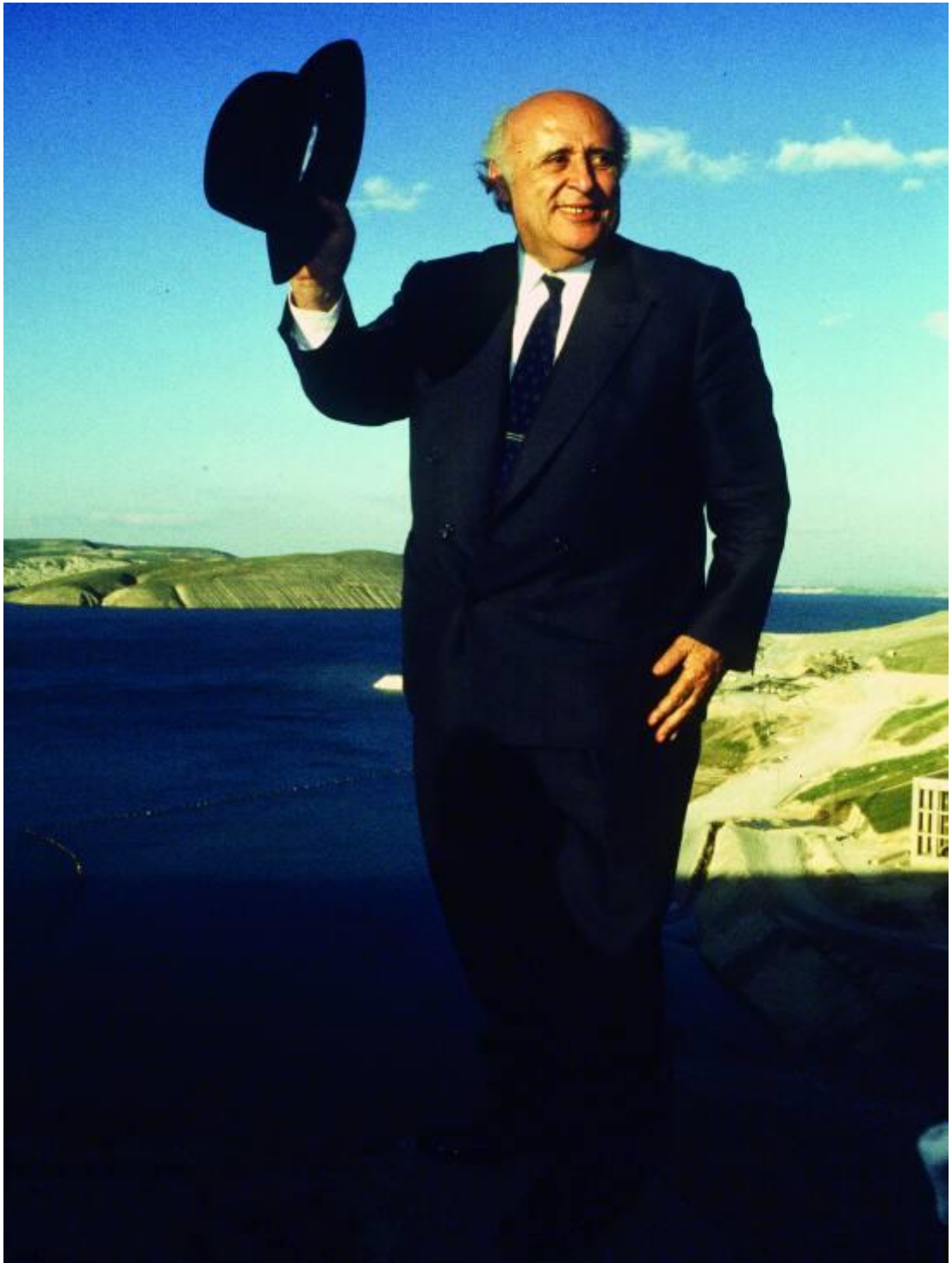
EK 3

EK 4

EK 5

EK 6

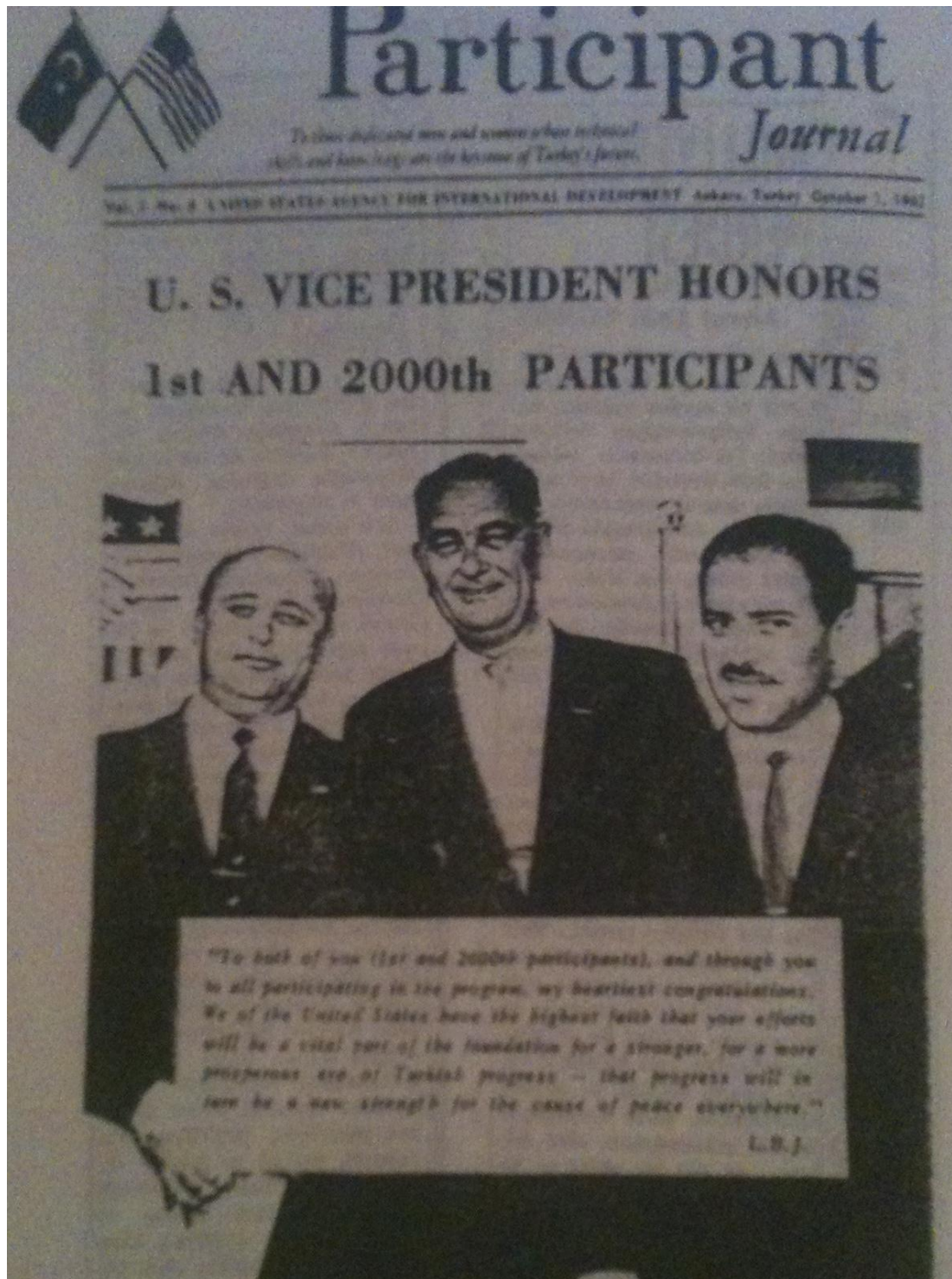

EK 7

EK 8

KAYNAKLAR

a-) Kitaplar

ACAREL, Salih (2007), **Akide Şekeri Harekatı 27 Mayıs ve Sonrası Notları**, İğüs Yayınları, İstanbul.

Adalet Partisi Tüzük 1976, Doğu Matbaası, Ankara, 1976.

AHMAD, Feroz-TURGAY Bedia (1976), **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

AHMAD, Feroz (2004), **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul.

AHMAD, Feroz (2011), **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Çev. Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul.

AKALIN, Cüneyt (2010), **27 Mayıs Bir Devrimdir 50. Yılında 27 Mayıs**, Kaynak Yayınları, İstanbul.

AKEL, ALİ (1999), **Erbakan ve Generaller**, Şura Yayınları, İstanbul.

AKGÜN KARAL, Seçil (2009), **27 Mayıs Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.

AKIN, Kenan (2000), **Milli Nizam’dan 28 Şubat’a Olay Adam Erbakan**, Birey Yayıncılık, İstanbul.

AKPINAR, Hakan (2006), **28 Şubat Postmodern Darbenin Öyküsü**, Birharf Yayınları, İstanbul.

AKSOY, Ergun (2000), **28 Şubat’tan Balgat’a Mücahit**, Ümit Yayınları, Ankara.

AKŞİN, Sina (1997), **Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi**, 2. Cilt, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul.

AKŞİN, Sina (2011), **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

AKŞİN, S.- BORATOV, K. vd. (1995), **Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995**, Cem Tarih Kitabevi, İstanbul.

ALBAYRAK, Mustafa (2008), **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960**, Phonenix Yayınevi, Ankara.

ALKAN, Ahmet Turan (2006), **II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, Ufuk Yayınları, İstanbul.

ALPAT, İnönü (1999), **Hamamböcekleri Ateştopu ve Askerler 28 Şubat Sürecinde Türkiye**, Mayıs Yayınları, İzmir.

ALTUĞ, Kurtul (1973), **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, Baha Matbaası, İstanbul.

ALTUĞ, Kurtul (1991), **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Yılmaz Yayınları, İstanbul.

ANADOL, Kemal (1987), **12 Eylül Sürgünleri**, Yalçın Yayınları, İstanbul.

ANADOL, Cemal (2012), **Teşkilat-ı Mahsusa'dan MİT'e Susurluk Dosyası**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul.

ARCAYÜREK, Cüneyt (1984), **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

ARCAYÜREK, Cüneyt (1985 a), **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

ARCAYÜREK, Cüneyt (1985 b), **Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ARCAYÜREK, Cüneyt (1986), **12 Eylül'e Doğru Koşar Adım**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ARCAYÜREK, Cüneyt (1987), **Demokrasinin Sonbaharı 1978- 1979**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ARCAYÜREK, Cüneyt (1989), **Darbeler ve Gizli Servisler**, Bilgi Yayınları, Ankara.

ARCAYÜREK, Cüneyt (1990), **Demokrasi Dur 12 Eylül 1980**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ARCAYÜREK, Cüneyt (1999), **Demokrasi Dönemecinde Üç Adam**, Bilgi Yayınları, Ankara.

ARMAOĞLU, Fahir (2010), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul.

ARZIK, Nimet (1985), **Demirel'in İçi Dışı**, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Atatürk Araştırma Merkezi (2004), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası, Ankara.

AVCIOĞLU, Doğan (1971), **Türkiye'nin Düzeni Dün Bugün Yarın**, Cilt II, Bilgi Yayınevi, Ankara.

AYDEMİR, Şevket Süreyya (1973), **Enver Paşa 1860-1908**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

AYDEMİR, Şevket Süreyya (1976), **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

AYDEMİR, Şevket Süreyya (1993), **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

AYDEMİR, Şevket Süreyya (2010 a), **İkinci Adam: İsmet İnönü II**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

AYDEMİR, Şevket Süreyya (2010 b), **İkinci Adam: İsmet İnönü III**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

AYDEMİR, Şevket Süreyya (2010 c), **Tek Adam 1881-1919**, Cilt I, Remzi Kitabevi, İstanbul

Atatürk Araştırma Merkezi (2010), Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri Sempozyumu Bildirileri, Ahmet Mumcu, **Atatürk'ten Sonra Demokratikleşmede Ortaya Çıkan Aksaklıklar**, , Ankara.

BABAN, Cihad (1970), **Politika Galerisi Büstler ve Portreler**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

BAL, İdris (2004), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

BAŞGİL, Ali Fuat (2008), **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Yağmur Yayınları, İstanbul.

BARLAS, Mehmet (2000), **Türkiye’de Darbeler ve Kavgalar Dönemi**, Birey Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

BATUR, Muhsin (1985), **Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, İstanbul.

BAYKARA, Tuncer (1999), **Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, Akademi Kitabevi, İzmir.

BAYRAMOĞLU, Ali (2006), **Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu**, Haz. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, İstanbul.

BAYRAMOĞLU, Ali (2007), **28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi**, İletişim Yayınları, İstanbul.

BEKTAŞ, Arsev (1993), **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP ve AP (1961-1980)**, Bağlam Yayınları, İstanbul.

BELER, Belig (1993), **Bayar-Demirel Kavgasında Yazamadıklarım**, Memleket Matbaası, İzmir.

BİLA, Hikmet (2008), **CHP**, Doğan Kitap, İstanbul.

BİLGİÇ, Sadettin (1995), **Türkiye’de Seçimler ve Seçim Kanunları**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

BİLGİÇ, Sadettin (1998), **Hatıralar**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

BİRAND, Mehmet Ali (1975), **30 Sıcak Gün**, Milliyet Yayınları, İstanbul.

BİRAND, Mehmet Ali (1985), **12 Eylül Saat 04:00**, Karacan Yayınları, İstanbul.

BİRAND, M. Ali- ÇAPLI, B. vd. (1995), **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, Milliyet Yayınları, İstanbul.

BİRAND, Mehmet Ali (1999), **12 Eylül Türkiye’nin Miladı**, Doğan Kitapçılık, İstanbul.

BİRAND, M. Ali- ÇAPLI, B.- vd. (2008), **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi, 9.Baskı, Ankara.

BİRAND, M. Ali- YALÇIN, S. (2001), **The Özal: Bir Davanın Öyküsü**, Doğan Kitapçılık, İstanbul.

BORAY, Ferit Erden (2010), **Öncesi ve Sonrasıyla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Kum Saati Yayınları, 5. Cilt, İstanbul.

BOZBEYLİ, Ferruh (1976), **Demokratik Sağ**, Dergah Yayınları, İstanbul.

BÖCÜZADE, Süleyman Sami (1983), **Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi**, Çev. Suat Zeren, Serenler Yayınevi, İstanbul.

BÖLÜĞİRAY, Nevzat (1992), **Özal Döneminde Bölücü Terör 1983-1991**, Tekin Yayınları, İstanbul.

BÖLÜĞİRAY, Nevzat (1999), **28 Şubat Süreci I**, Tekin Yayınları, İstanbul.

BULUT, Hayrettin (1991), **Demirel'in Hikayesi 32 Kısım Tekmili Birden**, Yalçın Yayınları, İstanbul.

BULUT, Faik (1997), **Ordu ve Din**, Doruk Yayınları, 2. Basım, İstanbul.

CEM, İsmail (1973), **12 Mart**, Cem Yayınevi, İstanbul.

CEM, İsmail (1980), **Siyaset Yazıları (1975-1980)**, Cem Yayınevi, İstanbul.

CEMAL, Hasan (1986), **12 Eylül Günlüğü Demokrasi Korkusu**, Bilgi Yayınları, Ankara.

CEMAL, Hasan (1999), **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, Doğan Kitap, İstanbul.

CEVİOZĞLU, Hulki (2001), **Generalinden 28 Şubat İtirafı: Postmodern Darbe**, Cevizkabağı Yayınları, İstanbul.

CEVİZOĞLU, Hulki (2009), **Kod Adı: 68 68lilerin Dünü Bugünü**, 3. Baskı, Cevizkabağı Yayınları, Ankara.

CILIZOĞLU, Tanju (1988), **Zincirbozan'dan Bugüne Demokrasi Mücadelesinde Demirel**, Matay Ltd. Şti.

COŞKUN, Süleyman (1995), **Türkiye’de Politika (1920-1995)**, Cem Yayınevi, İstanbul.

ÇALIŞLAR, Oral (2010), **Mamak Askeri Cezaevi Anılar (1971-1980)**, Everest Yayınları, İstanbul.

ÇANDAR, Cengiz (2001), **28 Şubat Postmodern Geçidinde Çıktık Açık Alınla**, Timaş Yayınları, İstanbul.

ÇAVDAR, Tefik (2008), **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze**, İmge Kitabevi, Ankara.

ÇELİK, Necati (2003), **28 Şubat ve İrtica Tehdidi**, Sinemis Yayınları, Ankara.

ÇETİNKAYA, Hikmet (1986), **Sancılı Yıllar (1965-1971)**, İstanbul.

ÇİMEN, Ali (2012), **Tarihi Değiştiren Olaylar**, 14. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.

ÇÖLAŞAN, Emin (1989), **Turgut Nerden Koşuyor?**, Tekin Yayınevi, İstanbul.

DAĞCI, Gül Tuba (2006), **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ordu Siyaset İlişkisi ve 27 Mayıs 1960 Darbesi**, İlgı Yayınları, İstanbul.

DEMİREL, Süleyman (1973), **1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru**, Doğu Matbaası, Ankara.

DEMİREL, Süleyman (1987 a), **İslam ve Demokrasi**, Haz. Safa Mürsel-Kazım Güleçyüz-Metin Karabaşoğlu, Yeni Asya Yayınları, İstanbul.

DEMİREL, Süleyman (1987 b), **Kalkınmanın Manevi Yönü**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul.

DEMİREL, Süleyman (1990 a), **Anı Değil İtiraf**, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

DEMİREL, Süleyman (1990 b), **Devletin Yanında**, DYP Basın ve Propaganda Başkanlığı Yayınları, Ankara.

DEMİREL, Süleyman (2003), **21. Yüzyılın Yol Haritası: Demokrasi ve Kalkınma**, ABC Yayınları, Ankara.

DEMİREL, Tanel (2004), **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul.

DENKTAŞ, Rauf R. (2008), **Kıbrıs Elli Yılın Hikayesi**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul.

DEVLETOĞLU, Jan (2010), **İngiliz Arşivlerinde 12 Eylül'ün Ayak Sesleri**, Doğan Kitap, İstanbul.

DONAT, Yavuz (1987 a), **Buyruklu Demokrasi 1980-1983**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

DONAT, Yavuz (1987 b), **Özallı Yıllar (1983-1987)**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

DONAT, Yavuz (1993), **Demirel'in Yokluk Yılları**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ECEVİT, Bülent (2010), **Umut Yılı 1977**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

EKİNCİ, Necdet (1997), **Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.

EKŞİ, Rasim (2005), **Yassıada Çılgılığı**, Kızıl Elma Yayınları, İstanbul.

ERASLAN, Cezmi (2004), **Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

ERDOĞAN, Mustafa (2001), **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara.

ERDOĞAN, Aras (2006), **Umut Adam Ecevit**, Kesit Yayınları, İstanbul.

ERER, Tekin (1963), **On Yılın Mücadelesi**, 2. Cilt, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul.

ERER, Tekin (1977), **Lider Demirel**, Ceylan Matbaası, İstanbul.

ERİM, Nihat (2005), **Günlükler 1925-1979**, 2. Cilt, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ERKANLI, Orhan (1973), **Anılar Sorunlar ve Sorumlular**, Baha Matbaası, İstanbul.

EROĞLU, Cem (1990), **Demokrat Parti ve İdeolojisi**, İmge Yayınevi, Ankara.

ERTAN, Temuçin Faik (2011), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara.

ERTUĞRUL, N. İlter (2009), **Cumhuriyet Tarihi El Kitabı**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.

ERTUNÇ, Ahmet Ertunç (2013), **Cumhuriyetin Tarihi**, 7. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul.

ESİN, Numan (2005), **Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları**, Doğan Kitapçılık.

EVREN, Kenan (1990), **Kenan Evren'in Anıları 1**, Milliyet Yayınları, İstanbul.

EVREN, Kenan (1991), **Kenan Evren'in Anıları 4**, Milliyet Yayınları, İstanbul.

FİNCANCIOĞLU, Yurdakul (2000), **Demirel Demokrasinin Duraklama Yılları**, Büke Yayınları, İstanbul.

GENÇ, Süleyman (1971), **12 Mart'a Nasıl Gelindi Bir Devrin Perde Arkası 1960-1971**, İleri Yayınları, Ankara.

GEZİCİ, Aytekin (2006), **İslamköy'den Türban Karşıtlığına Süleyman Demirel**, Akis Kitap, İstanbul.

GÖKMEN, Yavuz (1992), **Özal Sendromu**, Verso Yayınları, Ankara.

GÖNLÜBOL, Mehmet- ÜLMAN, Haluk (1969), **Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945-1965)**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

GÜNGÖR, Celalettin (1992), **27 Mayıs ve Partileşme Sorunu**, Nurol Matbaacılık, Ankara.

GÜRÜN, Kamuran (1991), **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, TTK, Ankara.

GÜRKAN, Celil (1986), **12 Mart'a Beş Kala**, Tekin Yayınevi, İstanbul.

GÜRSES, Ezgi (2012), **28 Şubat Demokrasi Ters Şeritte**, Şule Yayınları, İstanbul.

GÜRSOY, İdris (2011), **Darbenin Şahitleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul.

GÜVEN, Turgut Yılmaz (), **Demirelli Yıllar 1964-11 Eylül 1980**, Emel Matbaacılık, Ankara.

HACIİBRAHİMOĞLU, Zeki (2010), **Seçim Sistemleri ve Siyasi Partiler**, Bilge Oğuz Yayınevi, İstanbul.

HALE, William (1996), **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul.

HASANOV, Ali- ÜLKÜ, İrfan (1999), **Süleyman Demirel**.

HEPER, Metin (2011), **Türkiye’nin Siyasal Hayatı Tarihsel Kurumsal ve Karşılaştırmalı Açından**, Çev. Kadriye Göksel, Doğan Kitap, İstanbul.

ILICAK, Nazlı (2001), **Sert Adımlarla Her Yer İnlesin 28 Şubat’ın Perde Arkası**, Timaş Yayınları, İstanbul.

ILICAK, Nazlı (2012), **12 Eylül Kazanında Bir Gece**, Doğan Kitap, İstanbul.

İNÖNÜ, Erdal (1998), **Anılar Düşünceler II**, Yorum Kitapları, İstanbul.

İSMAİL, Sabahattin (1989), **1974 Öncesi ve 1974 Sonrası Kıbrıs Türk Halkı**, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul.

KABACALI, Alpay (1993), **Türkiye’de Siyasal Cinayetler**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

KAHRAMAN, Ahmet (1993), **Devr-i Süleyman**, Sel Yayıncılık, İstanbul.

KAHRAMAN, Ahmet (1998), **İslamköylü Süleyman**, Öteki Yayınevi, Ankara.

KALPAKÇIOĞLU, Özdemir (1969), **İkinci Cumhuriyetin Üç Başbakanı ve Olaylar**, Nüve Matbaası, Ankara.

KARA, Abdulvahap (2012), **Turgut Özal ve Türk Dünyası Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri 1983-1993**, IQ Sanat Yayıncılık, İstanbul.

KARAL, Enver Ziya (1960), **27 Mayıs İnkılabının Sebepleri ve Oluşumu**, MEB Yayınları, İstanbul.

KARATEPE, Şükrü (1999), **Darbeler Anayasa ve Modernleşme**, İz Yayınları, İstanbul.

KARPAT, Kemal H. (2010), **Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset**, Timaş Yayınları, İstanbul.

KARPAT, Kemal H. (2011), **Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi**, Timaş Yayınları, İstanbul.

KAYALI, Kurtuluş (1994), **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart**, İletişim Yayınları, İstanbul.

KAZDAĞLI, Celal (1999), **Demirel'in Liderlik Sırları**, Beyaz Yayınları, İstanbul.

KAZGAN, Gülten (2005), **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

KEYDER, Çağlar (2009), **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul.

KOCAŞ, Sadi (1977), **Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar**, Cilt 1, May Yayınevi, İstanbul.

KOCABAŞ, Süleyman (1998), **Refahiyol Hükümeti Sonunun Perde Arkası**, Vatan Yayınları, İstanbul.

KOÇAK, Salim (1991), **Demirel'de Bir Başka Boyut**, Gündem Ajans Yayınları, İstanbul.

KOLOĞLU, Orhan (2001), **Kim Bu Ecevit?**, Boyut Yayınları, İstanbul.

KOMSUOĞLU, Ayşegül (2008), **Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel**, Bengi Yayınları, İstanbul.

KONGAR, Emre (1997), **Demokrasi ve Laiklik**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KONGAR, Emre (2000), **28 Şubat ve Demokrasi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KONGAR, Emre (2002 a), **Demokrasi ve Vampirler**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KONGAR, Emre (2002 b), **21. Yüzyılda Türkiye 2000li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KONGAR, Emre (2011), **Tarihimizle Yüzleşmek**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KONUKSEVER, Ergin (1969), **Çoban Sülü**, Dura Of Set Basımevi, İstanbul.

KÖKDEN, Uğur (2009), **12 Mart Günleri (1971-1974) Karşı-Günlük**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

KURAN, Ahmet Bedevi (1945), **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Tan Matbaası, İstanbul.

KUZU, Burhan (1990), **1982 Anayasası'nın Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler**, Filiz Kitabevi, İstanbul.

LEWIS, Bernard (1988), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, TTK Yayınları, Ankara.

MANGO, Andrew (2006), **Türkiye ve Türkler**, Çev. Füsun Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul.

MANİSALI, Erol (2000), **Dünden Bugüne Kıbrıs**, Cumhuriyet Yayınları.

MGK Genel Sekreterliği (1981), **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, TTK Basımevi, Ankara.

NADİ, Nadir (1971), **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Sinan Yayınları, İstanbul.

ORTAYLI, İlber (2010), **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul.

ORTAYLI, İlber (2011), **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul.

ÖKE, Mim Kemal (2004), **Derviş ve Komutan Özgürlük-Güvenlik Sarkacındaki Türkiye'nin Kimlik Sorunsalı**, Alfa Yayınları, İstanbul.

ÖZAÇIKGÖZ, Çetin (1993), **Çağın Devletine Giden Yol Demirelizm (Akılcılık)**, Onlar Ajans Matbaacılık Ltd. Şti., Bolu.

ÖZAKINCI, Cengiz (2007), **İblisin Kiblesi**, Otopsi Yayınları, İstanbul.

ÖZDAĞ, Ümit (1997), **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayın Grubu, İstanbul.

ÖZDEMİR, Hikmet (1994), **Ordunun Olağandışı Rolü**, İz Yayınları, İstanbul.

ÖZTUNA, Yılmaz (2005), **Bir Darbenin Anatomisi**, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul.

ÖZTÜRK, O. Metin, **Ordu ve Politika**, Gündoğan Yayınları, Ankara.

- ÖYMEN, Örsan (1986), **Bir İhtilal Daha Var 1908-1980**, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- POYRAZ, Ergün (2004), **Çoban Sülü**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- RAMSAUR, Ernest E. (2007), **Jön Türkler ve 1908 İhtilalinin Doğuşu**, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- SAKALLIOĞLU, Ümit Cizre (1993), **AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SANAL, Türker (1997), **Türkiye'nin Hükümetleri**, Sim Matbaacılık, Ankara.
- SANDER, Oral (2008), **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara.
- SENCER, Muzaffer (1974), **Türkiye'de Sınıfsal Yapı ve Siyasal Davranışlar**, May Yayınları, İstanbul.
- SERTKAYA, İbrahim (2008), **Adnan Menderes**, Yağmur Yayınları, İstanbul.
- SEYDİ, Süleyman (2010), **1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika**, Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi, , Savaş Yayınevi, Ankara.
- SEYHAN, Dündar (), **Gölgedeki Adam**, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul.
- SEZGİN, İsmet (1973), **Buhran Dönemi Bütçeleri ve AP**, Doğu Matbaası, Ankara.
- SOYSAL, Mümtaz (2011), **Anayasaya Giriş**, İmge Kitabevi, İstanbul.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk (2006), **İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul.
- SÜTER, Şakir (2004), **Merkez Sağda Tapu Kavgası**, Maviyağaç Yayıncılık, İstanbul.
- ŞAHOĞLU, Fikret (1965), **AP'nin İç Yüzü**, Ersa Kollektif Şirketi Matbaası.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan (1958), **Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi**, Rafet Zaimler Yayınları, İstanbul.
- ŞEN, Serdar (2005), **Cumhuriyet Kültürünün Oluşum Sürecinde Bir İdeolojik Aygıt Olarak Silahlı Kuvvetler ve Modernizm**, Nokta Kitap, İstanbul.
- TAŞER, Dündar (1973), **Mesele**, Devlet Yayınları, İstanbul.

TAYYAR, Şamil (2009), **Kıt'a Dur! 28 Şubat'tan 27 Nisan'a İktidar Kavgası**, Timaş Yayınları, İstanbul.

TEKİL, Füzulan (1976), **Türk Demokrasisi İçinde Süleyman Demirel**, Göktürk Yayınları, İstanbul.

TEZİÇ, Erdoğan (1976), **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

TOKER, Metin (1990), **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

TOKER, Metin (1993), **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

TOKER, Metin (1998), **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

TÖKİN, Füzulan Hüsrev (1965), **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi**, Elif Yayınları, İstanbul.

TUNAYA, Tarık Zafer (1952), **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul.

TUNAYA, Tarık Zafer (2010), **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

TURGUT, Hulusi (1986), **12 Eylül Partileri**, 2. Baskı, ABC Yayınları, İstanbul.

TURGUT, Hulusi (1987), **Güniz Sokak**, ABC Kitabevi, İstanbul.

TURGUT, Hulusi (1992), **Demirel'in Dünyası**, 1. Cilt, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul.

TURGUT, Hulusi (2000 a), **GAP ve Demirel**, ABC Basın Ajansı, Ankara.

TURGUT, Hulusi (200 b), **Görüntüler I**, ABC Yayınları, İstanbul.

TURGUT, Mehmet (2001), **Siyasetten Portreler**, Doğan Kitapçılık Yayınları, İstanbul.

TÜRKEŞ, Alparslan (1977), **27 Mayıs ve Gerçekler**, Dokuz Işık Yayınları, İstanbul.

Türkiye Çalışmaları Grubu (2010), 50. Yıldönümünde 27 Mayıs'ı Hatırla(t)mak, Ankara.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er (2011), **Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil 68 Kuşağı**, Nesil Yayıncılık, İstanbul.

TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu (2012), Ankara.

T.C. Başbakanlık Basın Merkezi (1973), **12 Mart Sonrası Hükümet Faaliyetleri (12 Mart 1971-12 Mart 1973)**, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1984), **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara.

ÜNSALDI, Levent (2008), **Türkiye'de Asker ve Siyaset**, Kitap Yayınevi, İstanbul.

ÜSKÜL, Zafer (1989), **Siyaset ve Asker Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, Afa Yayınları, İstanbul.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet (), **12 Eylül Karşı-Devrim**, Evrim Yayınları, İstanbul.

WEİKER, Walter F. (1967), **1960 Türk İhtilali**, Çev. Mete Ergin, Cem Yayınevi, İstanbul.

YALANSIZ, Nedim (2006), **Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)**, Büke Yayınları, İstanbul.

YALÇIN, Soner- YURDAKUL, Doğan (2004), **Reis Gladio'nun Türk Tetikçisi**, 41. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul.

YAŞAR, Muammer (1986), **Zincirbozan Günleri**, Tekin Yayınevi, Ankara.

YAŞAR, Muammer (1990), **Paşalar Politikası**, Tekin Yayınevi, Ankara.

YAVİ, Ersal (2005), **İhtilalci Subaylar**, Yazıcı Yayınevi, İzmir.

YAVUZ, Hakan (2008), **Modernleşen Müslümanlar Nurcular Nakşiler Milli Görüş ve AK Parti**, Kitap Yayınevi, İstanbul.

YAVUZALP, Ercüment (1996), **Liderlerimiz ve Dış Politika**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

YEŞİLYURT, Süleyman (2006 a), **İnönü ve İhtilalcilerin Gizli Görüşmeleri**, Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

YEŞİLYURT, Süleyman (2006 b), **Türkiye'nin Başbakanları**, Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

YETKİN, Çetin (1995), **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika**, I. Baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara.

YILMAZ, Hakan (2012), **Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler**, Timaş Yayınları, İstanbul.

YORGANCIOĞLU, Mehmet (2000), **Politikanın İbret Dolu Seyir Defteri**, Dönence Yayınları, İstanbul.

YÜCEL, M. Serhan (2006), **Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2005)**, Alfa Yayınları, İstanbul.

YÜCEKÖK, Ahmet (1971), **Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı**, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.

ZÜRCHER, Eric Jan (2003), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev. Soner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul.

b-) Tezler- Makaleler

ARSLAN, Ali, **'Elit Teorisi Işığında Günümüz Türk Toplumunun Genel Bir Değerlendirmesi'**, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, Ankara.

ATAAY, Faruk (2005), **Kriz Kısacasında CHP Hükümeti (1978-1979)**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

BAHÇIVAN, Fatih (2005), **27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalelerinin Türk Politik Hayatına Etkisi**, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.

BENHÜR, Çağatay (2008), **1945-1946 Yıllarında Türkiye’de Politik Gelişmelere Genel Bakış**, Selçuk Üniversitesi, Konya.

BULUT, Sedef (2009), **27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılmayan Demokrat Parti Mirası**, SDE Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı19.

BURAK, Begüm (2009), **Türkiye’nin Siyasal ve Yönetmel Yaşamında 28 Şubat Sürecinin Yeri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetim Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

BÜKRÜCÜ, Şeyda (2011), **Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne Ordunun Siyaset ve Toplumsal Hayatın Diğer Alanları Üzerindeki Etkileri**, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya.

BÜLBÜL, Bilgehan (2006), **Marshall Planı ve Türkiye’de Uygulanışı 1948-1957**, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.

ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin (2009), **Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme**, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 12, Sayı 22, Balıkesir.

DEMİR, Anıl (2010), **28 Şubat’tan 27 Nisan’a Ordu-Siyaset İlişkisi: Hürriyet Gazetesi İncelemesi**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

DEMİRALP, Ayşe (2005), **Süleyman Demirel Dönemi Eğitim ve Kültür Politikaları**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

DEMİRBAŞ, Osman (1999), **İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Milli Mücadele**, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

ERHAN, Çağrı (), **Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı**, AÜ, Siyasal Bilgiler Fakültesi.

EROL, Hande (2008), **Türkiye Ortadoğu İlişkileri (1983-1993)**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı T.C. Tarihi Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

İNAN, Süleyman (2002), **Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950)**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta.

KARABULUT, Kerem, **Özal Dönemi Türkiye'nin Ekonomi Politikası**, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

KAYA ÖZÇELİK, Pınar, **12 Eylül'ü Anlamak**, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 66-1, Ankara.

KÖSE, Serdar (2010), **Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon.

KURU, Hanife (1996), **Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

KÜRELİ, Yeşim (2007), **1908-1914 Yılları Arasında Osmanlı'da Hükümet Darbeleri ve Sonuçları**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

MUTLU, Sevda (2007), **Devlet Adamı Kimliği İle İsmet İnönü'nün Düşünce ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi**, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas.

ÖĞUZ, Hasan Burak (2010), **1945 Yılı Basınında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Türk Devrimi**, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ÖCAL, Beyhan (2009), **12 Eylül'den 28 Şubat'a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi**, Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, Sayı ¼.

ÖZÇELİK, Mücahit (2010), **İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 29, Ankara.

ÖZGAN, Ali (2008), **28 Şubat Sürecinin Siyasal Açıdan Neden ve Sonuçları**, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

SOYSÜREN, Ali Haydar (2006), **12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

c-) İnternet Adresleri

www.belgenet.net

<http://dosyalar.hurriyet.com.tr>

www.tdk.gov.tr

www.tbmm.gov.tr

www.yerelnet.org.tr

www.web.inonu.edu.tr

d-) Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Sabah

Son Havadis

Son Posta

Tercüman

Ulus

Yeni İstanbul

Zaman

ÖZGEÇMİŞ

05.08.1989 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Celaliye İlköğretim Okulu ve Selimpaşa Ahmet Ziya İlköğretim Okulu'nda tamamladı. Lise öğrenimini Selimpaşa Atatürk Lisesi Sosyal Bölümü'nde bitirdi. 2011 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl üniversitenin Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Yüksek Lisans Programına kabul edildi. İngilizce ve Osmanlıca bilmektedir.